

eines³⁶

EL VALOR SOCIAL DE L'ESPORT

Núria Picas

"L'esport és un element integrador.
Quan et penges un dorsal tots i totes som iguals"

Una conversa amb Anna Caula

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Calàbria, 166 entresòl
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
info@irla.cat

PATRONAT

PRESIDENT

Joan Manuel Tresserras

VICEPRESIDENTA

Alba Castellví

DIRECTOR EXECUTIU

Josep Vall

TRESORER

Jordi Roig

SECRETARI

Eduard López

DIRECTOR ACADÈMIC

Lluís Pérez

VOCALS

Josep Huguet
Georgina Linares
Enric Marín
Isabel Nonell
Montse Palau
Laura Vilagrà

EQUIP TÈCNIC

COORDINACIÓ

Guillem Dorca

ADMINISTRACIÓ

Joan Almacellas
Lourdes Masdeu

COMUNICACIÓ

Carla Genís

PROJECTES

Pere Sàbat

IMATGE

Carme Pujol

CASA IRLA

Rosa Cuenca

eines³⁶

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i **eines** no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'**eines**.

En enviar el seu treball a la redacció d'**eines**, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet.

Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a: **eines@irla.cat**

DIPÒSIT LEGAL
B-31564-2007

ISSN PAPER
2013-1518

ISSN ELECTRÒNIC
2013-5505

EDICIÓ
Josep Vall
jvall@irla.cat

DISSENY GRÀFIC
Carme Pujol

CORRECCIÓ
LINGÜÍSTICA
Sofia Lozano

PROJECTE GRÀFIC
Suki Design

IMPRESSIÓ
Gràfiques Cuscó

DIRECCIÓ
Lluís Pérez
lperez@irla.cat

COORDINACIÓ
Guillem Dorca
gdorca@irla.cat

REDACCIÓ
Pere Sàbat
psabat@irla.cat

COMUNICACIÓ
Carla Genís
cgenis@irla.cat

ADMINISTRACIÓ
Joan Almacellas
jalmacellas@irla.cat

Lourdes Masdeu
lmasdeu@irla.cat

sumari

EL VALOR SOCIAL DE L'ESPORT

4

PORTAL

L'esport: un taller de la virtut cívica

Raül Romeva

6

CONNEXIONS

En defensa d'un esport humanista

Guillem Turró Ortega

14

L'esport des de la perspectiva de gènere

Pedrona Serra Payeras

24

Esport i solidaritat

Marc Sanjaume-Calvet

34

L'Activitat Fisicoesportiva com a recurs educatiu generador de convivència

Merche Ríos Hernández

44

NAVEGADOR

Portugal, 1969. Futbol contra la dictadura

Ramon Usall

54

FÒRUM

Núria Picas: "L'esport és un element integrador. Quan et penges un dorsal tots i totes som iguals"

Una conversa amb Anna Caula

66

VARIABLES

**Un casino al telèfon mòbil:
l'epidèmia del joc *online***

Lara Bonilla Moya

76

FULL DE CàLCUL

**Economia del coneixement
i apropiació dels béns comuns:
una exploració republicana**

Marc Bosch

86

ARXIU

**Les polítiques progressistes
de la Generalitat republicana**

Núria Gavarró i Rodríguez

96

EXPLORADOR

**Guerres híbrides al Brasil
i la guerra jurídica per derrocar
la democràcia**

Carol Proner

108

FINESTRA

**“Com estar en desacord
de manera productiva
i trobar el terreny comú”**

Julia Dhar

114

CLÀSSIC

«Que no sóc una dona?»

Sojourner Truth

116

TRIBUT

Mary Wollstonecraft Shelley

Anna Moner

118

FILMOTECA

La ciutat cremada

Santi Lapeira

120

LLIBRERIA

portal

L'esport: un taller de la virtut cívica

Raül Romeva

Exconseller de la Generalitat de Catalunya

@RaulRomeva

Un dels valors que batega al cor de la tradició republicana és el de la virtut cívica o, dit d'una altra manera, el de l'excel·lència en l'exercici de la ciutadania. Com deia Louis D. Brandeis (1856-1941), jutge progressista del Tribunal Suprem dels EUA: «El càrrec polític més important és el de ciutadà. En una república, els deures que imposa aquest càrrec no es poden descuidar sense perjudicar greument l'interès públic». Una república, en el sentit clàssic de la paraula, és molt més que un Estat sense reialesa: és una comunitat de ciutadans i ciutadanes que es garanteixen mútuament drets i llibertats. L'arquitectura institucional d'una comunitat així consisteix en lleis emanades de l'autogovern, dispersió del poder, frens, contrapesos i cartes de drets; però tota aquesta arquitectura s'ensorra si no reposa sobre el sòlid fonament d'una ciutadania responsable, participativa i vigilant.

Els camins cap a la virtut cívica no sempre són els més obvis. El sentit de la responsabilitat vers la comunitat no sempre comença de forma «política» en el sentit més estricte del terme. No es pot esperar que l'individu salti de cop i volta de la seva esfera d'intel·

lectuals a una presa de consciència cívica si, pel camí, no ha estat socialitzant-se i re-socialitzant-se en un conjunt de valors que estimulin aquesta consciència. Els partits polítics i els moviments socials només són alguns dels espais on la virtut cívica pot formar-se: les associacions culturals, les entitats d'educació en el lleure o les cooperatives són, també, exemples de tallers on es treballen els materials que acaben forjant el caràcter d'una ciutadania virtuosa.

L'esport és un d'aquests tallers no obvis, però enormement importants, on es pot forjar la virtut cívica. Certament, a dia d'avui una part de l'esport ofereix exactament el contrari: personalisme, justificació de les desigualtats, adoració de figures orgulloses del seu propi egoisme, enfrontament tribal, masculinitat tòxica, foment del consumisme desenfrenat. Però qui coneix de prop el món de l'esport, més enllà d'aquesta cara més nociva i mediàtica, coneix també el potencial transformador d'aquesta activitat.

L'esport ofereix entorns de solidaritat i esperança a persones vulnerables d'arreu del món. L'esport ensenya valors com l'autocontrol, el treball en

equip, el respecte pel rival i el joc net. L'esport ens ensenya que l'única competició realment enriquidora és aquella que no està basada en fer trampes per guanyar a tot preu, sinó la que està basada en l'esforç personal; que, finalment, la competició més important no és per superar els altres, sinó sobretot per superar-nos a nosaltres mateixos. L'esport, fins i tot, pot ser una eina d'oposició simbòlica a les injustícies quan, malauradament, les paraules per a denunciar-les es troben proscriutes o ignorades.

Cal que els i les republicanes d'esquerres fem una reflexió sobre com potenciar aquest valor social de l'esport sense perdre de vista, per descomptat, les seves possibles derives incíviques. Com tota eina, l'esport pot fer-se servir per a millorar el món o per a empitjorar-lo. Però quan es fa servir per a millorar el món, resulta ser una de les eines més potents de les que disposem per a aquesta finalitat. No és casualitat, en fi, que a les repúbliques de l'antiguitat clàssica es concedís una importància cardinal a la pràctica de l'esport. En temps de crisi de la democràcia, ens toca tornar als clàssics també en aquest aspecte. ■

connexions

En defensa d'un esport humanista

vista prèvia >

Sovint l'esport s'assumeix com aquell espectacle competitiu i d'elit que ocupa bona part de diaris, telenotícies i ràdios. Però l'esport és molt més que això. L'esport de base, l'esport practicat per plaer, pot ajudar a construir persones millors, que d'aquesta forma col·laborin a posar els valors apresos al servei d'una societat més justa.

Guillem Turró Ortega

Professor a Blanquerna (URL) i investigador de l'humanisme esportiu

guillemtor@blanquerna.url.edu

Hom segueix recelant de l'esport, reaccionant amb disconformitat respecte a algunes de les seves formes. No es pot deixar de considerar el caràcter contradictori de l'esport, la seva condició no unívoca. L'esport serveix per mostrar el millor, i alhora també el pitjor de les persones, atès que canalitza frustracions i disfuncions de tota mena. Resulta palès que provoca situacions diametralment oposades; en cada cas dependrà de com sigui entès i aplicat. Com deia el sociòleg alemany Theodor W. Adorno (1903-1969): «L'esport és ambivalent: d'una banda, pot produir un efecte desbarbaritzant i antisàdic, a través del joc net, la cavallerositat i el respecte pel més dèbil; de l'altra, sota moltes de les seves formes i procediments, pot fomentar l'agressió, la brutalitat i el sadisme, sobretot entre els qui no se sotmeten personalment a l'esforç i a la disciplina de l'esport, sinó que es limiten a ser mers espectadors i acostumen a concórrer als camps de joc només per escriuassar».¹

Seria il·lús pensar que l'esport genera sempre fruits positius.

Convé saber que l'esport no es troba exempt d'una ambigüitat intrínsecament humana. Si d'una banda, pot desenvolupar la salut, el caràcter i la personalitat; de l'altra, pot afectar nocivament la condició psicofísica de l'ésser humà. Si bé pot contribuir al desenvolupament de la personalitat, també pot condicionar negativament l'evolució del jovent. No es pot ignorar que l'esport no sempre és beneficiós, que també pot ser un factor deformador o una arma social demolidora.

Ben plantejat i dirigit, l'esport pot ser una experiència moral formidable. La idoneïtat educativa de l'esport ha d'assegurar-se i consolidar-se amb implementacions de caràcter pedagògic; la seva presumible bonesa s'ha de confirmar i plasmar en cada situació educativa. L'esport ensenya habilitats i competències vitals en funció de les estratègies utilitzades i de la persona que s'encarregui d'encaminar aquestes actuacions. L'esport pot arribar a ser un escenari òptim per realitzar un bon aprenentatge de valors. Però, per tal d'aconseguir-ho, cal tenir autoritat educativa, és a dir, es necessiten persones que siguin testimonis axiològics,

capaces de manifestar mitjançant la seva praxis la veritat del que pensen i transmeten.

Comptat i debatut, cal reivindicar que són moltes les coses positives que es poden extreure de l'esport, i que les expectatives que s'hi dipositen han de ser elevades. L'esport és una bona manera de respondre a les complexes exigències de la societat actual. Cal plantejar l'esport com una realitat que no hauria de perdre la seva orientació formadora, una instància que pot ajudar a desplegar qualitats humanes entre els seus practicants. En paraules del filòsof espanyol José Maria Cagigal (1928-1983): «L'esport no és una panacea pedagògica, però és un instrument vàlid en mans d'un bon educador: és una conducta humana rica i plena de plasticitat; i aquest tipus de conductes constitueixen un camp fèrtil per a la construcció educativa».²

L'esport pot tenir una funció educativa, sempre i quan es trobi articulat des d'una òptica humanista. També pot ser una bona manera de dotar de sentit la pròpia vida, ja que permet

1 ADORNO, *Consignas*.

2 CAGIGAL, *Deporte: Espectáculo y Acción*.

Els valors que es desprenen de l'esport poden ser transferibles als altres àmbits de la vida personal

crear un escenari on poder posar en pràctica el conreu de virtuts personals i públiques molt importants. L'esport es presenta com una eina al servei de la vida, una de les moltes maneres de retrobar-se amb la veritat de la pròpia existència, una instància educadora de primer ordre. És per això que cal assumir la transcendència formativa de l'esport.

L'esport pot ser clau en els processos de rehabilitació i integració de les persones amb discapacitats físiques, psíquiques i sensorials, a les quals pot aportar grans beneficis físics, psíquics i socials; l'activitat esportiva els pot donar l'oportunitat de sentir-se importants i valuoses. Això ens ha de convèncer que és vital promocionar l'activitat esportiva dins d'aquest col·lectiu. L'esport pot ser de molta ajuda si volem propiciar la contribució social d'aquestes persones. La societat ha de facilitar les coses perquè les persones amb discapacitats no se sentin excloses en relació amb les seves possibilitats esportives.

Cal sensibilitzar la societat de les bondats d'una pedagogia esportiva basada en principis morals. L'esport

és una de les realitats que poden promoure la construcció moral. Cal apostar decididament per una concepció que es preocupi per la persona esportista i vetlli perquè no es trobi únicament supeditada a la competició i als resultats, a la implacable lògica del subsistema elitista i orientat a l'espectacle. La grandesa de l'esport radica a relacionar-se amb si mateixos d'una manera diferent; una de les seves raons de ser rau a millorar les persones amb l'assoliment de noves metes, a descobrir-se a través de l'entrega i l'esforç. L'esport pot resultar un bon àmbit comunicatiu i experiencial.

El bon esportista encarna perfectament l'autosuperació gràcies a la voluntat de guanyar mitjançant la dedicació tenaç i valenta. L'esport pot servir per afirmar-nos i provar-nos a través de l'obstacle o l'adversari; ensenya a esforçar-nos per intentar millorar. Només lluitant per tal de transcendir les dificultats podrem avaluar les pròpies capacitats i adquirir un coneixement més profund del nostre ésser. És l'esforç per superar-nos el que fa que la nostra vida sigui autènticament humana: es

pot afirmar que també cada persona és el que pot arribar a ser.

L'esport ensenya a respectar normes; ens obliga a plantejar-nos objectius possibles, i ens permet conèixer el nostre cos, trobar-nos a nosaltres mateixos, elevar els nostres límits i cercar més les nostres possibilitats que les nostres limitacions. Els educadors, els entrenadors i els monitors han de treballar perquè els seus pupils coneguin, apliquin i desenvolupin determinats valors morals. L'objectiu serà interioritzar i fer propis els valors que ens aporta l'esport i les virtuts més pròpies de l'esportista. És una responsabilitat conjunta aconseguir que el jovent creixi en aquells elements humans, culturals i educatius que forneix l'esport.

Cada esport a la seva manera, per la seva idiosincràsia particular, ens permet desenvolupar-nos moralment, convertir-nos en millors ciutadans i persones. Es podria distingir, per exemple, entre uns valors més propis dels esports individuals i uns altres dels esports col·lectius. Els valors que es desprenen de l'esport poden ser transferibles als altres

Les habilitats socials i les capacitats relacionals transmeses per l'esport poden contribuir a un ordre social més equitatiu

àmbits de la vida personal. Cal prendre consciència del contingut educatiu de l'esport, convertir-lo en una realitat educativament aprofitable. L'esport pot ajudar en el desvetllament de moltes de les capacitats i habilitats que formen l'ésser humà. L'esport pot ser una pràctica edificant que ens imprimeixi sacrifici o disciplina i que ens ensenyi la possibilitat del fracàs, la lluita per l'èxit i la consciència dels nostres límits. L'esport pot ennobrir les nostres vides perquè conté eminents valors educatius; també pot ensenyar a viure en societat.

L'esport pot ser un bon instrument per assimilar les victòries i encaixar dignament les derrotes, per saber-nos forts i alhora vulnerables. A través d'ell, es pot adquirir la tolerància a la frustració, és a dir, la capacitat per acceptar els propis límits i aprendre que el fracàs també pot ajudar a millorar i progressar. També pot convertir les persones en éssers comprensius i benvolents, en fer-les capaces de viure situacions joioses i amigables. L'esport pot ser un àmbit de trobada interpersonal i de progrés que ens ajudi a esdevenir éssers humans més complets. Les

habilitats socials i les capacitats relacionals transmeses per l'esport poden contribuir a un ordre social més equitatiu.

Mitjançant l'esport es pot contribuir a formar individus competents i competitius. L'esport pot ser un bon camp per a la nostra socialització i educació, una manera d'aprendre a col·laborar i coordinar-nos amb els altres per atènyer objectius comuns. També serveix per desenvolupar el capital social i, per tant, pot actuar com una estratègia d'integració que freni el risc d'exclusió social que pateixen moltes persones de la societat, joves i no tan joves, i com una eina de resocialització i de reinserció social —pensem en els beneficis de l'esport per a molts reclusos penitenciaris.³

Els esportistes també poden ser persones coherents i generoses, individus que ajudin a conscienciar l'opinió pública amb les seves actuacions i que provoquin una visió crítica respecte a certs problemes. A més, tot encarnant valors com l'esforç o la bondat, els esportistes

poden erigir-se en model per als més joves. D'exemples n'hi ha molts, des del tennista afroamericà Arthur Ashe (1943-1993) que va fer de la lluita contra la SIDA un objectiu vital, fins al futbolista brasiler Sócrates (1954-2011), que va oposar-se des dels terrenys de joc a la dictadura militar del seu país. L'esport pot ser un motor de canvi i progrés social. Seria molt important identificar aquells referents amb els quals es poguessin identificar els joves, que els camps destaquessin per promoure l'esportivitat i que els comportaments basats en el joc net i la justícia fossin els que s'acabessin imposant.

L'esport hauria de proporcionar models de conducta moral que poguéssim seguir i secundar. Anar més enllà de l'esport convertit en espectacle audiovisual o en un extraordinari negoci en què els esportistes són vistos com a mers productors de rècords. Cal distanciar-se d'un model esportiu en què els esportistes són icones mediàtiques summament interessants de cara a fer publicitat de marques i productes comercials. S'ha de valorar positivament les possibili-

3 CASTILLO, *Deporte y reinserción penitenciaria*.

Cal esforçar-se per impedir que l'esport es converteixi en una diversió totalment deslligada de l'ètica

tats ètiques i formatives de l'esport i sostenim que la cultura esportiva és indestruïble de la moral i l'educació. L'esport pot ajudar a recuperar la grandesa d'alguns valors una mica oblidats; per a això, cal que l'esport preservi el seu esperit humanístic.

És sabut que l'esport és només un aspecte de la vida i que aquesta pot oferir-nos realitats més importants o interessants. És evident que l'esport és un element social més, que existeixen àmbits més transcendents i problemes socials, polítics o econòmics més rellevants. L'esport no pot abandonar la seva condició lúdica; el seu valor humanístic més profund radica en el seu paper secundari. Però també és cert que l'esport pot ajudar a donar més valor a la pròpia vida, a comprendre-la des d'una altra perspectiva. L'esportista és un ésser que nodreix de saba la seva existència; a través de la seva activitat aquest aprenent adquireix grans lliçons existencials.

Si la filosofia ens ensenya a viure, els seus millors valors no poden desatendre l'anhel de fecundar-nos vitalment. El qui es dedica a educar

sempre pensa en societats alternatives a les existents. En aquest sentit, és molt difícil imaginar una societat diferent i millor sense l'esport, que té sentit veure com l'esport pot potenciar les vides de la gent. La vida esportiva hauria de nodrir un projecte socialment i cultural superior. Si és veritat que la filosofia i l'educació ensenyen a viure bé, també s'hauran d'ocupar de l'esport. Si hem de ser aprenents en l'ofici diari de ser homes i dones, l'esport ens pot aportar algunes claus importants. L'esport pot contribuir a crear un món millor sempre que sapiguem integrar-lo dins la nostra educació permanent.

Cal plantejar-nos què podíem aprendre sobre la vida moral a partir de l'esport; convé adjudicar un sentit ètic i educatiu a l'esport. Partim del convenciment que l'activitat esportiva és una font irrenunciable d'enriquiment personal que hauria de formar part de les nostres vides. Si totes aquelles persones que són esportistes ho confirmen amb la seva praxi, els que encara no ho són podran comprendre-ho des del moment que s'endinsin en el formidable món de l'esport actiu.

La defensa d'una concepció humanista de l'esport pot contribuir al creixement personal i a la formació global de l'individu, ja que la mentalitat esportiva es troba en perfecta sintonia amb els valors humanistes. L'esport només conservarà el seu veritable sentit si es troba al servei d'una convivència responsable, constructiva i solidària, d'una ciutadania cohesionada i intercultural. Cal d'esforçar-nos per impedir que l'esport es converteixi en una diversió totalment deslligada de l'ètica; només així podrà col·laborar a construir una societat més cívica, justa i emancipada.

Per tancar aquest article, hi escauen unes famoses paraules d'Albert Camus: «Tot el que sé amb més certesa sobre la moral i les obligacions dels homes ho dec al futbol». Ningú no pot posar en dubte el compromís existencial d'aquest intel·lectual, la seva implicació ètica i humana. Potser algú pensarà que aquestes paraules són una *boutade* o una exageració. Tot el contrari: és una frase clarivident que mostra una idea del tot imprescindible per copsar l'esperit d'aquest treball. Camus reconeixia que el futbol va proporcionar-li

L'esport ens encoratja a ser generosos en la desfeta i respectuosos en el triomf; pot ensenyar que la victòria és efímera i que la derrota no s'ha de traduir en derrotisme

una gran riquesa vital, un autèntic aprenentatge existencial. Aquest esport va inspirar-li una saviesa sobre el capteniment antropològic i moral, una altra manera d'esdevenir més pròpiament humà.

En aquest cas concret, l'escriptor i assagista francès ens parla del futbol, però també hauria pogut fer referència a molts altres esports. El futbol era l'esport que millor coneixia perquè el va practicar en els seus anys de joventut a Algèria, al Racing Universitari d'Alger. En un camp de futbol va poder descobrir la substància moral de l'esport vivint un noble esperit de lluita, amistat, honestetat, esforç, felicitat i respecte. L'esport pot ensenyar coses importants i convertir-se en una veritable escola de vida. L'esport amaga un profund valor educatiu: fem esport per divertir-nos: però també per ser millors i per aprendre una bona manera de relacionar-se amb un mateix i amb les altres persones. L'*ethos* esportiu és molt important per avançar en el propi recorregut vital. L'esport enforteix l'esperit i prepara les persones per ser més humils, respectuoses i humanes. L'esport ens permet ser més disciplinats, ardits, tenaços,

forts i vigorosos, i estar completament disposats a plantar cara a les adversitats. Serà d'aquesta manera que podrem enfrontar-nos millor als problemes que la vida ens planteja.

L'esport és una dimensió irrenunciable en la vida humana: a cada persona ha de bategar-hi l'*homo deportivus*. L'esport ens encoratja a ser generosos en la desfeta i respectuosos en el triomf; pot ensenyar-nos que la victòria és efímera i que la derrota no s'ha de traduir en derrotisme, que perdre sempre ha d'exigir una resposta: aixecar-se novament i seguir lluitant. Cal reivindicar l'esport com una pràctica socialment valuosa i enriquidora, com un àmbit de realització humana i personal, com una realitat educativament imprescindible. Si l'humanisme ensenya a estimar l'home i a defensar la seva dignitat, l'esport pot acompanyar en aquest camí d'aprenentatge que és la vida humana. ■

■ Bibliografia

ADORNO, Theodor W. *Consignas*. Buenos Aires: Amorrortu Editores, 1993.

CAGIGAL, José María. *Deporte. Espectáculo y acción*. Barcelona: Salvat Editores, 1985.

CASTILLO, Joaquina (dir). *Deporte y reinserción penitenciaria*. Madrid: Consejo Superior de Deportes, 2005.

TURRÓ, Guillem. *El valor de superarse. Deporte y humanismo*. Barcelona: Proteus, 2013.

TURRÓ, Guillem. *Ética del deporte*. Barcelona: Herder, 2016

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

ESTUDIS POLÍTICS I SOCIOECONÒMICS

www.irla.cat/publicacions

connexions

L'esport des de la perspectiva de gènere

vista prèvia >

Blau per als nois. Rosa per a les noies. Esports per als nois. Saltar corda per a les noies. Encara avui hi ha estereotips de gènere que ens condicionen en tots els àmbits; l'esportiu no és pas una excepció. Trencar aquests estereotips és bàsic per aconseguir que totes les persones puguin gaudir de l'esport, ja sigui practicant-lo o estudiant-lo.

Pedrona Serra Payeras

Professora de l'INEFC i de la Universitat de les Illes Balears, especialista en gènere i esport

@PedronaSerra

Quan juguem, quan llancem una pilota, quan correm, quan anem amb bicicleta, quan ballem, quan anem per sobre les onades nedant o amb una taula de surf o amb una embarcació estem demostrant la nostra fortalesa física, la nostra capacitat de lideratge, de relacionar-nos amb altra gent i, sobretot, tenim l'oportunitat d'empoderar-nos.

L'esport pot ser una de les eines per desafiar els estereotips de gènere que la societat imposa i que sovint condueixen a les noies a abandonar la pràctica esportiva i que, per tant, poden impedir que les i els adolescents desenvolupin el seu potencial per a realitzar els seus somnis. Per altra banda, però, l'esport per si sol no és educador ni transformador: també pot ser reproductor d'aquests estereotips. Per això, necessitem d'un conjunt de persones formades i sensibilitzades, preparades per trencar aquestes pressions socials i fer dels infants, adolescents i persones adultes, individus més crítics envers les pressions que ens imposa la societat.

Malgrat les evidències científiques dels beneficis de la pràctica es-

portiva, durant l'adolescència es produeix un gran abandonament d'aquesta pràctica —passant del 84% dels nois i 80,5% de les noies que practiquen a 5è i 6è de primària al 74,5% i 67,7% respectivament a 3r i 4t d'ESO—,¹ fent trontollar tots aquests aspectes beneficiosos que les noies i nois, poden adquirir. Una de les claus per evitar aquest abandonament es troba amb el col·lectiu de docents de primària i, també, de secundària. A finals de l'etapa educativa de primària i durant la secundària és quan hi ha els canvis físics propis de l'adolescència, quan apareix la pressió social dels estereotips de gènere, i quan es comença a dubtar de la continuïtat de la pràctica esportiva. És primordial que aquest personal docent estigui conscienciat amb la coeducació, afavorint la formació integral de les noies i nois, i estimulants la competència crítica davant dels estereotips i la discriminació de gènere en l'activitat física i l'esport des de les primeres edats.

1 VIÑAS, «Els hàbits esportius dels escolars de Catalunya 2016».

De què parlem quan parlem de perspectiva de gènere a l'esport

La perspectiva de gènere és sinònim d'enfocament, visió o mirada de gènere o feminista.² Això vol dir que no és una cosa exclusiva de les dones ni que únicament es dirigeix a elles, sinó que és un element que contribueix a l'enfortiment del model democràtic en el que la reivindicació de les relacions més justes beneficia tant homes com dones, en tota la seva diversitat.

Posicionar-se en aquesta perspectiva de gènere implica analitzar, de manera crítica, les formes en què el sistema social ha delimitat els espais i recursos per a homes i per a dones, condiona les seves eleccions i jerarquitzat, de manera simbòlica —però real—, allò considerat masculí per damunt d'aquells elements considerats femenins.³ Aquesta jerarquització simbòlica la podem definir mitjançant els estereotips de

2 FONTECHA, *Intervención didáctica desde la perspectiva de género en la formación inicial de un grupo de docentes en educación física*.

3 DONOSO i VELASCO, «¿Por qué una propuesta de formación en perspectiva de género en el ámbito universitario?».

L'esport pot ser una de les eines per desafiar els estereotips de gènere que la societat imposa i que sovint condueixen les noies a abandonar la pràctica esportiva

gènere, és a dir, aquelles representacions mentals simplificades i classificades en funció d'un determinat grup social —en aquest cas, homes o dones— pel que fa al seu comportament, valors actituds i expectatives... Aquestes representacions, acaben configurant una etiqueta social que indica el que és un individu respecte a un altre, en funció del grup al que pertany.

Amb aquest punt de partida i sota una mirada sociològica, l'activitat física i l'esport són un àmbit on es mantenen situacions de desigualtat i en el que es reproduïen els models i les relacions tradicionals de feminitat i masculinitat. Malgrat això, la participació esportiva ha patit un procés d'individualització dels gèneres, és a dir, que malgrat les barreres simbòliques de gènere existent trobem dones, i homes, que no segueixen els «patrons» que marca la societat, i que per tant, practiquen aquelles modalitats esportives que socialment s'han considerat idònies per a l'altre gènere. Tot i això, la sociòloga de l'esport Gertrud Pfister (1945) destaca que es tracta de poques persones, i que els estereotips tradicionals de masculinitat i femi-

nitat segueixen estant molt presents en la nostra societat.

Potser, a aquestes alçades ens hem de preguntar què ens encamina a actuar d'aquesta manera. Els principals agents que transmeten aquesta manera dicotòmica de comportar-nos són, entre d'altres, la família, l'escola o els mitjans de comunicació. És a dir, aprenem a comportar-nos i adquirim la nostra identitat ajustant-nos al que es considera apropiat per a uns i per a les altres, així com aprendre allò que no és per a nosaltres.

Així doncs, la construcció social del gènere acaba condicionant la nostra opinió sobre el que hem de fer o el que no hem de fer segons si ens considerem homes o dones, definint així allò masculí i allò femení en sentits oposats.⁴ Aquesta visió ens pot portar a crear barreres socials i culturals per a participar o escollir certes activitats, com pot ser una activitat esportiva, o una sortida professional. En el cas de l'esport, la condició del gènere és molt present, doncs a certes modalitats esportives

gairebé no hi trobem dones, així com a altres modalitats esportives no hi trobem homes.⁵

Però d'on ve tota aquesta influència? És una cosa del present o ens ve heretada del passat?

Des dels orígens de l'esport modern a l'Anglaterra dels segles XVIII i XIX, i agafant-nos a la definició més tradicional de competició reglada, reglamentada i institucionalitzada, l'esport ha celebrat la masculinitat hegemònica. En els seus inicis, l'esport va ser creat «per homes» i «per a homes» i en oposició, presentat com a impropï de les dones. Per aquesta raó, les dones han hagut d'anar creant el seu propi espai dins l'esport.

Després d'un llarg recorregut, des de l'últim terç del segle XX, les estadístiques estatals sobre la pràctica esportiva mostren com el percentatge de dones que fan alguna activitat esportiva ha anat incrementant.⁶ Malgrat aquesta tendència, el dife-

⁵ KIRK, «Physical Education».

⁶ MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE, *Encuesta de hábitos deportivos en España 2015*.

⁴ PFISTER, «Women in sport».

L'activitat física i l'esport són un àmbit on es mantenen situacions de desigualtat i en el que es reproduïxen els models i les relacions tradicionals de feminitat i masculinitat

rencial de pràctica esportiva entre homes i dones es manté o fins i tot augmenta, ja que al 1980 la distància era de 16 punts percentuals entre homes i dones, i en el 2010, aquesta distància s'enfilava fins als 19 punts. Un altre element a comentar serien les estadístiques segons les modalitats esportives. Les dades que ens ofereix l'Observatori Català de l'Esport mostren l'existència de la diferenciació dels esports per etiqueta social de gènere, on els homes practiquen en major mesura aquells esports amb l'etiqueta de reforçadors de la masculinitat, i les dones aquells esports caracteritzats per la feminitat hegemònica.⁷ És a dir, la feminitat s'associa a atributs com la cooperació, la modèstia, la salut i l'expressió. La masculinitat, en contraposició, s'associa a la competició, l'agressivitat, la duresa o a l'èxit. L'últim informe de la Women's Sport and Fitness Foundation [Fundació d'Esport i Fitnes Femení] (WSFF) realitzat a Anglaterra,⁸ arriba a la conclusió que més de la meitat de nois i de noies pensen que els homes tenen

més oportunitats d'èxit en l'esport. A més, la majoria de nois pensen que una noia esportista no és ni femenina ni atractiva. Aquest informe també afirma que, mentre que els nois esportistes són valorats i admirats, les noies esportistes són vistes com masculines i menyspreades.

L'activitat física i l'esport com a sistema obert, diversificat i en procés de canvi constant

El gènere, però, no és una categoria estàtica ni inamovible, sinó que és dinàmic i canviant a mesura que els individus interaccionen amb la societat.⁹ L'esport, al mateix temps, és un sistema obert, que també es transforma segons els canvis que es produeixen a la societat i segons les necessitats de les persones; de com els conceptes de femení i masculí evolucionen i trenquen amb la dicotomia pròpia de la societat patriarcal. Així, les pràctiques esportives que venen marcades pel gènere van canviant i trencant les barres socials del gènere, doncs més homes i dones s'incorporen a les diferents

pràctiques esportives que segons els estereotips de gènere no els hi «correspondrien».

En aquest context de canvi, de ruptura de la societat binària basada en models hegemònics, així com de desenvolupament de l'estat del benestar del segle XX, el model d'esport competició ja no és l'únic existent, per la qual cosa es construeix un nou sistema esportiu més obert i diversificat. A partir d'aquí sorgeix un nou model esportiu on la dona, a mesura que s'incorpora al sistema esportiu, ho fa ajustant-lo als seus gustos i interessos adquirits durant el seu procés de socialització.

La forma de veure i viure l'activitat física i l'esport, i el major o menor nivell d'incidència dels models i relacions tradicionals de gènere en les eleccions i forma d'interactuar amb l'esport dels homes i de les dones, dependrà, en gran mesura, del paper de l'escola i, més concretament, de l'Educació Física rebuda.¹⁰ L'educació física és l'àmbit que continua

7 OBSERVATORI CATALÀ DE L'ESPORT, «Formació, mercat i investigació»

8 WSFF, «Changing the game for girls. A toolkit to help teachers get more girls involved in PE and school sport».

9 PFISTER, «Women in sport».

10 SOLER, *Les relacions de gènere en l'educació física a l'escola primària. Anàlisi dels processos de reproducció, resistència i canvi a l'aula*.

Durant el règim franquista, l'Educació Física es converteix en un instrument de socialització dels rols masculí i femení

marcant la discriminació sexual.¹¹ Tenint en compte aquesta circumstància, es fa necessari analitzar com s'ha arribat a aquesta situació. Amb aquesta intenció, fem ara un breu repàs a la història de l'Educació Física viscuda al territori espanyol des de l'escola segregada present a l'etapa franquista, després en el model d'escola mixta, i finalment, el model coeducatiu.

A principis del segle XX s'instaura el model d'escola segregada el qual té com a objectiu un model educatiu diferenciat per grup sexual, amb una pedagogia i un currículum ben diferenciats per a nens i nenes, que es garanteix mitjançant la separació física i simbòlica. En aquest model es considera que la diferència conforma la desigualtat entre sexes. Un dels objectius d'aquest sistema educatiu es basa en la funció socialitzadora on als nens se'ls ensenya els continguts i habilitats necessàries per al món del treball a l'àmbit públic mentre que a les nenes se les educa per al treball de l'àmbit privat. Sota aquestes característiques, la igualtat

d'oportunitats deixa de tenir sentit, ja que nenes i nens no competeixen per ocupar un mateix àmbit i les relacions de poder entre els uns i les altres es consideren legítimes i no problemàtiques, ja que es basen en la creença de la superioritat masculina.

En aquest context educatiu, durant el règim franquista (1939-1975), l'Educació Física es converteix en un instrument de socialització dels rols masculí i femení, de manera que era una de les àrees on més es diferenciava l'educació femenina de la masculina. La pràctica esportiva femenina i l'educació física estaven fortament condicionades pels canons morals, estètics i mèdics, que delimitaven i condicionaven notablement l'exercici que era propi i aconsellable per a les dones, i per als homes. L'educació física escolar de l'època, en un model educatiu on les noies i nois no compartien els mateixos espais educatius, era un clar reflex de la diferenciació existents entre uns i les altres, l'existent jerarquització, i de la diferenciació de les activitats esportives —i en la resta d'àmbits de la societat— que podien fer uns i les que podien fer les altres. L'edu-

cació física masculina, depenent del «Frente Nacional de Juventudes» potenciava l'agressivitat i la virilitat dels homes, reforçant el seu paper dominant. L'educació física femenina, per contra, estava controlada per «La Sección Femenina», i pretenia millorar la funció maternal de les dones, cuidant els aspectes artístics i expressius, reforçant l'aparença delicada i fràgil, i evitant els esports que podien suposar una virilització de les dones.¹²

Anys més tard, al 1970, mitjançant la «Ley general de educación», s'instaurava l'educació física mixta. Aquesta semblava que havia de resoldre la diferenciació i la reproducció dels models tradicionals de gènere, ja que s'eliminava la segregació per sexe, i nois i noies feien aquesta activitat junts i amb els mateixos continguts. Tot i la voluntat de resoldre aquesta diferenciació, l'educació física mixta es va desenvolupar sota una mirada de gènere androcèntrica, on el model masculí es considerava superior i més valuós que aquells continguts que s'havien

11 SUBIRATS i TOMÉ, *Balones fuera. Reconstruir los espacios desde la coeducación*.

12 GARCÍA BONAFÉ i ASINS, «La coeducación en l'educació física»

El desenvolupament d'una educació física basada en esports reglamentats, en l'eficiència i els resultats tècnics, situa moltes noies, i també alguns nois, en inferioritat de condicions

impartit fins aleshores a l'educació física femenina. Així doncs, l'escola mixta va suposar la inhibició de les qualitats físiques i les activitats més característiques de les dones, així com la valoració de les actituds i valors propis de la cultura masculina —la competitivitat, el rendiment, la força...— per damunt dels trets associats a la cultura femenina —expressivitat, ritme, flexibilitat...¹³ Aquest model d'educació física va ser definit per la investigadora Patricia Vertinsky (1992) com una simple invitació cap a les noies a participar a l'Educació Física dels nois, demostrant-los que aquelles activitats que els hi havia dit que eren adequades per a elles, no tenien importància dins el sistema educatiu.

Sota aquest model, el desenvolupament d'una educació física basada en esports reglamentats, en l'eficiència i els resultats tècnics, situa a moltes noies, i també a alguns nois, en inferioritat de condicions. També, el professorat mitjançant les seves actuacions i maneres de fer —de forma no intencionada o inconscient—

poden seguir reproduint els models tradicionals de gènere així com també els estereotips de feminitat i masculinitat hegemònics els quals segueixen presents, de forma inconscient, i continuen reforçant unes conductes adequades, o inadequades, segons el gènere de l'alumnat. És a dir, la percepció del professorat d'Educació Física cap a les noies sol ser negativa i molt diferent a les que tenen dels nois.¹⁴ Aquest fet influeix negativament sobre la motivació que poden desenvolupar les noies cap a l'assignatura i cap a l'activitat física i l'esport en general. Davant aquest comportament del professorat, les noies poden desenvolupar la creença que l'esport no és apte per a elles, o que «és una cosa de nois», o que «ells són millors per fer esport». Els nois, en canvi, poden desenvolupar actituds de reforçament davant l'agressivitat i la força; es poden sentir com herois davant les seves gestes esportives, i considerar a les noies com a unes «sapastres».¹⁵

Davant les limitacions del model educatiu mixt, sorgeix una nova manera d'entendre l'educació, i en concret, d'educació física: el model coeducatiu. Ja no només es tracta d'agrupar nens i nenes en un mateix espai, que treballin conjuntament un mateix contingut, sinó que és un model que pretén transformar la societat, fer-la més crítica i més reflexiva i eliminar la jerarquia existent entre allò masculí i allò femení. L'educació física coeducativa persegueix millorar l'aprenentatge de cada grup, així com l'eliminació dels estereotips de gènere, i posar en valor la cultura femenina tant per a homes com per a dones. Aquest model, però, no només implica una reforma legislativa, sinó que es tracta de «reformar les mirades dels equips docents i de les famílies». La seva implicació és primordial per al canvi.

Així el professorat d'educació física haurà de decidir sota el criteri coeducatiu quins continguts i quines metodologies innovadores utilitzarà. La selecció de materials innovadors i altres maneres d'organitzar les sessions. El canvi de creences i sabers del professorat ajudarà

13 SUBIRATS i TOMÉ, *Balones fuera. Reconstruir los espacios desde la coeducación*.

14 HAY i MACDONALD, *Evidence for the social construction of ability in physical education*.

15 DOWLING, «Teacher educator's gendered workplace tales».

Treballar l'educació física de forma coeducativa es considera important per entendre les possibles diferències existents en l'elecció dels estudis universitaris

l'alumnat a adquirir diferents aptituds i capacitats cap a l'assignatura d'educació física, i cap a l'esport en el seu conjunt.

El fet de treballar l'educació física de forma coeducativa es considera important per entendre les possibles diferències existents en l'elecció dels estudis universitaris, tal com afirmen a l'estudi de Mario Alloza, Brindusa Anghel i Sara de la Rica.¹⁶ El paper de l'educació física i les experiències positives de l'alumnat és crucial perquè les noies i nois adolescents mostrin interès a escollir una carrera universitària o una sortida professional vinculada amb l'activitat física.

Per aquest motiu la formació del futur professorat d'educació física, els actuals estudiants del grau de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport, així com del Grau de Magisteri han d'estar sensibilitzats i han de ser proactius amb la perspectiva de gènere. De la mateixa manera, ambdós graus universitaris han de mostrar una

paritat en les matriculacions quant a la presència d'homes i de dones.

La presència de dones als estudis de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport

Actualment, a les universitats de l'Estat espanyol el nombre de dones matriculades supera el nombre d'homes. En canvi, si ho analitzem per àrees de coneixement trobem diferències en la distribució dels nois i de les noies. Per exemple: a les Ciències de la Salut el 69,3% de matrícules són de dones, i a les titulacions tècniques només ho són el 25,5%.¹⁷ Algunes investigacions remarquen que els estereotips de gènere incideixen a l'hora d'escollir els estudis postobligatoris i universitaris.¹⁸ En aquest paraigua d'elecció, hi situem els estudis en l'àmbit de l'educació física, l'activitat física i l'esport que han patit una evolució quant a la presència de dones.

Segons l'estudi realitzat a l'INEFC de Barcelona liderat per la doctora Susanna Soler, «La igualdad en Juego», s'observa que els estudis de la família de l'activitat física i l'esport pateixen una evolució de les matrícules diferents segons el sexe dels estudiants. S'ha detectat que a mesura que s'amplien les places en aquests estudis, les matrícules masculines augmenten. En canvi, les matrícules femenines es mantenen, atribuint-ho al fet que les notes de tall que obtenen les noies són superiors a les dels nois. D'aquesta manera en un període de 15 anys s'ha passat del 39,3% de matriculacions femenines del curs 2000-2001 al 17,3% al curs 2014-2015.

Com a conseqüència de la davallada del percentatge de dones matriculades, el número de titulades disminueix, per la qual cosa, també trobem menys dones professionals i, per tant, un mercat laboral desigual.

Per una altra banda, les carreres universitàries vinculades amb l'educació experimenten una major presència de dones entre la comunitat estudiantil. La majoria de magisteris —infantil, primària, educació especial, llengües,

16 ALLOZA, ANGHEL i DE LA RICA, *Diferencias por género en la formación científica. Evidencia empírica Libro Blanco. Situación de las Mujeres en la Ciencia Española*.

17 MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE, «Datos y cifras del sistema universitario español».

18 LENT, «Social cognitive career theory»; SÁINZ, «Aspectos psicosociales de las diferencias de género en actitudes hacia las nuevas tecnologías en adolescentes».

música—, per no dir la seva totalitat, tenen una taxa de matriculació femenina de més del 90%, a excepció de l'especialitat d'educació física, amb un percentatge de dones situat entre el 40 i el 50%. Aquesta dada reforça la idea que els estereotips de gènere a l'esport i a l'educació física encara són molt presents, ja que condicionen una elecció d'estudis amb marca de gènere, de forma dicotòmica, indicant el que és adequat per a unes i no tant per a uns altres.

Pel que fa als estudis de formació professional vinculats a la família de l'activitat física i l'esport pateixen la mateixa tendència fins ara descrita. Les matrícules masculines augmenten a mesura que s'ofereixen més places formatives i les matrícules femenines es queden pràcticament igual. I de la mateixa manera que en els estudis universitaris, això té la conseqüència que la corba del percentatge de dones es va reduint, passant del 34% al curs 1999-2000 a un 18% al curs 2016-2017, la qual cosa significa gairebé la pèrdua de presència d'un 50% de dones.¹⁹

19 SERRA, *La perspectiva de género en los estudios de ciencias de la actividad física y el deporte*.

On volem arribar?

En aquest article s'ha exposat que el número de noies cursant carreres de la família de l'Activitat Física i l'Esport a les universitats catalanes i espanyoles ha augmentat, de la mateixa manera que ha augmentat el número de noies que practiquen esport durant el seu temps lliure. També s'ha apuntat que s'hauria d'haver canviat de paradigma educatiu i estar treballant sota el model coeducatiu. Aquests factors, però, no han afectat a l'evolució de la presència de les noies en els estudis relacionats amb l'educació física, l'activitat física i l'esport, que tendeix a disminuir.

Segons les dades analitzades per Serra,²⁰ el camp acadèmic de les Ciències de l'Activitat Física i l'Esport s'allunya, cada vegada més, de la manera de veure i viure l'activitat física, l'educació física i l'esport per part de les dones. La possible tipificació sexual d'aquesta àrea de coneixement en base a les creences socials interfereix en el desenvolupament

20 SERRA, «*La perspectiva de género en los estudios de ciencias de la actividad física y el deporte*»

de l'interès de les noies cap a aquests estudis. Aquest aspecte pot implicar que el procés de masculinització s'incrementi encara més, ja que els valors i actituds imperants en l'educació física es transmeten d'una generació a una altra dels professionals de l'àmbit.

Així doncs, el problema és molt més complex que incorporar dones en aquesta àrea de coneixement. Es tracta de representar la pròpia configuració del camp de coneixement i incorporar aquells valors propis de la cultura femenina.

On hem d'incidir?

A partir de les dades obtingudes es poden elaborar diferents reflexions sobre l'interès que desenvolupen les noies i els nois cap a aquests estudis. Els factors que incideixen en aquest interès són les experiències prèvies que han viscut els i les adolescents en el camp de l'educació física i l'esport, és a dir, si han tingut bones experiències pel que fa a la seva pràctica esportiva fora de l'horari lectiu i en l'assignatura d'Educació Física.

Les i els adolescents es plantegen els seus futurs acadèmics i laborals sota la influència dels estereotips de gènere

Ens hem de plantejar si les noies perceben les professions de l'esport com una opció per al seu futur laboral, i si aquestes professions compliran amb els objectius que elles es plantegen aconseguir. En aquesta qüestió, ja menciona que les i els adolescents es plantegen els seus futurs acadèmics i laborals sota la influència dels estereotips de gènere.²¹

I finalment, hem de reflexionar sobre les persones que poden influenciar en l'elecció d'aquests estudis, ja que s'ha comprovat que la família és un gran agent d'influència quant a no escollir els estudis de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport. En canvi, el professorat, entrenadors i entrenadores o les amistats tenen un fort potencial per animar a cursar aquest tipus d'estudis. Ara bé, els nois reben molts més comentaris positius que les noies pel que fa a aquesta elecció.

Sobre aquestes reflexions, tal com diuen a la *Guia de bones pràctiques de gènere en els estudis de la família*

de les Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport (CAFE), podem incidir: a) diversificant la imatge dels estudis, fent-la més propera als interessos de les noies; b) incrementant la presència de dones en les imatges de difusió dels estudis per ampliar l'horitzó acadèmic i professional; c) treballant amb les institucions educatives i de formació per tal de desenvolupar un pla d'acció per a la incorporació de les polítiques de gènere a la institució; i sobretot d) treballar amb el professorat des de tots els àmbits educatius —universitari, cicles formatius, educació primària i secundària. Una de les accions a realitzar de forma immediata seria la creació d'una guia de bones pràctiques en perspectiva de gènere per al professorat d'Educació Física de les escoles de primària i secundària.

Així doncs, per crear una societat més igualitària i més justa, necessitem uns i unes professionals de l'esport més conscients i sensibles amb la perspectiva de gènere, ja que a les seves mans es troba trencar amb les desigualtats de gènere així com trencar amb els rols tradicionals de gènere que es reproduïxen des de la pràctica esportiva i l'educació física. ■

21 SERRA (et al), «La masculinización de los estudios de Ciencias de la Actividad Física y el Deporte».

■ Bibliografia

ALLOZA, Mario; ANGHEL, Brindusa i DE LA RICA, Sara. *Diferencias por género en la formación científica. Evidencia empírica Libro Blanco. Situación de las Mujeres en la Ciencia Española*. Madrid: Ministerio de Ciencia e Innovación, 2011.

DONOSO, Trinidad i VELASCO, Anna. «¿Por qué una propuesta de formación en perspectiva de género en el ámbito universitario?». A *Profesorado. Revista de curriculum y formación del profesorado*, núm. 17(1), p. 71-88, 2013.

DOWLING, Fiona. *Teacher educator's gendered workplace tales*. A PFISTER, Gertrud, i SISJORD, Mari Kristin (eds). *Gender and Sport. Changes and Challenges*. Münster: Waxmann, 2013.

FONTECHA, Matilde. *Intervención didáctica desde la perspectiva de género en la formación inicial de un grupo de docentes en educación Física* [en línia]. Universidad del País Vasco, 2006. Disponible a: <www.addi.ehu.es>.

GARCÍA BONAFÉ, Milagros i ASINS, Consuelo. *La coeducación en l'educació física*. Barcelona: Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1995.

HAY, Peter i MACDONALD, Doune. *Evidence for the social construction of ability in physical education* [en línia]. A *Sport, Education and Society*, núm. 15(1), p. 1-18, 2009. Disponible a: <www.doi.org>.

KIRK, David. «Physical Education: a gendered history». A PENNEY, Dawn (eds). *Physical Education: contemporary issues and future directions*. Londres: Routledge, 2002.

LENT, Robert. «Social cognitive career theory». A LENT, Robert; i BROWN, Steven (eds). *Career Development and Counseling: Putting theory and research to work*. Somerset: John Wiley & Sons, 2012.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN CULTURA Y DEPORTE. *Datos y cifras del sistema universitario español*. Madrid: Secretaría General Técnica, 2016.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE. *Encuesta de hábitos deportivos en España 2015*. Madrid: Secretaría General Técnica, 2015.

OBSERVATORI CATALÀ DE L'ESPORT.

«Formació, mercat i investigació» [en línia], 2016. Disponible a: <www.observatoridelesport.cat>.

PFISTER, Gertrud. «Women in sport. Gender relations and future perspectives» [en línia]. A *Sport in Society*, núm. 13(2), p. 234-248, 2010. Disponible a: <www.doi.org>.

SÁINZ, Milagros. *Aspectos psicosociales de las diferencias de género en actitudes hacia las nuevas tecnologías en adolescentes*. Madrid: Tesis Doctoral, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2007.

SERRA, Pedrona (et al). «La masculinización de los estudios de Ciencias de la Actividad Física y el Deporte». A *Apunts. Educació Física i Esports*, núm. 135, p. 9-25, 2019.

SERRA, Pedrona. «La perspectiva de género en los estudios de ciencias de la actividad física

y el deporte» [en línia], 2016. Disponible a: <www.tdx.cat>.

SOLER, Susanna. *Les relacions de gènere en l'educació física a l'escola primària. Anàlisi dels processos de reproducció, resistència i canvi a l'aula*. Barcelona: Tesis doctoral, Universitat de Barcelona - Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, 2007.

SOLER, Susanna; SERRA Pedrona i VILANOVA, Anna. *La Igualtat en joc: guia de bones pràctiques de gènere en els estudis de la família de les ciències de l'activitat física i de l'esport (CAFE)*. Barcelona: Editorial INDE. Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, 2018.

SUBIRATS, Marina i TOMÉ, Amparo. *Balones fuera. Reconstruir los espacios desde la coeducación*. Barcelona: Octoedro ediciones, 2007.

VIÑAS, Jordi. «Els hàbits esportius dels escolars de Catalunya 2016». Barcelona: Secretaria General de l'Esport, 2017.

WOMEN'S SPORT AND FITNESS FOUNDATION. «Changing the game for girls. A toolkit to help teachers get more girls involved in PE and school sport» [en línia]. Disponible a: <www.womeninsport.org>.

connexions

Esport i solidaritat

[vista prèvia >](#)

L'esport és una eina de transformació social molt potent. Els valors positius que pot transmetre la pràctica esportiva poden ser posats al servei del bé comú. Al llarg de la història hi ha molts exemples de com l'esport ha estat una peça clau per a impulsar el progrés social. Lluny de la mercantilització i la individualització imperant, l'esport del 99% ha de respondre a la comunitat i als valors de la solidaritat.

Marc Sanjaume-Calvet

Professor associat de Ciència Política a la Universitat Pompeu Fabra

@marcsanjaume

Les evidències del vincle entre esport i solidaritat són tan abundants com contradictòries. La intuïció ens diu que un valor com la solidaritat ha de formar part de l'esport. Tots hem experimentat, ni que fos durant la nostra infantesa, el sentiment de fraternitat en pertànyer a un equip, un club o un col·lectiu esportiu. A més a més, solem veure, i participar, d'esdeveniments esportius que tenen un objectiu solidari amb alguna causa concreta; només cal fer un cop d'ull al calendari de curses atlètiques per trobar-ne exemples de tota mena. Les persones que participen en aquestes curses populars valoren molt positivament que l'organització afegeixi objectius solidaris. Això significa que l'esforç per creuar la meta, més que no pas la inscripció, té un valor social que transcendeix la gesta física. El puny alçat del *black power* dels atletes als Jocs Olímpics de Mèxic del 1968 pels drets civils; les imatges del dirigent sud-africà Nelson Mandela (1918-2013) a la final de la copa del món de rugbi del 1995 que simbolitzaven els esforços per la reconciliació *post-apartheid*; o la participació d'un equip olímpic de refugiats als Jocs de Río de Janeiro del 2016; són exemples universals

del potencial polític i social de l'esport a l'hora de bastir i transformar comunitats polítiques des de la seva acció i simbolisme. L'esport és una qüestió sovint menystinguda per a la resolució de conflictes, però, en canvi, pot aparèixer en multitud de conflictes, com ara guerres civils o enfrontaments ètnics.¹

En contraposició amb aquesta intuïció primària que vincula esport i solidaritat, cada dia s'observen situacions que hi contrasten. Es pot afirmar que, sobretot l'esport d'elit, molts cops encarna valors nocius per la societat i els individus que el practiquen i en pateixen les conseqüències físiques i psíquiques. L'individualisme exacerbada, la soledat, la competitivitat, la mercantilització o l'absència de joc net, també ens demostren que l'esport pot representar l'antítesi de la solidaritat. El gener del 2013, l'entrevista televisada de Lance Armstrong (1971) amb la periodista Oprah Winfrey (1954) va deixar estupefactes milers d'aficionats d'arreu del món quan el campió ciclista va confessar haver-se dopat

de manera continuada per regnar durant anys en el ciclisme professional.² Armstrong no només havia subvertit els valors de l'esport, sinó que havia imposat una *omertà* que trobaria complicitats fàcils i arribaria molt més enllà del seu equip. Paradoxalment, el mateix ciclista nord-americà, que havia sobreviscut a un càncer, era el líder del projecte *Armstrong*, una fundació centrada en la seva figura, que es fonamentava en els valors de l'esforç i la superació i que venia polseres grogues arreu del món per recaptar fons per a la investigació contra el càncer. En el terreny polític i social, les cròniques del periodista polonès Ryszard Kapuściński (1932-2007) són un testimoni del potencial mobilitzador i desestabilitzador de l'esport de masses.³ L'obra de Kapuściński deu el títol al curt conflicte bèl·lic que va enfrontar Hondures i el Salvador el 1969 en el context dels partits de la segona eliminatòria per al Mundial de futbol del 1970. La rivalitat entre els seguidors de les dues seleccions nacionals va dur a un increment

1 SUGDEN, *Football for peace*; WILSON, *Sport and peace*.

2 «Lance Armstrong & Oprah Winfrey: interview transcript».

3 KAPUSCINSKI, *The soccer war*.

La idea de solidaritat es considera un fenomen força modern, l'ús del qual curiosament coincideix en el temps amb la popularització de la pràctica esportiva

de la tensió alimentat pels governs respectius i a un conflicte armat que provocaria milers de desplaçats i víctimes.

Així doncs, la relació entre solidaritat i esport sembla intuïtivament correcta, però quin vincle tenen exactament? Per què associem els valors esportius als de la solidaritat? Què significa la idea que «esport» és «solidaritat»? En aquest article investiguem la relació entre esport i solidaritat, des del punt de vista europeu, mitjançant l'estudi de d'aquests conceptes i diversos corrents filosòfics.

El concepte de solidaritat

La solidaritat és un terme que etiqueta actes de beneficència, ja siguin activitats esportives populars o també destinades a l'espectacle. En són exemples els partits de futbol de la Diada del Soci Solidari del FC. Barcelona o la Cursa la Maquinista celebrada a Barcelona per la integració. En aquest sentit, la noció de solidaritat és sinònima de caritat, com un acte desinteressat d'ajuda als necessitats motivat per l'amor, la fe o per la justícia social.

Tanmateix, el terme solidaritat, si bé tal com veurem pot tenir una relació directa amb la caritat, va més enllà de ser-ne un mer sinònim. L'esport en si mateix, i no només com un esdeveniment *ex professo* solidari, pot ser una magnífica manifestació de solidaritat per als que hi participen. De fet, la idea de solidaritat es considera un fenomen força modern, l'ús del qual curiosament coincideix en el temps amb la popularització de la pràctica esportiva. Si l'esport modern neix de la mà de la industrialització, el filòsof Andrea Sangiovanni apunta que la popularització de concepte de solidaritat també cal buscar-la al segle XIX, en un moment de destrucció dels vincles socials tradicionals, d'urbanització i d'aïllament progressiu dels individus.⁴

El concepte de solidaritat etimològicament prové del dret romà, que estipulava una forma d'obligació legal *in solidum* vinculant per a tots els firmants d'un contracte a l'hora d'afrontar deutes. L'aparició social de l'ús del concepte solidaritat es correspondria al tipus de solidaritat que el filòsof Émile Durkheim (1858-

1917)⁵ va definir com a «solidaritat orgànica», pròpia de les societats heterogènies amb una alta especialització del treball més que no pas a la «solidaritat mecànica» pròpia de societats homogènies.

A la França de la tercera república, seguidors de Durkheim van popularitzar l'ús polític del terme solidaritat des del republicanisme radical. Per a aquests pensadors englobats al moviment *solidarista*, amb personatges com Leon Bourgeois (1851-1925) —autor de *Solidarité*—⁶ o Louis Blanc (1811-1882), l'estat no podia basar-se en una mera associació voluntarista tal com predicava el contractualisme liberal. Bourgeois utilitzava una metàfora esportiva en referir-se a la sort dels obrers com a quelcom anàleg a la cordada dels escaladors que depenen els uns dels altres per no caure al buit. Per aquest corrent de pensament, el mutualisme o cooperativisme eren una eina clau per sintetitzar els ideals liberals i socialistes en un programa polític republicà radical, alternatiu

⁵ DURKHEIM, *De la division du travail social*.

⁶ BOURGEOIS, *Solidarité*.

⁴ SANGIOVANNI, «Solidarity as joint action».

La solidaritat va més enllà de la mera caritat i comporta un sentiment de pertinença superior a l'amor, que ens acosta a la comunitat i la justícia social

al republicanisme conservador dels que no lligaven la república a la justícia social.⁷

Seguint Andrea Sangiovanni, l'ús modern de la idea de solidaritat beu de tres grans fonts de pensament: el socialisme, el nacionalisme liberal i el cristianisme. Per a les tres fonts, la solidaritat significa una actitud de fraternitat, un compromís social recíproc, que es basa en una experiència, una identitat i una acció compartides. Òbviament, en cada tradició aquestes característiques difereixen.

La solidaritat moderna en crisi

Les tradicions que apunta Sangiovanni mostren avui símptomes de fatiga de materials. Així, per al socialisme la identitat de classe i la lluita per la millora de les condicions de treball emergeixen de l'experiència de l'explotació. En aquest sentit, la solidaritat és el vincle entre els obrers que permet continuar la lluita per un món millor. Aquesta solidaritat serà la que articularà als moviments obrers, sindicats i partits

d'esquerres a Europa a partir del segle XIX. En canvi, per al nacionalisme liberal la identitat de la «comunitat imaginada»⁸ és el vincle que permet desenvolupar una fraternitat més enllà d'altres diferències socials i que vesteix una comunitat d'iguals en un territori. Aquesta solidaritat serà el motor de les revolucions liberals del 1848 i permetrà, entre altres coses, sostenir la noció de justícia social dels estats de benestar moderns. Finalment, amb la tradició del cristianisme l'amor universal neix de l'experiència del patiment compartit fruit del pecat original. Per tant, la solidaritat cristiana apunta a la necessitat de reconciliació amb Déu mitjançant les bones accions que mostren l'amor cristià. L'historiador de les idees noruec Steinar Stjernø (1945)⁹ distingeix, actualment, entre la tradició de solidaritat cristiana catòlica i protestant. El teòleg Hans Küng (1928)¹⁰ teoritza una solidaritat catòlica centrada precisament en l'amor i l'exemple de Crist. Men-

trestant, el teòleg protestant Jürgen Moltmann (1926),¹¹ que segueix les interpretacions del filòsof marxista Ernst Bloch (1885-1977), parteix directament de la idea de comunitat com un element fonamental de la vida cristiana que és, per tant, solidària i revolucionària d'antuvi.

En els temps actuals els filòsofs Mar Rosàs i Francesc Torralba (1967)¹² recorden que el mot solidaritat pateix un desgast enorme. Sovint s'ha oblidat que, precisament, la solidaritat va més enllà de la mera caritat i comporta un sentiment de pertinença superior a l'amor, que ens acosta a la comunitat i la justícia social. Els factors de l'erosió de la solidaritat són diversos, Stjernø n'apunta cinc:

- a) La desaparició de la consciència de classe, en un mercat laboral fragmentat i precari de manera creixent, ha provocat una manca de vincle entre els treballadors que antigament havia estat l'origen de la politització de la noció de solidaritat.
- b) L'individualisme com a procés

7 KOHN, «Radical republicanism and solidarity».

8 ANDERSON, «Imagined Communities».

9 STJERNØ, *Solidarity in Europe: the history of an idea*.

10 KÜNG, *El cristianismo: esencia e historia*.

11 MOLTSMANN, *Cristo para nosotros hoy*.

12 ABADIA i MEDINA, *Manual de bones pràctiques per a la gestió de curses i marxés solidàries*

Practicar esport és també una promoció de la solidaritat en si mateixa

històric ha provocat el que el sociòleg Anthony Giddens (1938) ha anomenat una «desvinculació social». Aquest procés es pot analitzar des de molts punts de vista, però la noció de triar un estil de vida propi i la seva rellevància per a la autoidentificació ha accelerat aquest procés. Stjernø afirma que si la màxima és ser «fidel a tu mateix» i perseguir l'auto-realització, la força dels valors morals universals que requereix la solidaritat és molt menor.

c) El consumisme entès com l'abundància de béns materials ha eliminat l'escassetat i la pobresa com una experiència compartida. En certa manera, precisament, la solidaritat va néixer des de l'experiència compartida de la necessitat de sobreviure a la manca de recursos en contextos en què sovint els béns materials s'aconseguien mitjançant mecanismes de solidaritat social.

d) L'estat de benestar genera opinions contraposades pel que fa a l'efecte sobre la solidaritat, ja que si d'una banda es considera que els països amb un estat de benestar fort precisament mostren un grau de compromís col·lectiu més alt entre la

seva ciutadania per a proveir serveis bàsics, de l'altra, s'argumenta que el fet que sigui l'estat qui proveeixi aquests serveis pot arribar a erosionar el compromís social de la societat civil.

e) La globalització, l'ampliació dels mercats, l'aparició d'organitzacions supranacionals o la desterritorialització implícita en la globalització són factors que també podrien erosionar la idea de la solidaritat ja que promouen el factor ja esmentat de l'individualisme i la pèrdua de consciència de classe de manera indirecta en afeblir els vincles socials i territorials lligats a les estructures laborals tradicionals.

Tanmateix, els factors de Stjernø haurien de compensar-se amb consideracions força més positives respecte a la pervivència de la solidaritat. Les noves tecnologies, la mateixa globalització i l'augment de recursos destinats a l'educació, per exemple, no hi ha dubte que contenen un potencial enorme per a les accions solidàries. Els moviments globals feminista o ecologista són exemples d'interaccions locals i supranacionals mitjançant les xarxes

socials que ajuden a la sensibilització i a l'empatia envers col·lectius concrets de milions de persones d'arreu del planeta. Les aplicacions esportives de les xarxes socials poden ser una font d'individualisme i mercantilització, però a la vegada multipliquen les possibilitats de coordinació i de traspàs d'informació entre els usuaris que fins fa pocs anys eren del tot impensables. Les activitats esportives d'avui tenen una repercussió i un potencial de participació molt superior a les del passat gràcies a les noves tecnologies i a les xarxes que connecten esportistes d'arreu del món, la majoria dels quals són aficionats.

Esport solidari

Si retornem a la hipòtesi inicial del vincle entre esport i solidaritat podem ara formular una tesi versemblant sobre aquesta relació. Si bé l'esport pot comportar una font d'individualisme, consumisme i, per tant, de banalització de la solidaritat, sota determinades condicions és evident que l'esport és solidaritat. La immensa majoria d'esportistes i d'associacions esportives no tenen

res a veure amb els grans espectacles ni tampoc amb les xifres astronòmiques de diners que solen moure aquesta mena d'esdeveniments. Segons l'Idescat, a Catalunya, hi ha gairebé 9.000 clubs esportius que compten amb més de 630.000 llicències esportives. Un 43% de catalans i catalanes fan esport com a mínim una vegada a la setmana, la majoria pel seu compte, tot i que gairebé un 20% dels que fan esport formen part d'un club o associació esportiva.¹³ Aquest esport popular del 99%, per utilitzar l'eslògan de les mobilitzacions ciutadanes del moviment *Occupy*, reuneix les característiques que hem definit a l'apartat anterior. L'esport genera una identitat a partir d'una experiència compartida que a la vegada genera una acció conjunta. Ho fa des de la mateixa promoció de l'associacionisme, un pilar de la societat civil, però en aquest article ens interessa més veure-ho des de la perspectiva de l'esportista. Practicar esport és també una promoció de la solidaritat en si mateixa.

L'universalisme dels valors de l'esport és l'element cabdal de l'olim-

pisme modern. L'olimpisme que va renéixer de la mà del francès Pierre de Coubertin (1863-1937) situa la solidaritat com un dels valors clau d'aquest universalisme de l'esport. Així, a la Carta Olímpica¹⁴ el punt quart dels principis fonamentals de l'olimpisme estableix:

«La pràctica esportiva és un dret humà. Tota persona ha de tenir la possibilitat de practicar esport sense discriminació de cap mena i dins de l'esperit olímpic, que exigeix comprensió mútua, esperit d'amistat, solidaritat i joc net.»

De fet, el primer principi fonamental de la mateixa Carta defineix l'olimpisme com una «filosofia de vida» amb finalitats clarament aristotèliques destinades a la pau de la comunitat mundial:¹⁵

«L'objectiu de l'olimpisme és posar sempre l'esport al servei del desenvolupament harmònic de l'home, per tal d'afavorir l'establiment d'una societat pacífica i compromesa

amb el manteniment de la dignitat humana.»

De tota manera, és possible anar més enllà de la Carta Olímpica. La solidaritat apareix a la Carta com una exigència de l'olimpisme, aquest «esperit de l'antiguitat» que invoca el mateix himne olímpic. Però també podem entendre la solidaritat sense que es formuli a partir d'un imperatiu sinó com a quelcom inherent a la pràctica esportiva.

Les virtuts pròpies de la pràctica esportiva tenen una relació estreta amb la solidaritat, entesa com aquest compromís amb una identitat fruit d'una experiència conjunta que en darrera instància permet la justícia social i la pervivència de les comunitats humanes. Ho podem argumentar a continuació, primer amb la virtut de l'acceptació de les normes i el joc net i, segon, amb la promoció de l'excel·lència humana que inevitablement comporta una millora social i, finalment, amb la noció de la humilitat associada a la pràctica esportiva. Totes tres virtuts formen part de qualsevol pràctica esportiva i constitueixen, entre altres valors, la solidaritat de l'esport.

14 INTERNATIONAL OLYMPIC COMMITTEE. «Olympic charter».

15 REID, «Olympism. A philosophy of sport?».

13 IDESCAT: «Anuari estadístic de Catalunya».

L'esport té una lògica pròpia d'autocontenció que requereix no només l'acceptació de normes, sinó també la pràctica del joc net

Normes i joc net

Participar en una activitat esportiva implica l'acceptació de les normes que la regeixen. Per exemple, si prenem part en una cursa popular haurem de començar a córrer des de la línia de sortida a l'hora convenida i respectar-ne el recorregut, no obstruir el pas dels altres participants, no utilitzar altres mitjans de locomoció, no utilitzar substàncies per millorar el rendiment... Si seguim William J. Morgan (1917-2013),¹⁶ l'esport té una lògica pròpia d'autocontenció que requereix no només l'acceptació de normes, sinó també la pràctica del joc net. Així, podem veure l'esport com un exemple de respecte mutu en una situació ideal d'igualtat d'oportunitats. De fet, un observador extern que no comprengué les normes d'un esport podria arribar a trobar extremadament ineficients les accions dels jugadors per assolir el seu objectiu —per exemple creuar la meta— ja que no comprendria l'autolimitació que s'imposen en no utilitzar tots els mitjans possibles.

16 LOLLAND, «Morgan, the 'Gratuitous' logic of sport, and the art of self-imposed constraints».

Ara bé, per a Morgan l'acceptació de les normes en participar voluntàriament en una activitat esportiva no és la raó principal del joc net. L'element clau és precisament el fet de jugar de manera virtuosa, comprometent-nos amb el *fair play*. Per il·lustrar el seu argument es refereix al «jugador frívol», aquell que juga respectant les normes però que en comptes de lluitar per l'objectiu esportiu específic —guanyar— es dedica a buscar el seus propis objectius de caire personal... El «jugador frívol» respecta les normes però, en canvi, destrueix els béns principals de l'activitat esportiva.

L'excel·lència humana

El filòsof John Rawls (1921-2002), famós per la seva teoria de la justícia, feia servir una metàfora esportiva per il·lustrar els principis de la seva teoria. Si bé es postulava a favor de la igualtat d'oportunitats, com en una cursa on hem de sortir tots de la mateixa línia, també veia les diferències en el «talent natural» com un «bé comú». En aquest sentit, l'explotació del talent de cadascú, al seu esquema teòric, ha de redundar

en un benefici per a tothom, especialment per als menys avantatjats.¹⁷ La virtut de l'excel·lència és inherent a la pràctica esportiva. El filòsof Alistair McIntyre (1929)¹⁸ il·lustra aquesta idea amb l'exemple del nen que aprèn a jugar a escacs. Per a McIntyre podem motivar instrumentalment un infant perquè aprengui a jugar a escacs donant-li caramels. Tanmateix, els caramels només el faran jugar bé a escacs amb l'objectiu de guanyar per aconseguir els caramels. En canvi, resulta potser més difícil, però a la vegada més satisfactori, ensenyar a jugar a escacs pel plaer de conèixer les normes i les jugades que permeten millorar el joc i, finalment, guanyar partides. A llarg termini, segons McIntyre, el nen obtindrà més beneficis i l'excel·lència a partir de la comprensió de les normes i el joc, més que no pas fruit d'una aproximació instrumental als escacs. Només en aquesta primera motivació per jugar a escacs es pot assolir el valor intrínsec de l'esport.

17 RAWLS, *Una teoria de la justícia*.

18 MACINTYRE, *Tras la virtud*.

La fraternitat entre esportistes es basa en el joc net, l'aspiració a l'excel·lència i la humilitat entre altres valors constitutius del binomi entre solidaritat i esport

La humilitat

La persecució de l'excel·lència humana per a alguns és incompatible amb la humilitat. De fet, si entenem l'explotació del talent de l'esportista exclusivament des de l'angle de la competitivitat, la supèrbia hauria d'ocupar el lloc de la humilitat. Tanmateix, l'esportista virtuós, precisament tracta de desplegar la seva competitivitat —i excel·lència— allunyant-se de l'egoisme. El filòsof nord-americà Michael W. Austin defineix la humilitat de l'esportista com un element que ha de caracteritzar-ne la personalitat.¹⁹ Essent millors esportistes, s'entén, milloren exponencialment els béns que genera l'esport. La humilitat, per tant, no és estrictament una característica per a ser «més bona persona» —òbviament, també ho és— sinó que té un valor essencial perquè el joc esportiu es desenvolupi de manera que beneficiï els que el practiquen i no sigui un joc de suma zero.

Conclusió

L'esport és un antídoto potent contra l'erosió de la solidaritat. La solidaritat comparteix característiques amb la pràctica esportiva: parteix d'una identitat basada en una experiència compartida per a l'acció conjunta. De fet, el terme solidaritat i l'expansió de l'esport popular neixen a la societat moderna com una resposta a les tendències individualitzadores de la humanitat. Ara bé, la instrumentalització i mercantilització de l'esport poden servir fàcilment com un element més d'erosió de la solidaritat, per exemple quan l'esport es converteix en un espectacle de valors desintegradors, egoistes i contraris al respecte mutu. Tanmateix, la pràctica esportiva, sense necessitat de recórrer a la ideologia de l'olimpisme, conté els elements necessaris per ser exemple de solidaritat i solidaritat en acció. La fraternitat entre esportistes es basa en el joc net, l'aspiració a l'excel·lència i la humilitat entre altres valors constitutius del binomi entre solidaritat i esport. ■

19 AUSTIN. «Is humility a virtue in the context of sport?».

■ Bibliografia

ABADIA, Sixte; i MEDINA, Francesc Xavier (eds). *Manual de bones pràctiques per a la gestió de curses i marxes solidàries*. Barcelona: Editorial UOC, 2019.

ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londres-Nova York: Verso, 1991.

AUSTIN, Michael W. «Is humility a virtue in the context of sport?» [en línia]. A *Journal of Applied Philosophy*, 31, núm. 2, 203-214, 2014. Disponible a: <www.doi.org>.

BOURGEOIS, Léon. *Solidarité*. París: BnF Collection ebooks, 2016.

DURKHEIM, Émile, *De la division du travail social*. París: Presses Universitaires de France, 1973.

IDESCAT. «Anuari estadístic de Catalunya» [en línia]. Disponible a: <www.idescat.cat>.

INTERNATIONAL OLYMPIC COMMITTEE. «Olympic charter». Disponible a: <www.stillmed.olympic.orgarrer>.

KAPUSCINSKI, Ryszard. *The soccer war*. Nova York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2013.

KOHN, Margaret. «Radical republicanism and solidarity» [en línia]. A *European Journal of Political Theory*, 2019. Disponible a: <www.doi.org>.

KÜNG, Hans. *El cristianismo: esencia e historia*. Madrid: Trotta, 1997.

«Lance Armstrong & Oprah Winfrey: interview transcript». A BBC de 18 de gener del 2013.

LOLAND, Sigmund. «Morgan, the 'Gratuitous' logic of sport, and the art of self-imposed constraints» [en línia]. A *Sport, Ethics and Philosophy*, 12, núm. 4, p. 348-360, 2018. Disponible a: <www.doi.org>.

MACINTYRE, Alasdair. *Tras la virtud*. Barcelona: Austral, 2013.

MOLTMANN, Jürgen. *Cristo para nosotros hoy*. Madrid: Trotta, 1997.

RAWLS, John. *Una teoria de la justícia*. Girona: Papers Amb Accent, 2010.

REID, Heather L. «Olympism. A philosophy of sport?». A McNAMEE, Mike; i MORGAN, William J. (eds). *Routledge handbook of the philosophy of sport*. Nova York: Routledge, 2015.

SANGIOVANNI, Andrea. «Solidarity as joint action» [en línia]. A *Journal of Applied Philosophy*, vol. 32, núm. 4, p. 340-359, 2015. Disponible a: <www.doi.org>.

STJERNØ, Steinar. *Solidarity in Europe: the history of an idea*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

SUGDEN, John. *Football for peace: teaching and playing sport for conflict resolution in the middle east*. Aachen: Meyer & Meyer Verlag, 2007.

WILSON, Brian. *Sport and peace: a sociological perspective*. Don Mills, Ontario: Oxford University Press-Canada, 2012.

ESTUDIS EUROPEUS

Coppieters
foundation

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

connexions

L'Activitat Fisicoesportiva com a recurs educatiu generador de convivència

vista prèvia >

L'esport va més enllà dels esportistes d'elit. L'esport pot ser una mesura d'integració social i una eina de cohesió i empoderament de primer ordre. Integrar persones en situacions de risc mitjançant l'Activitat Fisicoesportiva és una línia d'actuació que diverses institucions estan desenvolupant amb èxit per garantir la inclusió social sense excepcions, en la qual totes les persones, independentment de les seves característiques personals o situació social, puguin participar de l'oferta comunitària.

Merche Ríos Hernández

Professora de la Universitat de Barcelona

mercherios@ub.edu

L'Activitat Fisicoesportiva accessible i de disseny universal a l'entorn comunitari

La premissa que emmarca aquest article és considerar l'Activitat Fisicoesportiva «sense adjectius», és a dir, que no ens referirem a una Activitat Fisicoesportiva «inclusiva», sinó que evitarem afegir qualsevol etiqueta o qualificatiu. La pràctica de l'Activitat Fisicoesportiva per se ha de respondre a un disseny universal, obert a tots i a totes, sense caracteritzar a ningú, sense limitar la participació en funció de l'edat, de les habilitats que tingui, del seu estat físic o de la seva situació social. I aquest plantejament està en total sintonia amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'ONU, coneguts com Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible,¹ que proposen fer realitat la Declaració Universal dels Drets Humans de totes les persones.²

1 ONU, «Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible».

2 Del total dels 17 Objectius de l'Agenda 2030, els números 3, 4 i 5 són els que més s'ajusten al propòsit d'aquest plantejament: • Objectiu 3: Salut i benestar —garantir una vida sana i promoure el benestar per a tots en totes les edats.
• Objectiu 4: Educació de qualitat —entre altres, garantir una educació inclusiva, de qualitat i univer-

sal, igualtat de les persones vulnerables, promoure l'aprenentatge al llarg de la vida.
• Objectiu 5: Igualtat de gènere, entre d'altres, participació plena i efectiva de les dones, fi de totes les formes de discriminació i violència contra les dones i les nenes...

Els programes d'Activitat Fisicoesportiva han d'assegurar que totes les persones puguin participar en un entorn comunitari, en igualtat d'oportunitats i d'accessibilitat, afavorint la convivència i, conseqüentment, la cohesió social.

L'Activitat Fisicoesportiva es considera així com un recurs d'intervenció socioeducativa que col·labora en la transformació de la realitat, ja que prevé les desigualtats i evita l'exclusió social, fomentant hàbits de vida saludables que contribueixen a incrementar la qualitat de vida de tota la població, sense excepcions.

El punt de partida és aconseguir que les persones en situació de risc d'exclusió social participin dels recursos esportius comunitaris, en els grups de pràctica convencionals. Es tracta d'aprofitar l'oferta d'Activitats Fisicoesportives dirigides a la població en general per evitar l'organització de

grups on hi hagi només persones en situació de risc d'exclusió social, donant oportunitat perquè aquestes practiquin en igualtat de condicions que la resta de la població.

La pràctica d'activitat física esportiva s'ha de valorar com un espai de trobada generador de capital social, tenint en compte que seran les entitats esportives les mediadores que ajudaran a connectar les persones a la comunitat, afavorint la qualitat de vida de totes elles i reduint l'aïllament social de sectors de la població en situació de risc d'exclusió social.

Afavorir la pràctica esportiva de proximitat és un recurs per a la vertebració social, atès que reforça el sentiment de pertinença a la comunitat des d'una perspectiva d'acostament a l'ambient social, físic i familiar. Però garantir la universalitat d'accés, implica posar els mitjans per reduir la possibilitat d'aparició de desigualtats per raons de gènere, de procedència, de capacitats, econòmiques o de situació social, donant resposta a les necessitats que puguin expressar-se des del territori.

El programa JUGUEM! és una experiència pionera i innovadora en inclusió sense límits en les activitats físicoesportives fora de l'horari lectiu

No obstant això, en els casos que es consideri necessari per a fomentar la circulació social, s'haurà d'afavorir la participació en altres territoris que no siguin els habituals, amb l'objectiu d'obrir a noves oportunitats, ampliar la xarxa social, conèixer altres ambients, donar altres opcions de pràctica físicoesportiva, altres referents culturals... que permetin desenvolupar i posar en pràctica noves habilitats relacionals i personals de les persones en situació de risc d'exclusió social.

Un cop hem argumentat com la pràctica d'Activitat Físicoesportiva es pot convertir en un espai de convivència en la comunitat, passem a continuació a sintetitzar dues experiències que jo mateixa he promogut, i que il·lustren el valor socialitzador d'aquesta pràctica:

- Programa JUGUEM!, d'inclusió de joves amb pluridiscapacitat en les Activitats Físicoesportives.
- Les Trobades socioesportives, programa de la Universitat de Barcelona de relació entre estudiants universitaris, persones privades de llibertat en centres penitenciaris, i persones que presenten problemàtica de salut mental.

Programa JUGUEM!

El programa JUGUEM! és una experiència pionera i innovadora en la inclusió sense límits en les Activitats Físicoesportives fora de l'horari lectiu, que es desenvolupen en un centre escolar convencional, i en la qual participen dos alumnes que presenten pluridiscapacitat juntament amb companys i companyes sense discapacitat. D'aquesta manera, tots i totes són companys i companyes d'aprenentatge oposant-se a qualsevol forma de segregació.³

Es tracta d'un programa d'iniciació esportiva que, sota els principis del Disseny Universal per l'Aprenentatge,⁴ té com a protagonistes l'aprenentatge cooperatiu i l'estimulació sensorial.

La principal premissa és que no caracteritza a ningú i no limita la participació en funció de les capacitats i habilitats, abordant les característiques individuals de cada participant

i atenent les necessitats educatives de tot el grup en un espai de total convivència. L'heterogeneïtat és un valor en alça que cohesiona el grup i ofereix majors possibilitats d'aprenentatge a tots els seus participants.

El programa JUGUEM! va ser impulsat en el curs 2015-2016 per l'Institut Barcelona Esports (IBE) de l'Ajuntament de Barcelona en el marc del programa L'Esport Inclou i realitzat amb la col·laboració de diverses entitats locals —l'Escola Els Llorers, l'Associació de famílies del centre, l'Associació Esportiva Eixample, l'Associació i Fundació de la Paràlisi Cerebral (ASPACE), el grup d'estudi d'Educació Física i la inclusió de l'Alumnat amb discapacitat de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, i l'Associació esportiva JOCVIU.

Des de la seva segona edició, forma part de l'oferta habitual d'activitats físicoesportives que proposa l'Associació Esportiva Eixample fora de l'horari escolar. I es mostra com un projecte consolidat, amb el seu quart any d'aplicació, replicant-se en altres entitats esportives de la ciutat de Barcelona.

³ És molt il·lustratiu el vídeo promocional de JUGUEM! en català: Disponible a: <www.vimeo.com>.

⁴ CAST. «Universal Design for Learning guidelines version 2.0».

L'heterogeneïtat és un valor en alça que cohesiona el grup i ofereix majors possibilitats d'aprenentatge a tots els seus participants

Arran d'aquesta experiència vam poder constatar que és possible la normalització de la pràctica d'activitat físicoesportiva de nens, nenes i joves amb pluridiscapacitat en un entorn comunitari, resultant ser una realitat i no una utopia.

És d'interès sintetitzar els beneficis per a les persones que hi participen i que tenen pluridiscapacitat. Tal com opinen els seus familiars, JUGUEM! significa una oportunitat real i efectiva no només d'inclusió educativa, sinó també d'inclusió social. Les famílies comenten que les seves filles i fills van molt contents a les sessions i que riuen quan a casa parlen de JUGUEM! Que poden realitzar una activitat extra-escolar en un entorn normalitzat i amb edats similars a les seves, quan abans no tenien oportunitat de fer-ho, o només en entorns d'escola especial. Que es produeixen interaccions naturals amb la resta de companys i companyes, gràcies al treball cooperatiu i grupal. A tot això se suma que JUGUEM! permet que siguin visibles, que la resta del grup sigui conscient de com són, del seu dia a dia, dels seus gustos, de com mengen...

Reconeixen a més l'aportació de JUGUEM! en l'estimulació sensorial dels seus fills i filles i per a les famílies serveix així mateix per treballar la temporalització.⁵ Un altre benefici a destacar és que és possible identificar l'entorn en què s'imparteix l'activitat i afavorir, paral·lelament, el desenvolupament de la comunicació amb la família.⁶

En referència als beneficis per a la resta de participants, JUGUEM! és una experiència inclusiva única i molt enriquidora, que han entès des del primer moment i que viuen molt intensament, participant de forma molt activa des de l'inici del projecte. Cal destacar els beneficis que adquireixen els alumnes i les alumnes en l'àmbit cognitiu, social, d'empatia i de solidaritat. El seu aprenentatge

va molt més enllà dels objectius motrius o lúdics.

Els i les participants poden ara conèixer una realitat que desconeixien, amb una metodologia de treball que no els era familiar en el seu dia a dia a l'escola, basada en l'aprenentatge cooperatiu, la inclusió i el treball dels valors en tots els aspectes.

És de destacar la naturalitat en la relació que han establert amb els dos companys amb pluridiscapacitat i fins i tot amb les mares d'aquests quan expliquen aspectes relacionats amb la vida dels seus fills. En conseqüència, les famílies consideren que han normalitzat la relació amb els dos companys amb pluridiscapacitat, transferint-la a altres situacions socials.

Són molt significatives les paraules d'una nena participant quan expressa: «Per a mi JUGUEM! és molt divertit i si hagués de descriure-ho en una sola paraula, seria convivència».⁷

5 Conversa de les famílies amb l'autora: «Demà anirem a JUGUEM!... Ahir vam anar a JUGUEM!... Els dimecres anem a JUGUEM!». No és quelcom sense importància perquè ha servit per trencar la monotonia d'uns dies sovint sense canvis, i per ajudar a establir un concepte abstracte com és el del temps.

6 Conversa de les famílies amb l'autora: «En Sergio coneix el camí, els voltants, sap on anem i demostra que hi vol anar. Fins i tot quan hem passat a prop en un dia diferent del de l'activitat ha manifestat de forma inequívoca —amb les seves expressions facials i corporals, amb sons...— que JUGUEM! hi és. Aquest tipus de reaccions m'han donat una ocasió immillorable per treballar els aspectes comunicatius i de relació».

7 Conversa de la participant al programa JUGUEM! amb l'autora.

Les Trobades Socioesportives volen trencar amb la idea preconcebuda i estigmatitzadora que acompanya els establiments penitenciaris i als centres de salut mental

Les Trobades Socioesportives de la Universitat de Barcelona

El programa de les Trobades Socioesportives de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona és una experiència pionera i innovadora en la formació de les i els estudiants universitaris i en intervenció socioeducativa.

Els àmbits d'actuació del programa se centren en els contextos penitenciaris i de salut mental. El principal objectiu rau en desenvolupar estratègies que permetin realitzar un treball socioeducatiu, formatiu, d'investigació i de socialització en aquests àmbits, per potenciar una millora de la qualitat de vida de les persones en situació de risc d'exclusió social, formar les i els estudiants universitaris en aquestes realitats socials, i així promoure el desenvolupament docent i de recerca de la Universitat i dels centres participants.

Està basat en la metodologia d'Aprenentatge Servei —*Service Learning* en anglès—, que es fonamenta en combinar processos d'aprenentatge per part de l'estudiant universitari amb un servei a la comunitat,

contribuint a la formació de les i els participants que alhora actuen com agents socialitzants. D'aquesta manera s'aconsegueix l'objectiu de col·laborar en el procés d'educació, rehabilitació, resocialització i inclusió social de les persones que presenten una problemàtica de salut mental i de les persones privades de llibertat.

Les Trobades Socioesportives consisteixen a facilitar la comunicació i socialització d'aquests col·lectius amb estudiants de la Universitat, organitzant grups paritaris entre uns i altres, compartint la pràctica de jocs motors cooperatius com a companys i companyes de jocs. La clau és fer-ho des d'una situació d'igualtat, de manera que s'afavoreix la interrelació social de forma espontània i amb naturalitat. Paral·lelament, les i els estudiants universitaris tenen la possibilitat d'aproximar-se a una realitat social de molt difícil accés.

Amb la celebració de les Trobades Socioesportives es vol trencar amb la idea preconcebuda i estigmatitzadora que acompanya els establiments penitenciaris i als centres de salut mental. Des d'aquest punt de vista, considerem que és molt

positiu que l'alumnat universitari conegui de prop aquestes realitats socials, sovint embolicades en un núvol de prejudicis i d'idees que poc o gens tenen a veure amb la realitat. Allunyar els estereotips de «presó» i «manicomi», i passar a veure i viure la realitat de les persones privades de llibertat i de les persones que presenten problemàtica de salut mental, que també requereixen intervenció socioeducativa, i obrir les expectatives de les i els estudiants universitaris cap a una nova via d'intervenció professional, contribueix sens dubte en la seva formació acadèmica i desenvolupament personal.

Un valor afegit a aquestes experiències rau en el fet de compartir situacions que van més enllà d'una simple visita, incòmoda des de tots els punts de vista. Vivenciar en primera persona, intercanviar, realitzar activitats lúdiques motores, culturals tots junts i juntes, permet crear molts més punts de contacte que afavoreixen les interrelacions entre els diferents col·lectius i col·laboren positivament en els canvis d'actitud.

Com a dada significativa, cal assenyalar que aquest programa aporta

Vivenciar en primera persona permet crear molts més punts de contacte que afavoreixen les interrelacions entre els diferents col·lectius i col·laboren positivament en els canvis d'actitud

25 anys d'experiència i que més de 8.000 alumnes de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona han participat d'aquesta iniciativa fins al 2019, beneficiant-se també unes 8.000 persones privades de llibertat i persones que presenten problemàtiques de salut mental.

S'ha de destacar també que aquest programa d'intervenció socioeducativa s'està replicant en altres universitats catalanes, espanyoles i en altres estats d'Amèrica del Sud i Centreamèrica.

Aquesta experiència requereix un treball en xarxa entre la Universitat de Barcelona i altres institucions implicades, com són la Secretaria de Mesures Penals, Reinserció i Atenció a la Víctima de la Generalitat de Catalunya i la Federació Salut Mental de Catalunya.

En aquest programa es contemplen dues fases durant el curs acadèmic: a la primera, les i els estudiants universitaris es desplacen als centres penitenciaris i de salut mental; i en la segona, gairebé finalitzant el curs, són les persones privades de llibertat o les persones que presenten

problemàtica de salut mental les que es desplacen al campus de Mundet de la Universitat de Barcelona.⁸

L'alumnat universitari participa en unes sessions prèvies de contextualització sobre la Institució penitenciària, impartides tant pel professorat universitari com els professionals dels centres implicats. Posteriorment s'organitzen les comissions de disseny de les Trobades Socioesportives. En la mesura que sigui possible, s'intenta que la formació d'aquestes comissions sigui paritària entre estudiants universitaris i persones privades de llibertat o persones amb problemàtica de salut mental, sempre sota la tutoria dels professionals dels centres i el professorat universitari.

Les Trobades Socioesportives s'inicien amb l'espai de jocs motors, que té una durada d'entre una hora i mitja a dues hores. Estudiants universitaris i persones privades de llibertat

o persones amb problemàtica de salut mental conformen el grup d'aprenentatge. El tret idiosincràtic d'aquestes activitats lúdiques i motores és que són de caràcter cooperatiu, requerint la interacció entre les i els participants per col·laborar, ajudar-se i sostenir-se mútuament per tal d'aconseguir l'objectiu del joc, evitant-se així la confrontació que genera la competició.

Quan acaben els jocs motors i les relacions entre els dos grups ja són més fluides, arriba l'espai de valoració del que resultarà una primera valoració de la Trobada Socioesportiva entre les persones privades de llibertat o les persones que presenten problemàtica de salut mental i l'alumnat universitari. La seva durada oscil·la de 15 a 30 minuts.

A continuació, s'accedeix a l'espai del refrigeri on tots els participants desenvolupen habilitats socials durant un període màxim d'una hora.

Es finalitza la jornada amb el seminari de formació dirigit a les i els estudiants universitaris, que se celebra al mateix centre d'intervenció sent la durada aproximada del mateix d'una hora.

⁸ Si en general, quan les o els estudiants es desplacen als centres, es comparteix mitja jornada, matí o tarda, o excepcionalment un dia complet, en el cas de la recepció, de les persones privades de llibertat o persones amb problemàtica de salut mental al Campus Mundet de la Universitat de Barcelona, la Trobada Socioesportiva se celebra des de les 10 del matí fins a les 6 de la tarda, compartint esmorzar i dinar amb els convidats.

Els programes d'Activitats Fisicoesportives han de donar resposta a la pluralitat de la ciutadania, independentment de les seves capacitats o situació social, en un entorn comunitari

Les valoracions per part de les persones privades de llibertat i les persones que presenten problemàtica de salut mental, són totalment positives per diversos motius:

- La presència de les i els estudiants universitaris, que els fan sentir-se valorats i acceptats.
- Afavorir l'increment de l'autoestima i la valoració d'un mateix.
- El contacte amb l'alumnat universitari, que els aporta quotidianitat.
- Poder compartir la presa de decisions amb els i les estudiants universitaris, i ser conscients de l'horitzontalitat que impregna l'activitat.
- Trencar amb la monotonia del centre de salut mental o penitenciari.
- Resultar un espai de relacions socials noves, augmentant la companyonia.
- Adquirir nous aprenentatges i els seus positius efectes sobre el reconeixement de les capacitats pròpies.
- Suavitzar amb els jocs motors la tensió que es genera al principi quan no coneixen els i les estudiants universitaris.

En paral·lel, ells mateixos reconeixen que aquesta experiència és una es-

tratègia molt vàlida per a la formació de l'estudiant universitari.

En la valoració que realitzen les i els estudiants universitaris participants, es destaca que l'experiència és molt positiva, ja que poden conèixer una realitat sovint estigmatitzada socialment i que és de molt difícil accés. D'altra banda, valoren conèixer un àmbit d'actuació professional que fins al moment els era llunyà i gairebé desconegut. Altres valoracions que fan de l'experiència són:

- Descobrir que l'educació física és un bon recurs d'intervenció social i han après a ajustar-se a les noves realitats socials.
- Reconèixer el valor de la socialització, que aporten els jocs motors en les Trobades Socioesportives.
- Adquirir coneixements sobre els efectes de la problemàtica de la salut mental i de la privació de llibertat.
- Aprendre a treballar en equip, no només amb els companys i companyes d'altres disciplines sinó amb el professorat de la Universitat i els professionals dels centres.
- Elaborar un marc de reflexió individual i grupal que els ha permès

reflexionar sobre la justícia social i la igualtat d'oportunitats.

- Coincidir en la ruptura amb els prejudicis, des de la por inicial per desconeixement, aprenent a veure la persona més enllà del seu problema de salut mental o del fet de ser un «pres», reconeixent el dret a l'educació i a disposar d'una segona oportunitat.
- Valorar com a futurs educadors, la seva vivència com a positiva, per haver pogut liderar l'explicació dels jocs motors, juntament amb les persones privades de llibertat i persones amb problemes de salut mental.
- Créixer com a futur educador i com a persona, desenvolupant la capacitat d'empatia.
- Reconèixer el valor de la metodologia d'Aprenentatge Servei en el seu itinerari acadèmic i personal, havent descobert una nova manera de relacionar-se amb les i els companys d'estudis, fora de l'ambient tradicional de l'aula. Així, els estudiants consideren que s'ha facilitat una major comunicació entre la universitat i la societat en el sentit més ampli, sentint-se satisfets per haver col·laborat amb els objectius generals del programa.

Es tracta de canviar de registre i de trencar amb el model de fragmentació existent, sobrepassant el terme d'inclusió per parlar definitivament de convivència

Conclusions

Per tot el que s'ha exposat a l'article, s'ha de garantir que tots els programes d'Activitats Fisicoesportives donin resposta a la pluralitat de la ciutadania, independentment de les seves capacitats o situació social, en un entorn comunitari.

És aquesta una proposta atrevida, que opta per una intervenció integral, sense segmentació ni per capacitats ni per sectors socials. Una idea de transformació, de canvi en l'organització dels serveis que s'ofereixen, sense discriminacions de cap mena i prestant atenció a l'eliminació de les possibles barreres que limitin aquesta participació desitjada.

Aquest planejament és un gran repte: poder arribar a tothom i aconseguir que totes les persones en situació de risc d'exclusió social puguin participar de forma inclusiva en l'oferta d'Activitat Físicoesportiva comunitària amb la resta de la població. I en el cas de les entitats o institucions específiques de persones en situació de risc d'exclusió social, aconseguir que s'adquireixin amb aquesta pràctica

espais d'obertura a la comunitat de manera bidireccional, superant l'exclusió social.

Es tracta de canviar de registre, de pensament, abandonant el que promociona l'activitat de forma sectorial, i de trencar amb el model de fragmentació existent, sobrepassant el terme d'inclusió per parlar definitivament de convivència. ■

■ Bibliografia

CENTER FOR APPLIED SPECIAL TECHNOLOGY (CAST). «Universal Design for Learning guidelines version 2.0» [en línea]. Disponible a: <www.cast.org>.

LLEIXÀ, Teresa; RÍOS, Merche. «Service-Learning in physical education teacher training. Physical education in the Modelo prison», A *Qualitative Research in Education*, vol. 4 núm. 2, p. 106-133, 2015.

RÍOS, Merche. «La educación física como recurso de Intervención socioeducativa. Los créditos de APS en centros penitenciarios y de salud mental». A *IPSE*, vol 8, p. 35-42, 2015.

RÍOS, Merche. «El deporte como recurso de intervención social». A *Revista d'intervenció Socioeducativa*. Núm. 65, p. 44-56, 2017.

RÍOS, Merche (et al). «PROGRAMA JUGUEM! La inclusión del alumnado con pluridiscapacidad en la actividad físico-deportiva». A RÍOS, Merche; PANCHÓN, Carme. (Coord). *Actas del I Encuentro pedagógico sobre buenas prácticas en la inclusión deportiva. Pluridiscapacidad y derecho a la inclusión en la educación física y el ocio deportivo. ¿Realidad o utopía?* Barcelona: Institut de Ciències de l'Educació, 2018.

1934 · 1939

PIONERES

DEL MUNICIPALISME FEMINISTA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

navegador

Portugal, 1969. Futbol contra la dictadura

[vista prèvia >](#)

Entre les expressions «l'esport i la política no s'han de barrejar» i «el futbol és l'opi del poble», hi ha el desconeixement de com els fenòmens de masses poden ser una eina per a la transformació social. D'exemples que el futbol, o l'esport en general, han anat de la mà en reivindicacions socials o d'emancipació nacional n'hi ha moltes i diverses. El «Més que un club» del Barça n'és només un exemple. Un altre dels casos més destacats és la trajectòria de l'Associação Académica de Coimbra, un club entorn a una universitat que va posar contra les cordes el règim salazarista a Portugal. Amb una pilota als peus.

Ramon Usall

Doctor en història i professor d'ensenyament secundari
Autor dels llibres *Futbol per la llibertat*
i *Futbolítica. Històries de clubs políticament singulars*

rusall2@xtec.cat

Tot i haver cultivat històricament un discurs que fomentava la pràctica esportiva com a valor ciutadà i republicà, no és menys cert que les diferents tradicions de l'esquerra han mantingut sempre, i mantenen encara en els nostres dies, una relació controvertida amb l'esport d'alta competició, una circumstància que s'aguditzava quan al que fem referència és al futbol del nostre temps.

La deriva mercantilista de bona part de l'activitat esportiva ha provocat que els moviments polítics d'esquerra se la mirin amb recel, quan no amb una animadversió manifesta. Una circumstància que és, en molt bona part, hereva dels usos dictatorials que, en ocasions puntuals però de gran rellevància històrica, els moviments conservadors han fet tant de l'esport en general com del futbol en particular.

Essent realistes, a l'esquerra i a la intel·lectualitat que li era propera li ha agradat més aviat poc parlar d'esport, i menys encara de futbol. Eduardo Galeano (1940-2015) i Manuel Vázquez Montalbán (1939-2003), per citar-ne dos dels exemples més paradigmàtics, eren, fins fa

ben poc, dos *rara avis* que s'aproximaven al futbol des d'una perspectiva nítidament d'esquerres i des de l'assumpció del fet que aquest era un fenomen que despertava passions en els sectors populars, entre els quals orgullosament s'inclouien.¹

Aquest parcial abandonament intel·lectual va servir, entre moltes d'altres coses, per crear un mantra que ha servit extremadament bé al poder i que no és altre que el que pregona que esport i política no s'han de barrejar, que constitueixen mons inconnexos que no haurien de tenir res a veure. Una tesi que en realitat no fa sinó afirmar que l'esport no s'ha de vincular a aquells moviments que qüestionen l'*statu quo* i que, per tant, poden fer trontollar el poder establert.

Que esport i política tenen molt a veure s'ha encarregat de demostrar-nos-ho, entre d'altres, Ignacio Ramonet (1943), el director de la prestigiosa publicació *Le Monde Diplomatique*, una revista que, des de la

dècada de 1990, ha publicat diversos monogràfics sobre la relació entre la política i l'esport en general,² i que ha arribat a definir el futbol com «un fet social total»,³ segurament un dels més importants del nostre temps, una afirmació que posa de manifest la innegable naturalesa política que té l'anomenat «esport rei».

En bona mesura, l'al·lèrgia que l'esquerra va desenvolupar enfront del futbol ve motivada per dues raons. La primera, la professionalització a la qual va ser sotmès aquest esport i que va contrariar als moviments polítics que pregonaven l'amateurisme. La segona, la innegable vinculació que el futbol ha tingut amb les diferents dictadures feixistes que han existit al llarg de la història i que sempre l'han instrumentalitzat al seu servei. Així doncs, des de la

1 En aquest sentit, resulten de lectura obligada: GALEANO, *El fútbol a sol y sombra*, i VÁZQUEZ MONTALBÁN, *Fútbol. Una religión en busca de un Dios*.

2 La revista *Manières de Voir*, editada per *Le Monde Diplomatique*, va publicar, sota responsabilitat d'Ignacio Ramonet i de Christian de Brie, dos números monogràfics durant la dècada de 1990 dedicats a l'esport. El primer, *Le sport c'est la guerre*, i, el segon, durant el Mundial de França del 1998, titulat *Football et passions politiques*. Aquest darrer monogràfic va ser traduït al castellà i publicat en forma de llibre el 1999 per l'editorial Debate en una edició a cura de Santiago Seguro, que duia per títol *Fútbol y pasiones políticas*.

3 RAMONET, «Un fait social total».

La idea que associa el futbol al *panem et circenses* romà i que el converteix, per tant, en un element d'alienació del potencial subjecte revolucionari és, segurament, la que més ha provocat el rebuig de l'esquerra cap a aquest esport

Itàlia de Mussolini al Xile de Pinochet, passant per l'Estat franquista espanyol o pel Portugal de Salazar,⁴ no hi ha hagut dictadura que es preui que no hagi utilitzat el futbol ja sigui per legitimar el seu poder i exaltar els seus ideals feixistes o com a element d'alienació d'unes classes populars que, apassionades per aquest esport, s'allunyaven així de possibles vel·leïtats revolucionàries que poguessin posar en qüestió el règim.

Aquesta darrera idea, la que associa el futbol al *panem et circenses* romà i que el converteix, per tant, en un element d'alienació del potencial subjecte revolucionari és, segurament, la que més ha provocat el rebuig de l'esquerra i de la seva intel·lectualitat cap a un esport que, paradoxalment, en moltes altres ocasions de la història ha servit per

fer front a dictadures i per lluitar pels drets i les llibertats de la ciutadania.

Sense anar més lluny, en molts d'aquests casos que acabem d'exposar, es fa difícil sostenir que el futbol va ser, exclusivament, un element al servei del feixisme i del seu manteniment en el poder ja que, en els diversos períodes històrics esmentats, malgrat constatar com el futbol va servir, en general, al poder establert, també podem trobar exemples de com aquest esport es va posar al servei de la lluita per les llibertats.

El cas de Portugal

Si ens centrem en el cas portuguès, que sovint és presentat com un dels exemples on es produeix una instrumentalització del futbol per part d'un govern dictatorial, veurem que, malgrat que a aquesta afirmació no li falta raó, ja que el règim de Salazar va utilitzar els triomfs internacionals de l'Sport Lisboa e Benfica,⁵ no és

menys cert que el futbol, i la seva professionalització, va generar no poques contradiccions internes al règim. I precisament, tal com exposarem amb detall posteriorment, el règim va trobar en la pràctica d'aquest esport una de les contestacions més àmplies a les quals l'«Estado Novo» es va haver d'enfrontar durant les seves més de quatre dècades de govern totalitari.

Aquest «Estado Novo», que es va estendre des de 1933 fins a la Revolució dels Clavells de 1974, i que havia estat precedit per una dictadura militar entre 1926 i 1933 —fet que converteix el règim portuguès en la tirania més longeva d'Europa—, va tenir la seva figura principal en António de Oliveira Salazar, que va ostentar el càrrec de primer ministre del país entre 1932 i 1968.

El règim que Salazar encapçalava va ser definit com el Portugal de les tres «F», en referència a Fàtima, al fado i al futbol, tres dels pilars en els quals s'assentava el seu poder i que s'inspiraven en el catolicisme,

⁴ Benito Mussolini (1883-1945) va ser dictador feixista italià i va liderar l'estat des del 1922-1945. Francisco Franco (1892-1975) va ser dictador feixista espanyol, i el seu règim va imposar-se després de la Guerra Civil des de 1939 i fins a 1975. Augusto Pinochet (1915-2006) va ser dictador autoritari xilè a partir del cop d'Estat de 1973 i va governar fins al 1990. Antonio de Oliveira Salazar (1889-1970) va ser dictador totalitari portuguès, on va governar des de 1926 fins a 1974.

⁵ El principal club de la capital, que va guanyar la Copa d'Europa en les seves edicions de 1961 i

1962, imposant-se respectivament al Barça i al Reial Madrid.

El futbol va ser un dels principals espais de contestació a la dictadura salazarista gràcies a l'ús, en favor de la lluita pels drets democràtics i les llibertats, que en va fer el moviment estudiantil de la Universitat de Coïmbra

expressat per l'omnipotent santuari de Fàtima que el règim va construir a l'inici de la dècada de 1950 en el mateix indret on diversos pastors afirmaven haver presenciat aparicions de la Verge; en la música popular, representada per un fado que tenia els seus orígens en la població més humil; i en el futbol, l'esport més seguit al país i que havia reportat una substancial notorietat internacional a la dictadura.⁶

Tot i que és cert que el futbol va jugar un paper clau en l'apuntament intern i extern del règim, també ho és que aquest li va generar no poques contradiccions, especialment arran de la instauració del professionalisme en l'esport, un fet que desmentia el relat que el règim salazarista sostenia sobre la pràctica esportiva. Especialment durant la dècada de 1940, el discurs al respecte de l'«Estado Novo» se centrava en la defensa d'una ideologia que, coincidint amb el que pregonava bona part de l'esquerra arreu del món, posava en valor l'esport amateur i condemnava la conversió de l'esport, i

molt especialment del futbol, en una pràctica professional que es convertia en un espectacle de masses on aquestes podien deixar-se portar per la passió.⁷

Però segurament el que més crida l'atenció —i que trenca amb la idea que el futbol va ser, exclusivament, un mitjà al servei del règim dictatorial—, és com aquest esport es va erigir, al llarg del 1969, en un dels principals espais de contestació a la dictadura. Això es va deure, en gran part, a l'ús, en favor de la lluita pels drets democràtics i les llibertats, que en va fer el moviment estudiantil de la Universitat de Coïmbra, la més antiga del país i, paradoxalment, la mateixa on Salazar s'havia llicenciat en dret i doctorat en economia i havia exercit com a professor de ciències econòmiques.

Aquest episodi, que tot seguit relatarem amb detall, ens permet establir certs paral·lelismes entre la consideració de l'esport que tenia el moviment estudiantil portuguès, ancorat a l'esquerra i fortament influenciat pels successos de 1968, amb el Maig

francès al capdavant; i la que havia tingut el malaurat president del Barça i diputat per ERC, Josep Suñol (1898-1936), que, des de la direcció del periòdic *La Rambla*, defensava un esport cívici i republicà posat al servei de la ciutadania i del respecte al seus drets i les seves llibertats.⁸

L'esclat de la reivindicació futbolística estudiantil, que va suposar un autèntic maldecap per al règim, cal situar-lo en un moment de transformacions del poder autoritari portuguès. En primer lloc, de modificacions de cara, ja que el 1968 la dictadura més vella d'Europa va canviar el seu rostre principal quan el jurista i professor universitari Marcello Caetano (1906-1980) —en aquest cas llicenciat a Lisboa i no pas a Coïmbra com el seu predecessor— va assumir el càrrec de cap de govern que Salazar havia ocupat des de 1932.

La raó del relleu va ser una maldestra caiguda del dictador mentre passava les vacances a Estoril; una circumstància que va incapacitar-lo per a l'exercici de les tasques de

6 SERRADO, *O Jogo de Salazar. A Política e o Futebol no Estado Novo*.

7 SERRADO, *O Estado Novo e o Futebol*.

8 BADIA, *Josep Suñol i Garriga. Viure i morir per Catalunya*.

La voluntat de Caetano amb la seva decisió de permetre eleccions a la principal entitat universitària del país era la de frenar l'auge del moviment estudiantil

govern, i que va provocar la seva substitució. Tot i així, l'entorn de Salazar va ocultar-li fins a la seva mort, dos anys després de l'incident, que el poder havia passat, a mans de Caetano, antic fidel salazarista a qui la crisi de govern de 1958 havia apartat, però, dels cercles del poder dictatorial.⁹

Caetano va heretar una dictadura amb importants fronts oberts que començaven a desafiar-la. L'inici de les guerres colonials a Angola (1961), a Guinea Bissau (1963) i a Moçambic (1964) representaven el qüestionament de la idea del Portugal imperial que sempre havia defensat l'«Estado Novo». A més, el 1962 i el 1965 havien esclatat diverses manifestacions socials al Portugal continental, amb la participació d'obers, intel·lectuals i estudiants, que van ser durament reprimides per la policia però que evidenciaven l'ampli descontentament existent al país.¹⁰

En aquest context, doncs, Caetano assumia el poder amb el repte

d'acontentar el nucli dur del règim, el més pròxim a Salazar; però també una creixent tecnocràcia partidària de certes reformes que garantissin la continuïtat —modernitzada, això sí— del règim. Entre les mesures renovadores que va adoptar Caetano després de la seva arribada al poder hi hagué l'acceptació de la celebració d'eleccions a l'Associação Académica de Coimbra, l'entitat que aplegava tot l'alumnat de la universitat més antiga del país i que havia estat creada el 3 de novembre de 1887.¹¹ Una agrupació que, a més, comptava amb una important secció esportiva on destacava el club de futbol, que s'havia proclamat campió de la copa portuguesa de 1939 i que, en una evident al·lusió a l'uniforme acadèmic dels estudiants de Coimbra, lluïa una vestimenta completament negra.

La voluntat de Caetano amb la seva decisió de permetre eleccions a la principal entitat universitària del país era la de frenar l'auge del moviment estudiantil, especialment actiu a Coimbra, vist el ressò que el Maig francès de 1968 havia tingut entre els alumnes portuguesos, i constatat

el fet que els estudiants representaven un dels principals pilars d'oposició al règim. Un caràcter opositor que ja s'havia manifestat el 1962, quan el ministre *salazarista* d'Educació havia prohibit la primera trobada nacional d'estudiants que havia de celebrar-se, precisament, a Coimbra, desencadenant així una gran onada de protestes.¹²

El febrer de 1969, la candidatura estudiantil «Para o Conselho da República» [Pel Consell de la República], formada per estudiants oposats a la dictadura, va aconseguir el 75% dels vots a les eleccions universitàries de Coimbra. La negativa al fet que el president electe de l'entitat, Alberto Martins (1945), prengués la paraula en la inauguració de la nova Facultat de Matemàtiques de la Universitat de Coimbra, el 17 d'abril de 1969, va desencadenar la revolta estudiantil més important que va viure la dictadura portuguesa. Els estudiants volien fer palesa la seva reivindicació d'una universitat democràtica davant d'Américo Thomaz (1894-1987), el president portuguès, que

9 CASTANHEIRA, «Salazar acreditava que ainda era Chefe do Governo».

10 TENGARRINHA, «Os caminhos da unidade democrática contra o Estado Novo».

11 CAMPOS, AAC: *os rostos do poder*.

12 NUNES, «A crise académica de 1962. Notas sobre o contexto histórico».

els va negar el dret a expressar-se. La protesta va ser contestada per una cruenta repressió, encapçalada per la la temuda Policia Internacional e de Defesa do Estado (PIDE), la policia política del règim, un fet que va accentuar la dimensió de la revolta. El 22 d'abril, l'Associação Académica de Coímbra decretava el «luto académico», el dol estudiantil que tradicionalment es posava en pràctica com a conseqüència de la mort d'algun integrant de la comunitat educativa; però en aquesta ocasió es justificava arran de la situació de repressió i manca de llibertats. Alhora que ordenava aquest dol, l'associació acadèmica va impulsar desenes d'activitats al recinte universitari de Coímbra que escenificaven —generalment, a través de manifestacions i actes culturals diversos— la reivindicació democràtica dels alumnes.¹³

Enmig d'aquest clima de mobilització permanent, la secció de futbol de l'entitat estudiantil, formada majoritàriament per alumnes de la Universitat de Coímbra —els mateixos que propugnaven les protestes—, es va

classificar per disputar els quarts de final de la copa portuguesa. La fita proporcionava una ocasió immillorable per posar el futbol al servei de l'oposició al règim, deslligant així aquest esport de la imatge de pilar de la dictadura portuguesa.

Tot i la il·lusió amb que va encarar l'enfrontament, l'Académica de Coímbra va perdre per 2 gols a 1 el partit d'anada dels quarts de final que el va enfrontar al Vitória de Guimarães. En el matx de tornada, disputat a Coímbra, els integrants de l'equip estudiantil es van conjurar per remuntar l'eliminàtoria i donar una alegria al seu públic, format també, de manera molt majoritària, per alumnes universitaris.

L'1 de juny de 1969, en un clima de gran tensió fruit del decret que el ministre d'Educació havia promulgat un mes abans i que havia comportat el tancament de la Universitat de Coímbra fins a l'època d'exàmens, l'Académica va saltar al terreny de joc vestint el seu tradicional uniforme negre i va realitzar un partit rodó que va acabar amb el resultat de 5-0; un fet que li va permetre assolir la classificació per a la semifinal on

es veuria les cares amb l'Sporting lisboeta. Una oportunitat d'or per a l'equip estudiantil d'utilitzar el futbol al servei de la causa democràtica que defensaven els seus companys d'aula que, arran del tancament governamental de la universitat fins als exàmens, havien decidit convocar una vaga que boicotejava les proves finals.¹⁴

El primer partit de la semifinal es va celebrar el 8 de juny a l'estadi Alvalade de Lisboa, i l'equip de l'Académica va saltar a la gespa completament vestit de blanc, modificant així el seu uniforme tradicional, i lluint braçalets negres en senyal del seu «Luto Académico» i de la seva solidaritat amb les protestes contra el règim que s'estaven desenvolupant als carrers. Novament, la mobilització estudiantil va semblar donar ales als de Coímbra que es van imposar a l'Sporting per 1-2.

L'extensió de la protesta acadèmica al futbol portuguès —una disciplina esportiva que, com hem apuntat amb anterioritat, comptava amb un gran seguiment popular— va despertar

13 MARTINS, *Coímbra 1969 -1970/80: Luto Académico, Tradição Coimbrã e Mudança Política*.

14 Ídem.

La censura de la gran final de 1969, que no era sinó un símptoma de debilitat del règim, ja va suposar una primera victòria pel moviment d'oposició

totes les alarmes governamentals. La Federació portuguesa de futbol, a instàncies del règim, va comunicar a l'Académica que no podia canviar els seus colors ni lluir cap mena de braçalet en senyal de «dol acadèmic» en saltar a la gespa. Pel partit de tornada, doncs, disputat al seu estadi, l'Académica va haver d'aguditzar l'enginy per fer visible la seva protesta. L'equip de Coïmbra va decidir sortir al terreny de joc amb el seu habitual uniforme negre completat amb una faixa blanca en senyal de dol. La faixa va ser, però, finalment prohibida i els jugadors acadèmics van saltar al camp amb un adhesiu blanc tapant el seu emblema, era la seva particular manera d'afegir-se d'afegir-se al «luto acadèmic».

Aquell 15 de juny, el vell estadi de Calhabé estava ple fins a la bandera d'estudiants delerosos de veure com el seu equip continuava el desafiant a les autoritats arribant fins a la final de copa. En un camp farcit de pancartes reivindicatives que apareixien i desapareixien per evitar identificacions i on el gruix del públic havia arribat després d'una marxa pels carrers de Coïmbra, l'Académica va guanyar 1-0 a l'Sporting i va asso-

lir així el bitllet per a la final de Lisboa que l'oposaria, una setmana després, el 22 de juny, al totpoderós Benfica. El passí de l'Académica a la gran final va suposar un autèntic maldecap per a les autoritats portugueses. El partit havia de disputar-se a l'Estadi Nacional, inaugurat el 1944 i convertit des d'aleshores en un dels grans símbols de la dictadura i en un dels elements legitimadors del règim i del seu autoritarisme.¹⁵ En aquest context, semblava més que evident que els estudiants i el conjunt del moviment d'oposició aprofitarien la cita per mostrar el seu descontentament amb el govern. Així doncs, el règim va adoptar una decisió sense precedents en acordar no retransmetre la final per televisió, amb l'objectiu d'evitar així la difusió arreu del país d'una més que probable protesta. Conscients de la impossibilitat d'aturar-la, també per primera vegada, el president no va assistir a la final com tampoc ho va fer cap membre de l'executiu de Caetano. Això sí, el govern va decretar el desplegament d'un ampli dispositiu policial per reprimir qualsevol acte d'oposició. L'adopció

d'aquestes mesures, que no eren sinó un símptoma de debilitat del règim, ja va suposar una primera victòria pel moviment d'oposició que constatava que, ara sí, era capaç d'atemorir al poder forçant-lo a prendre decisions contra la seva voluntat.

Les autoritats, conscients que el club de Coïmbra realitzaria algun tipus de protesta, van arribar a contemplar la possibilitat que l'Académica no comparegués a la final, i per això van avisar l'Sporting de Lisboa d'estar a punt per si aquest escenari arribava a materialitzar-se. Finalment, però, l'equip estudiantil va saltar a la gespa de l'estadi Nacional disposat a guanyar la copa, el millor desafiant que podia fer a la dictadura.¹⁶

El moviment estudiantil, amb l'Associação Académica al capdavant, va preparar el partit a consciència i, dies abans de la seva disputa, va enviar diversos representants a Lisboa per coordinar-los amb els opositors de la capital amb l'objectiu de fer de la final la major concentració contra el règim de la història. Les imprem-

¹⁵ SERRADO, *O Estado Novo e o Futebol*.

¹⁶ SERRADO, *O Jogo de Salazar*.

La trajectòria de l'Acadèmica de Coïmbra va suposar un autèntic desafiament a la dictadura portuguesa i un dels majors mecanismes del moviment estudiantil per fer sentir la seva veu més enllà de la universitat

tes clandestines van treballar a tota màquina per tenir a punt els 35.000 pamflets amb les reivindicacions del moviment estudiantil que van ser llençats durant la final.

El 22 de juny, el dia de la gran cita, la Coïmbra universitària va prendre Lisboa carregada de pancartes i estendards per animar als seus jugadors i fer visibles les seves reivindicacions. L'equip acadèmic, després de les noves advertències federatives sobre la seva indumentària, va decidir, aquest cop, sortir al camp amb el seu uniforme tradicional acompanyat, però, de la típica capa negra universitària en un evident signe de solidaritat amb la lluita del moviment estudiantil.

Les graderies de l'Estadi Nacional estaven absolutament plenes, i les desenes de pancartes dels estudiants de Coïmbra van convertir el recinte en una gran tribuna política d'oposició al règim. Hi ha qui considera, fins i tot, que la final de la copa de 1969 va ser el míting opositor més gran de la història de Portugal. Entre els molts lemes presents a les graderies, la majoria reclamaven una universitat lliure, de la mateixa

manera que criticaven la repressió policial i reivindicaven la posada en llibertat dels estudiants empresonats durant la revolta. Per evitar la repressió de la policia política, les pancartes eren alçades i ràpidament tornades a amagar, sense donar temps als agents d'identificar-ne o arrestar-ne als portadors.¹⁷

L'estadi va semblar enfonsar-se quan, en el minut 81 de partit, el davanter Manuel António va avançar els de Coïmbra. Malauradament, però, l'eufòria acadèmica va durar ben poc. Quatre minuts més tard, Simoes va signar l'empat que va dur el partit a la pròrroga. Durant aquest temps afegit, Eusébio (1942-2014), el magistral jugador d'origen moçambiquès que el règim havia convertit en un dels principals símbols del Portugal colonial, va marcar el segon gol benfiquista i va frustrar les aspiracions dels de Coïmbra de proclamar-se campions. El títol de copa es va escapar en el darrer instant de

les mans de l'Acadèmica, un fet que es va produir fins i tot a desgrat de molts afeccionats del Benfica que desitjaven, per un dia, una victòria rival fruit de la seva posició política contrària al règim.

Tot i la derrota, l'expedició de l'Acadèmica va ser rebuda a Coïmbra pels dirigents de la revolta estudiantil. El moviment de protesta havia previst que, en cas de victòria, el president de l'Associação Académica de Coimbra, Alberto Martins, acompanyés els jugadors en la seva volta d'honor. No va poder ser. Tot i així, la trajectòria de l'equip va suposar un autèntic desafiament a la dictadura portuguesa i un dels majors mecanismes del moviment estudiantil per fer sentir la seva veu més enllà de la universitat. El futbol, que tan sovint havia servit a la dictadura per legitimar-se, es posava, en aquesta ocasió, al servei de la democràcia i la llibertat.

La història, sovint tan injusta, va permetre a l'Acadèmica de Coimbra, convertit ja en un club professional, refer-se d'aquella amarga derrota i alçar, més de 40 anys després, el títol de copa de 2012. Tot un acte de

17 D'entre els lemes que es van exhibir en forma de pancarta durant la final destaquen «Universitat per al poble», «Hi ha 36 estudiants empresonats», «Millor ensenyament, menys policies», «Universitat Lliure», «Estudiants units per Coïmbra» o «Menys escopetes, menys quarters i menys repressió».

La pràctica esportiva pot ser, com hem vist, un molt bon instrument d'empoderament ciutadà i republicà, i de combat per la democràcia, la justícia i la llibertat

justícia per a aquell equip estudiantil que, des dels terrenys de joc, va plantar cara a la dictadura.

Aquesta crònica de l'epopeia de l'Acadèmica ens serveix per reflexionar al voltant de com el futbol en particular, i l'esport en general, constitueix un terreny de lluita política. Un espai en el qual l'esquerra massa sovint ha renunciat a plantar batalla i que cal tenir molt present ja que la pràctica esportiva pot ser, com hem vist, un molt bon instrument d'empoderament ciutadà i republicà, i de combat per la democràcia, la justícia i la llibertat. ■

■ Bibliografia

CAMPOS, João Pedro. *AAC: os rostos do poder*. Coimbra: Imprensa da Universidade de Coimbra, 2009.

GALEANO, Eduardo. *El fútbol a sol y sombra*. Madrid: Siglo XXI, 2003.

MARTINS, Carlos Miguel Jorge. *Coimbra 1969 -1970/80: Luto Académico, Tradição Coimbrã e Mudança Política*. Coimbra: Universidade de Coimbra, 2013.

RAMONET, Ignacio i DE BRIE, Christian. «Le sport c'est la guerre». A *Manières de Voir*, núm. 20, maig-juny-juliol, 1996.

RAMONET, Ignacio i DE BRIE, Christian. «Football et passions politiques». A *Manières de Voir*, núm. 39, maig-juny, 1998.

RAMONET, Ignacio. «Un fait social total». A *Manières de Voir*, núm. 39, maig-juny, 1998.

SEGUROLA, Santiago (ed). *Fútbol y pasiones políticas*. Madrid: Debate, 1999.

SERRADO, Ricardo. *O Jogo de Salazar: A Política e o Futebol no Estado Novo*. Alfragide: Casa das Letras, 2009.

SERRADO, Ricardo. *O Estado Novo e o Futebol*. Estoril: Primebooks, 2012.

SERRADO, Ricardo. *História do Futebol Português. Das origens ao 25 de abril*. Estoril: Primebooks, 2010.

USALL, Ramon. *Futbolística. Històries de clubs políticament singulars*. Barcelona: Ara Llibres, 2016.

VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel. *Fútbol. Una religión en busca de un Dios*. Madrid: Debate, 2005.

MARTÍ ROURET
L'ESCALA, MÓRA D'EBRE, BARCELONA, MÈXIC
RAFEL BRUGUERA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

BIOGRAFIES POLÍTIQUES

JAUME AIGUADER
LA NACIÓ POPULAR
MANUEL PÉREZ NESPESERA

MARTÍ JORDI I FRIGOLA
ALCALDE REPUBLICÀ DE PALA FRUGELL
OLGA PALAHÍ

SAMUEL MORERA
ALCALDE REPUBLICÀ DE TERRASSA
JOSEP RUY

www.irla.cat/publicacions

fòrum

Núria Picas

“L'esport és un element integrador.
Quan et penges un dorsal tots i totes som iguals”

Una conversa amb Anna Caula

Fotografia: Elisabeth Magre

La jornada ha sigut intensa però a la sala dels passos perduts, al Parlament, m'esperen dues dones plenes d'energia, i amb l'agenda plena. Em demanen per la vaga del futbol i comentem la jugada des dels màxims punts de vista: el de la jugadora, el dels clubs, el de les institucions, el del públic. L'Anna Caula (1971) sap de què parla i recupera exemples que va viure al món del bàsquet, com a entrenadora de la selecció espanyola, i també com a directiva de l'Spar Citylift Girona. La Núria Picas (1976) escolta i aporta, amb la seva mirada fresca, a cavall entre l'aficionada i l'esportista tot-terreny que és. Aparquem el tema i ens endinsem en el que volem abordar: l'esport. L'esport des de la mirada d'una dona, des de la mirada d'una ciutadana, des de la mirada d'una mare, des de la mirada d'una política. Esport, en definitiva.

Nàtalia Arroyo > Us demano un exercici de revisar records. Vull portar-vos al pati de l'escola, a quan éreu nenes. A què jugàveu?

Anna Caula > A mi m'agradava jugar a tot i l'escola va ser la meva entrada a l'esport. Entrenàvem al migdia i recordo que sortíem de casa amb la mateixa roba per a tot el dia. Fixa't, és una realitat que ara ni et plantejaries, tenim altres hàbits. Jugàvem a moltes coses, vaig fer atletisme, minitrap, voleibol, bàsquet. De tot fins que al final et defineixes amb l'esport en concret que t'enganxa.

Núria Picas > Jo he jugat tota la vida al carrer. La meva mare ha patit molt amb mi, el meu germà era molt d'estar a casa però jo anava darrere d'una pilota, anava en bicicleta, jugava a fet i amagar. Fins que vaig conèixer la cara nord de Montserrat. Els meus pares venen d'una cultura excursionista, començo a olorar tot el material d'escalada que hi havia a casa. Mai he format part d'un club, no he tingut aquesta cultura. Sempre m'he format jo mateixa, amb les eines que tenia.

Nàtalia Arroyo > Us tirava això del pati de l'escola perquè és on la majoria

d'estudis consideren que es consoliden els estereotips que marquen la vida esportiva quan som petits. La lluita per l'espai de joc, la tria d'equips. Les conclusions sempre fan diferències entre l'esport que trien les nenes petites de sis o set anys quan, en realitat, trien les famílies; i els esports que escullen quan ja tenen més clar el que els diverteix. La cosa va molt més enllà dels estereotips.

Núria Picas > A la meva època tampoc hi havia gaires esports federats. Del futbol, ni parlar-ne. Potser sí que tenies l'opció de fer bàsquet o atletisme. Però a mi això de córrer per córrer no m'ha agradat mai! A això de donar voltes a una pista no li he trobat mai el sentit! M'ha agradat anar d'una manera ràpida per muntanya, però córrer pròpiament, no és una activitat que m'apassioni.

Nàtalia Arroyo > És curiós que ho diguis tu.

Núria Picas > Sí [riu].

Anna Caula > Jo fins a 8è de Primària anava a una escola de monges i només érem nenes. No ens hem trobat amb aquest repartiment de pati.

Núria Picas > Sempre he sigut molt d'anar endavant i sempre m'ha agradat jugar. A la vida és el que fem, mirar de jugar i d'estar distrets i de ser feliços

En una escola mixta, les corredisses haurien tingut un altre sentit. Allà corríem per arribar les primeres i jugar al que fos, a matar, a «palomato», a jocs dinàmics. Si haguéssim hagut de rivalitzar amb nens, hauria sigut diferent.

Natàlia Arroyo > Els nens habitualment ocupen el centre del pati i a les nenes els queda la perifèria. Això determina a què es juga, també. Això, i si l'escola té una cistella o té una porteria. Si et quedes fora de la pista... què fas?

Núria Picas > Doncs pastissos amb la sorra! No sé, jo em ficava amb els nens i jugava a futbol amb ells.

Natàlia Arroyo > I com vas viure-ho?

Núria Picas > Sempre he sigut molt d'anar endavant i sempre m'ha agradat jugar. A la vida és el que fem, mirar de jugar i d'estar distrets i de ser feliços. Tampoc m'ha agradat mai el conflicte i si algun nen no em volia a l'equip, ja feia perquè m'hi volgués. Sí que sents que ets diferent, perquè al final devíem ser 30 nens i una o dues nenes, però com a tot arreu, si t'esforces i ho fas bé, ja et sents integrat.

Anna Caula > A l'institut la dinàmica ja era diferent, i tinc un gran record, perquè vam tenir un professor apassionat de l'esport, que t'ho feia provar tot i l'aprenentatge va ser bo. Després ja em vaig encaminar a l'esport federat i a la competició.

Natàlia Arroyo > Quina importància tenen els professors en aquestes primeres etapes per evitar l'estigmatització dels esports?

Anna Caula > Va haver-hi un canvi important en l'Educació Primària quan els mestres d'educació física eren estudiants que havien triat aquesta branca de Magisteri i que s'estimaven l'esport. Va haver-hi una transformació. Era metodològica, era joc aplicat, era descobrir. L'esport era una eina d'aprenentatge i tot va fer un tomb. El Pla Bolonya ha tornat a canviar aquest perfil i no és el mateix. No és el mateix que et faci de professor algú que s'estima la seva matèria, algú per a qui la seva especialitat és el centre de tot, que algú que, encara que sigui un gran professional, no hi podrà posar aquesta part d'ànima. I és vital, per esport i per salut.

Natàlia Arroyo > Aquest és un binomi que sempre ha anat lligat a la dona en l'esport, de fet.

Núria Picas > Tots tenim un moment determinant a la vida i el meu va ser uns anys que estava òrfena d'esport. No formava part de cap club, al meu entorn començaven a sortir de festa. Encara no havia descobert les curses de muntanya o l'escalada, no hi havia una estructura, no teníem rocòdroms. Ningú em va obrir les portes, sí que veia el meu pare però ell no escalava sempre, vaig haver de ser jo qui s'espavilés sola. I vaig descobrir un fulletó d'un curs d'espeleologia que feien al Centre Excursionista del Bages. A partir d'aquí, la meua vida fa un gir de 180 graus. Trobo uns professors que m'expliquen coses i es comença a formar la segona Núria Picas esportiva. Això em salva en els dubtes de l'adolescència.

Natàlia Arroyo > Dels setze als divuit anys és una etapa sensible en l'esport, però creieu que és fins i tot més complicada per a les noies?

Núria Picas > Ara hi ha tanta informació, que poden triar el que vulguin fer. Ara és més fàcil!

Anna Caula > Jo soc un pèl més crítica. Dels setze al divuit és l'etapa que més abandonament de l'esport hi ha i això mereix una reflexió. Crec que ve de la base. He portat equips de nenes i de nens i des de petites hi ha una frase que sempre ens acompanya: «Nena, amb això no et guanyaràs la vida! Això de l'esport ja està bé però dedica't a les coses serioses». Aquest rum-rum va fent feina...

Núria Picas > Però a un nen també se li diu que no es guanyarà la vida amb el futbol!

Anna Caula > No d'aquesta manera. Crec que el missatge no és ben bé el mateix quan els nens surten de la dutxa. A uns és un «no passa res» i a l'altra és «pobreta». No, pobreta no. Elles s'han de concentrar en estudiar i ells convé que es desfoguin perquè així després estudiaran més. Hi ha un rerefons repetitiu que no ajuda. Però el cert és que si tens quatre hores, estudies dues, que és el mateix que si entrenes dues hores i després estudies les altres dues, i a sobre amb el cap oxigenat.

Núria Picas > Jo no ho veig tant, això. Als rocòdroms, cada cop hi veig més nenes, a l'escola de trail del Berguedà hi ha moltíssimes nenes. Potser deu ser que als esports individuals es pensa diferent...

Natàlia Arroyo > O té a veure amb el fet que són fills d'una nova generació més conscienciada?

Núria Picas > O que són esports en què la gent tampoc s'hi guanya molt la vida. Veig que les oportunitats per als nens i les nenes es comencen a equiparar i que el pas de

Anna Caula > Al telenotícies, el 85-90% del temps parlaran d'esport masculí i, amb sort, sortirà un referent femení. No el tenim tan assequible

l'adolescència ja no està tan afectat pel que et puguin dir, com pel que cadascú tria.

Natàlia Arroyo > En l'equació, sovint guanya el canvi a l'esport-salut. És perquè l'esport-competició encara li falten referents? Que costa visualitzar un horitzó professional prou atractiu?

Núria Picas > Ara tenim moltes referents! Ara és molt fàcil per a la joventut! Hi ha un munt de jugadores de futbol, atletes, ciclistes, escaladores... Les xarxes socials ajuden.

Anna Caula > Comença a haver-n'hi més, sí, però els has de saber buscar. No els tens tan a l'abast. Al telenotícies, el 85-90% del temps parlaran d'esport masculí i, amb sort, sortirà un referent femení. No el tenim tan assequible. A l'Uni Girona se'm va quedar gravat que una mare em digués que havíem aconseguit que la seva filla se sentís protagonista d'un esdeveniment esportiu a Fontajau. Si t'hi pares a pensar, tenia raó! L'epicentre sempre eren els homes. Fa molt poc que tenim el referent femení, sigui per proximitat o a través dels

mitjans. I no n'hi ha tants. L'únic moment que estem realment equiparades és durant els Jocs Olímpics. Hem millorat? Sí, però encara ens falta molt. Hi ha altres indicatius, com que la publicitat inclogui imatges de dones fent esport o que a les transmissions esportives es normalitzi la veu de les dones. La primera vegada que en vaig sentir una a la ràdio, em va sonar estrany. Hem avançat i s'ha de ser positiu, però compte, que encara ens falta molt.

Núria Picas > Què s'ha de fer perquè la dona faci més esport? Jo sempre m'he buscat la vida per fer-lo!

Natàlia Arroyo > Perquè tens una personalitat forta i has sabut trobar-te els teus propis referents, fossin dones o homes.

Núria Picas > I tant, i n'he trobat molts! Hi ha el Kilian Jornet però també hi ha el veí del costat que també és corredor. No cal emmirallar-se en els millors. Jo m'emmirallava en amics meus que no eren grans escaladors, que feien plans el cap de setmana i jo volia fer el que feien ells.

Núria Picas > No cal emmirallar-se en els millors. Jo m'emmira-llava en amics meus que no eren grans escaladors, que feien plans el cap de setmana i jo volia fer el que feien ells

Anna Caula > Fa falta aquest clic. Sabeu la pel·lícula *The Silence of the lambs* [El silenci dels anyells], l'Hannibal Lecter quan diu «tu només pots envejar el que coneixes». Tu enveges una realitat que tens davant. Envejar allò que desconeixes és un camí molt més complicat.

Núria Picas > Però ara ja no hi ha res desconegut!

Anna Caula > A la nostra realitat, Núria. Nosaltres coneixem l'esport d'elit, i és la nostra normalitat, però el que ens hem de preguntar és si és la normalitat per al 90% de les dones. Nosaltres hem tingut un entorn privilegiat que ens ha nodrit però en general, encara ens queda marge.

Natàlia Arroyo > Començant pel fet que les mateixes protagonistes no sempre miren el seu mateix esport!

Núria Picas > La gent busca espectacle i nosaltres l'hem de donar, esforçant-nos.

Natàlia Arroyo > No anava tant a jutjar si és més o menys espectacle. Em referia al fet que demanem que ens donin i no sempre donem nosal-

tres. Això acostuma a obstaculitzar l'esport femení.

Anna Caula > Estem esperant una gran transformació social. Al bàquet teníem l'experiència que quan la gent provava d'anar a un partit, hi tornava perquè li havia agradat. El físic de la dona s'ha desenvolupat fa pocs anys. Si diferències esport d'elit de l'esport en general, hi veus molta diferència. Com més a l'elit, més ens igua-lem i oferim espectacle. Però tot això va lligat. Fins fa ben poc, les nenes anàvem al parc amb faldilleta i sabates, i els nens amb pantalons i vambes. Sempre és més fàcil grimpar als llocs depèn de com vas vestit que si t'ensopegues amb la faldilla!

Núria Picas > Quan la meva mare em posava un vestit, jo em plantava i no me'l posava! També hem de rebel·lar-nos una mica!

Natàlia Arroyo > Jo encara dic que no a determinades suggerències de vestir a la televisió.

Anna Caula > Però si miréssim enrere, fa quan que això ha canviat? No tant!

Natàlia Arroyo > Potser la qüestió seria que ni ens ho plantegéssim!

Anna Caula > Hem fet canvis molt i molt ràpids i encara en volem més. Estem transformant la societat i encara ens queda per fer.

Natàlia Arroyo > L'esport sempre funciona per canviar coses.

Anna Caula > L'esport té una virtut que no tenen altres àmbits: trenca qualsevol estereotip. En un equip pots passar de ser jutjat socialment per ser d'una origen o d'un altre, més alt o més baix, més ric o menys ric, a ser algú que juga bé i prou. Canvien tots els rols. Posaràs deu nens petits i si fas gol, tant és la resta. I aquesta potència no la té res més. L'esport transforma gairebé sense voler i elimina aquestes etiquetes que de vegades tenim annexionades.

Núria Picas > És una arma molt potent socialment. Conec casos de gent a qui l'esport li ha canviat la vida, gent que estava molt malalta, amb mals diagnòstics, i que estan tirant endavant gràcies a l'esport. És un element integrador. Quan et penges un dorsal tots i totes som iguals.

Anna Caula > L'esport trenca qualsevol estereotip. Pots passar de ser jutjat socialment per ser d'un origen o d'un altre, més alt o més baix, més ric o menys ric, a ser algú que juga bé i prou

Natàlia Arroyo > Sovint ens arriben grans històries de superació, i potser en el teu esport més, Núria. Gent que ha trobat un nou camí a través del córrer.

Núria Picas > Abans érem quatre els que corríem, i la gent pensava que estàvem bojos. I ara hi ha un munt de gent competint i que cada cop corre distàncies més llargues, i veus que estem en el mateix terreny de joc els amateurs i els professionals. Trigaràs més o trigaràs menys a fer el recorregut, però al final compliràs l'objectiu.

Natàlia Arroyo > A través d'un gran repte personal també és més fàcil estimular grans empreses i obtenir diners. Darrere d'una cursa cada cop hi ha més projectes solidaris.

Núria Picas > L'esport individual està ple de reptes i de causes molt enriquidores.

Natàlia Arroyo > Prenem consciència, al cap i a la fi. Passa amb el reciclatge i cuidar del medi ambient a les curses.

Núria Picas > És que al final són proves que et tenen en contacte amb la natura. Estàs corrent i t'adones que és el teu terreny, que l'has de cuidar. Que estàs donant molta energia i que la mare terra te la torna. Vigilem més on som i el que trepitgem. A través de l'esport, la gent està sent més ecologista i més curosa amb el medi ambient i això és molt important.

Anna Caula > És que l'esport també ens pot ajudar a transformar les ciutats, a nivell arquitectònic, a nivell de disseny d'espais. Per què no anem en bicicleta a deixar els nens a l'escola? Doncs perquè potser no hi ha una bona ruta i no és còmode. Potser hem de pensar nous espais que no siguin tan agressius i que t'incitin a fer esport d'alguna manera.

Natàlia Arroyo > No teníeu la sensació que hi havia més cistelles que porteries, de petites?

Núria Picas > Xutar una pilota potser és més agressiu que encistellar! «*En esta plaza está prohibido jugar a pelota*» posaven els cartells. Per què? Perquè agafàvem la pilota i trinxà-

Anna Caula > Jo vull entrenar bé i vull ser millor i si em preparo bé, tindrè més opcions de guanyar. Amb els petits ens falta una mica això, i que en cap cas és contrari a ser autoexigent

vem les finestres! Amb el bàsquet això no passa tant.

Natàlia Arroyo > Parlaríem de civisme, en el fons. Què passa amb l'esport i el racisme? A Itàlia està repuntant una onada d'insults a determinats jugadors en alguns estadis.

Anna Caula > L'esport és un mirall però s'ha atacat el tema, crec. També passa amb l'esport de base, on s'està treballant com intervenen els pares. De vegades el conflicte comença quan som petits. Hem d'estimular l'esport com a gaudiment. Al final, competeixes, esclar, però contra tu mateix i guanyar no ha de ser l'objectiu, ha de ser una conseqüència. Jo vull entrenar bé i vull ser millor i si em preparo bé, tindrè més opcions de guanyar. Amb els petits ens falta una mica això, i que en cap cas és contrari a ser autoexigent.

Núria Picas > A les curses de llarga distància, la gran victòria que tenia era plantar-me a la línia d'arribada i mirar enrere i veure que havia fet bé els deures.

Anna Caula > Són realitats diferents a les de l'esport col·lectiu, és curi-

ós! En un equip depens de quelcom més que tu mateixa! Tu aportes al col·lectiu i l'equip t'aporta a tu. És un aprenentatge bidireccional.

Núria Picas > Ha de ser difícil gestionar un grup, un vestidor.

Anna Caula > És un aprenentatge i t'ho pots prendre com un joc, saber compartir, saber jugar amb el teu protagonisme, saber decidir si l'has de cedir, si et toca treballar per l'altre o a l'altre, treballar per a tu. Són uns bons pilars per fer-ho servir en altres àmbits a la vida, i més avui dia que veiem que els nens juguen menys al carrer i estan amb les noves tecnologies i amb jocs més individuals. I els hem de deixar equivocar-se més i provar coses.

Núria Picas > Estan molt acostumats a que els diguem què han de fer. Abans érem una mica més lliures, treballàvem més la imaginació. Al futbol veus jugadors del Brasil, jugadors africans i tenen una màgia especial.

Natàlia Arroyo > Diem que estan per polir, que sempre se surten del guió.

Núria Picas > I després estem buscant el seu cop de talent! Perquè el que han après, ho han après del carrer!

Anna Caula > Abans havíem d'escombrar-nos la pista o netejar-la si havia plogut. Ara fa una mica de fred i estem patint amb els guants, per si els nens se'ns refredaran!

Natàlia Arroyo > I al grup de whatsapp dels pares fa hores que pregunten si s'anul·la l'entrenament! —era un dia de pluja.

Anna Caula > Les condicions d'ara, en contraposició a la nostra època, són un privilegi.

Natàlia Arroyo > Justament pel fet de ser privilegiat, l'esportista en molts casos entén que ha de fer d'altaveu de determinats valors.

Anna Caula > És una qüestió de compromís social. Els esportistes d'elit també han de ser conscients de la força que tenen. És tornar allò que has rebut. A Girona tenim el cas del Marc Gasol i la seva fundació. Parlem d'algú que recorda que allà va créixer, que van apostar per ell, i

**Núria Picas > L'esportista és un altaveu.
Si estàs en aquesta posició i ho vols fer,
és molt gratificant**

ara que la vida l'ha somrigut, intenta retornar una part petita perquè altres jugadors puguin tastar el mateix que ells. També és important la implicació que tinguin en projectes socials. Quan un Messi s'apropa a un hospital, la felicitat que regala és impagable. Hi ha d'haver aquest equilibri amb l'esportista.

Natàlia Arroyo > I, si vol, pot fins i tot anar més enllà, com el cas recent de la Megan Rapinoe contra les polítiques de Donald Trump.

Núria Picas > L'esportista és un altaveu. Si estàs en aquesta posició i ho vols fer, és molt gratificant. Tampoc és feina de la política d'anar a captar esportistes. Cadascú ha de ser lliure i qui vulgui dir-hi la seva, que ho faci.

Anna Caula > Penso que la política s'ha d'apropar a tot. Una política saludable, sana i constructiva s'ha d'acostar a totes les realitats, hauria de ser un pou de pluralitat i de coneixement. Hauria de comptar amb primeres espases de tots els àmbits.

Núria Picas > Però parlar de política s'ha convertit en un tabú! S'hauria de normalitzar, però en aquest país

estem vivint una època tan anormal que qualsevol cosa que diguis, sembla que siguis un criminal.

Natàlia Arroyo > Es manté aquest desig d'apartar l'esport de la política...

Núria Picas > Però què no voten els esportistes? L'Alexia Putellas, jugadora del Barça, va dir que amb la sentència contra els i les preses polítiques no es solucionava res i que calien solucions polítiques i se li van tirar a sobre!

Natàlia Arroyo > I si tot es converteix en un risc viral, l'esportista opta per callar.

Anna Caula > Vivim en la notícia immediata i constant, i la política no pot estar generant cada dia un titular. S'ha de mirar a llarg termini i a curt termini, el problema és quan la balança es desequilibra. No poden estar passant coses tota l'estona. També toca una etapa de reflexió, de mirar i d'analitzar. Quan s'acaba un partit o una temporada, hem de mirar què s'ha fet bé o malament, i corregir. Tot procés té diferents estadis.

Anna Caula > Si el que volem potenciar és que es torni a jugar al carrer, potser haurem de tornar a generar els espais que aportin seguretat perquè els nens vagin a jugar i els pares estiguin segurs

Natàlia Arroyo > Reflexionar al final de la jornada era un procés molt de la travessa, al futbol. Ara el concepte de les apostes ha canviat radicalment. Ja no és en fred i abans dels partits, ara és durant i molt sovint en calent.

Anna Caula > És la necessitat d'immediatesa, ho tens a l'abast a través del telèfon mòbil. Va lligada a altres patologies tecnològiques i addiccions al telèfon o a les xarxes socials. És una nova realitat que hem d'aprendre a gestionar. No la canviarem. Però mirem de descobrir quines eines ens permeten tenir la solidesa per no dependre'n. No les farem desaparèixer, per tant, anem a conviure-hi i posem-hi mesures i els límits que pertoquin.

Natàlia Arroyo > El perfil del jugador ha canviat. Però com s'intervé quan, a l'esport, per exemple, les cases d'apostes financien clubs i mitjans de comunicació?

Anna Caula > Va interrelacionat amb el que parlàvem abans, que això és la punta de l'iceberg. El cas de Catalunya potser és un pèl diferent. Tenim un gran teixit associacionista.

Estem dient que les noves tecnologies ens porten a una societat més individualista, però si fas unes polítiques realment diverses i te'n vas a l'arrel, molt més enllà del problema més visible, serem capaces de respondre'ns a la pregunta de quina societat volem. Si el que volem potenciar és que es torni a jugar al carrer, potser haurem de tornar a generar els espais que aportin seguretat perquè els nens vagin a jugar i els pares estiguin segurs i tornem a crear allò que tots trobem a faltar. És donar voltes a cap a on hem anat i provocar que potser hi hagi una altra realitat. T'has de reinventar. ■

variables

Un casino al telèfon mòbil: l'epidèmia del joc *online*

vista prèvia >

Cada cop més, la societat està lligada a les noves tecnologies. La disponibilitat dels dispositius mòbils i la facilitat en dur a terme pràcticament qualsevol acció a través d'aquests dispositius té elements positius, evidentment, però alhora obre les portes a grans perills. El joc per internet, especialment les apostes esportives, són la principal causa de ludopatia entre els joves. Una addicció que no para de créixer.

Lara Bonilla Moya

Periodista

@larabonilla

És més fàcil que mai. Només cal disposar d'un telèfon intel·ligent amb accés a internet. El joc *online* té un potencial més addictiu que el presencial i els professionals sanitaris alerten que estem davant d'una nova addicció que està guanyant terreny, especialment, entre els més joves. Les apostes esportives acaparen el joc per internet, la principal causa de ludopatia dels menors de 26 anys. Però no és l'única. Amb un *smartphone* a la butxaca es pot jugar al pòquer, al *blackjack* o a la ruleta i apostar grans quantitats de diners. En definitiva, tots portem un casino en potència a la butxaca en forma de telèfon mòbil.

A la Unitat de Joc Patològic de l'Hospital de Bellvitge han vist com en els últims anys el perfil de les persones que atenen ha anat canviant. Han augmentat les consultes per addicció als jocs d'atzar *online*, sobretot a les apostes esportives, mentre que han anat disminuint els jugadors de màquines escurabutxaques. «En la franja d'edat entre 18 i 30 anys les apostes esportives, ja siguin presencials o *online*, són el joc número 1», constata la cap de la unitat, Susa-

na Jiménez-Murcia.¹ I el que més preocupa als professionals sanitaris és que parlem de gent molt jove. «Hi ha certa preocupació per l'increment de l'interès pel joc, sobretot per les apostes esportives, en gent molt jove, fins i tot menors d'edat», afegeix Jiménez-Murcia. Segons dades d'aquest centre hospitalari, el percentatge de pacients que han consultat per addicció al joc mitjançant apostes per internet durant el 2019 s'ha multiplicat per 69 en comparació a les consultes que es van registrar durant el 2005.

Però, què entenem per addicció al joc? Es considera una addicció quan el joc passa de ser un entreteniment a una necessitat i domina totes les facetes de la vida d'una persona. Quan el joc és una eina d'evasió dels problemes quotidians, s'abandonen les obligacions, es demanen diners, es menteix per aconseguir-los i quan s'augmenta la freqüència, podem parlar d'una addicció.

I la publicitat no hi ajuda. Esportistes famosos que són, a més, ídols per a

molts joves, anuncien o han anunciat cases d'apostes *online* venent així una falsa imatge de luxe i glamur. Segons un informe del Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC),² els anuncis de joc *online* van copar el 45% de la publicitat d'una retransmissió esportiva de ràdio i el 20% de la publicitat d'un partit de futbol. Davant d'aquestes xifres, el CAC s'ha posicionat a favor de regular la publicitat d'apostes a la xarxa i de prohibir els anuncis de joc durant l'horari protegit, que va de les 6 del matí a les 10 de la nit, ja que la publicitat impacta negativament en els joves, que poden arribar a percebre les apostes com una activitat lúdica que complementa a l'esport. De fet, s'ha venut com un complement a un partit que dona un extra d'emoció. «La publicitat fa un mal terrible perquè normalitza el joc», apuntava Cristina Martínez, psicòloga de la Unitat de Joc Patològic del Consorci Sanitari del Maresme, en un article recent al diari *Ara*.³ I el que és més greu, no es percep com una ludopatia per-

1 Les cites que apareixen en el text són a partir de converses dutes a terme amb l'autora de l'article.

2 CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA, «El CAC urgeix que la regulació del joc en línia inclogui la prohibició d'anuncis durant l'horari protegit».

3 BONILLA, «El joc online, la moda que converteix els joves en ludòpates».

El joc *online* té un potencial més addictiu que el presencial i els professionals sanitaris alerten que estem davant d'una nova addicció que està guanyant terreny

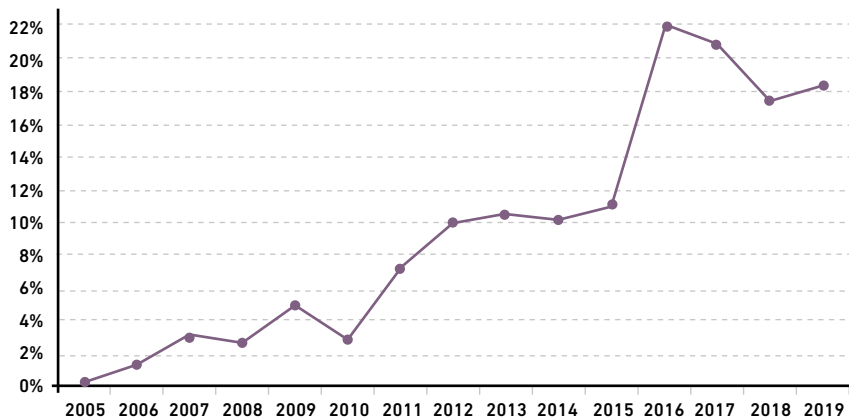
què les apostes esportives estan socialment més acceptades. Opina el mateix Francesc Perendreu, president de l'Associació Centre Català d'Addiccions Socials (ACEN-CAS): «S'ha venut com un esport i aquest és el problema bàsic perquè els joves es pensen que hi entenen

i els anuncis publicitaris han fet molt de mal». És per això que el CAC demana prohibir la presència de famosos en els anuncis, limitar l'accés dels menors a les aplicacions de joc gratuït i no permetre bons ni bonificacions que incentivin el joc.

De les escurabutxaques a les apostes esportives

El perfil del jugador ha canviat dràsticament. A la Unitat de Joc Patològic de l'Hospital de Bellvitge reben 359 nous casos a l'any i la majoria ho són per addicció al joc *online*, especialment apostes esportives. «Si a les teràpies de grup abans teníem vuit pacients que jugaven a màquines escurabutxaques i dos a joc *online*, ara vuit o nou són jugadors *online* i només un juga a les màquines escurabutxaques. El perfil ha canviat i cada cop són més joves», constata Susana Jiménez-Murcia. També hi ha joves que juguen al casino, la ruleta o a *slots* però, amb diferència, el més prevalent són les apostes esportives. El mateix han notat al Consorci Sanitari del Maresme, on un de cada quatre pacients ja hi acut per problemes relacionats amb el joc *online*. Un 40% fa apostes esportives, un 24% juga al pòquer, i un altre 24%, al casino. La resta juguen al bingo o a la borsa.

Gràfic 1. Prevalència de consultes sobre joc *online* —del total de consultes sobre el joc—, 2005-2019 (%)

Font: Hospital de Bellvitge. Nota: La prevalència de consultes al 2019 per addicció al joc a la modalitat d'apostes via internet ha sigut pràcticament 69 vegades major que la prevalència al 2005. Dit d'una altra manera: el percentatge de pacients que consulten per addicció al joc mitjançant apostes per internet durant el 2019 es multiplica per 69 en comparació a les consultes que es van registrar durant el 2005. Si s'agafa com a referència les consultes per addicció al joc en la modalitat d'apostes via internet al 2010, la prevalència que s'ha registrat el 2019 és 6 vegades major.

Els jocs d'atzar *online* són més addictius que els presencials perquè s'hi pot jugar des de casa, a qualsevol hora, des de qualsevol dispositiu de forma anònima. Només cal tenir con-

Els jocs d'atzar *online* són més addictius que els presencials perquè s'hi pot jugar des de casa, a qualsevol hora, des de qualsevol dispositiu de forma anònima

nexió a internet. I els jugadors s'hi enganxen a edats més precoces: 28 anys de mitjana. Mentre que els jugadors presencials s'hi enganxen, de mitjana, als 33 anys. També atrauen joves amb estudis secundaris i universitaris i amb un poder adquisitiu més elevat.

«La majoria de pacients ens expliquen que van començar a jugar presencialment amb els amics i després van passar a fer-ho sols amb el mòbil», observa Jiménez-Murcia. L'addicció es desenvolupa més ràpid que en el cas del joc presencial —entre dos i quatre anys des que el jugador s'inicia en el joc comparat amb els nou anys dels jugadors de les màquines escurabutxaques— i els deutes que contrauen també són més elevats.

El focus de preocupació: els menors d'edat

A l'Hospital de Bellvitge s'han fixat en la població més jove —menors d'edat i primera joventut— i les característiques d'aquest perfil de jugadors són lleugerament diferents. En una mostra de 110 pacients de 16 a 21

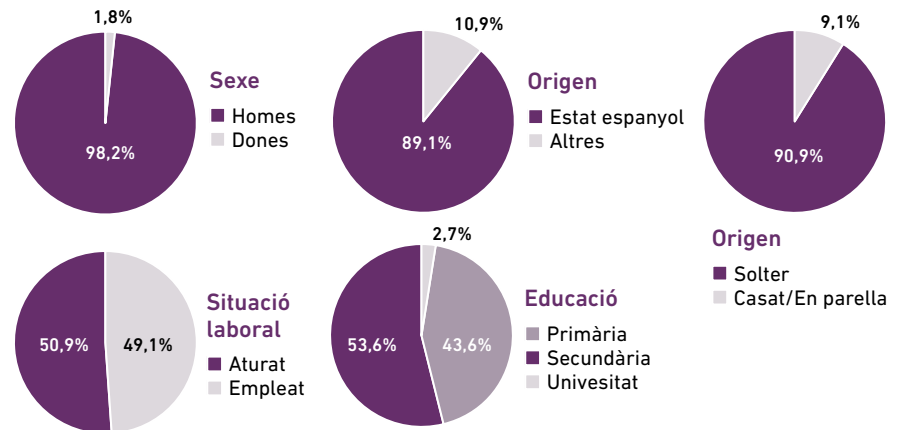
anys han observat que el 98,2% són homes, amb estudis primaris i secundaris, el 90% són de classe social econòmica mitjana-baixa o baixa i el 41% han sigut diagnosticats amb una addicció greu. El pacient més jove que han atès té 16 anys, però l'edat mínima d'inici està en els 12 anys. «Des que comencen a jugar fins que tenen problemes passa un temps: un any i mig aproximadament», sosté Jiménez-Murcia.

En general, el jugador *online* té més poder adquisitiu però, en canvi, en

aquesta franja d'edat més jove, a l'Hospital de Bellvitge han observat que el nivell socioeconòmic és mitjà-baix o baix. «Sovint els estudis apunten que la fantasia de guanyar diners de forma ràpida i portar un determinat tipus de vida pot ser un factor social associat al risc», diu Jiménez-Murcia.

Francesc Perendreu explica que hi ha una «entrada bastant massiva» al joc *online* a partir dels 18-20 anys. «També hi ha menors que juguen, evidentment, i usen el DNI d'un amic o d'un

Gràfic 2. Perfil sociodemogràfic de joves amb problemes de ludopatia, 16-21 anys (%)

Font: Hospital de Bellvitge.

En general, el jugador *online* té més poder adquisitiu però, en canvi, en la franja d'edat més jove, el nivell socioeconòmic és mitjà-baix o baix

familiar o altres sistemes. Tenim un problema seriós», sosté. I avisa que la ludopatia juvenil és «cada cop més greu» perquè afecta un col·lectiu cada vegada més jove. «I em preocupa com estaran d'aquí deu anys. O posem ara els mitjans o tindrem un problema», pronostica.

La quantitat mitjana per aposta és de 60 euros amb un màxim, de mitjana, de 850 euros en un sol episodi, tot i que la quantitat màxima que un paci-

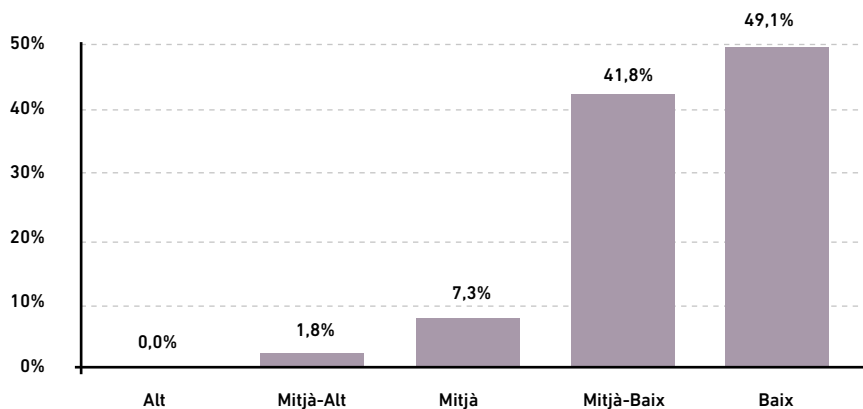
ent ha apostat són 10.000 euros.⁴ Són dades extretes dels pacients atesos a la unitat de joc patològic de l'Hospital de Bellvitge. La mitjana de deute acumulat és de 2.162 euros amb un màxim observat de 45.000 euros. Les apostes *online* són «més arriscades» —és a dir, generen deutes més aviat perquè les quantitats que s'aposten també són més elevades— i per això també consulten abans l'especialista.

4 HOSPITAL DE BELLVITGE, Unitat de Joc Patològic.

Alguns dels pacients demanen microcrèdits per seguir jugant i n'hi ha que «cometen actes delictius quan es troben apurats i no saben com sortir-ne», explica Jiménez-Murcia.

El Joan —nom fictici— que ara té 29 anys era un d'aquests joves. Va ser addicte al joc durant cinc anys i jugava, sobretot, al pòquer i a les apostes esportives. Segons ell, està bastant normalitzat tenir una aplicació d'apostes al telèfon mòbil. «I els Sportium —popular casa d'apostes esportives— està plena de joves», explica. «La pregunta que ens hem de fer és per què interessen les apostes esportives a nois tan joves», diu Jiménez-Murcia, qui constata que aquest tema ja no és només focus d'interès dels professionals de la psiquiatria i les addiccions sinó també dels professionals de la salut pública. El joc en menors és un motiu de preocupació, com va quedar de manifest en l'últim congrés de la Societat Europea de Psiquiatria Infantil i Adolescent (ESCAP), celebrat aquest 2019 a Viena, perquè «té conseqüències en la vida adulta», afegeix aquesta psiquiatra. Durant l'etapa adulta, el problema del joc es pot cronificar i es poden desenvolupar patologies

Gràfic 3. Nivell socioeconòmic dels joves addictes al joc *online* (%)

Font: Hospital de Bellvitge.

Durant l'etapa adulta, el problema del joc es pot cronificar i es poden desenvolupar patologies mentals i emocionals associades, com ara depressió o ansietat

mentals i emocionals associades, com ara depressió o ansietat. «També pot portar a altres comportaments addictius i a problemes familiars a edats molt joves», afegeix. De fet, Projecte Home, ONG de prevenció i tractament de diverses addiccions, ha detectat cada cop més l'aparició d'addiccions sense substància associades al consum de drogues, segons un estudi fet

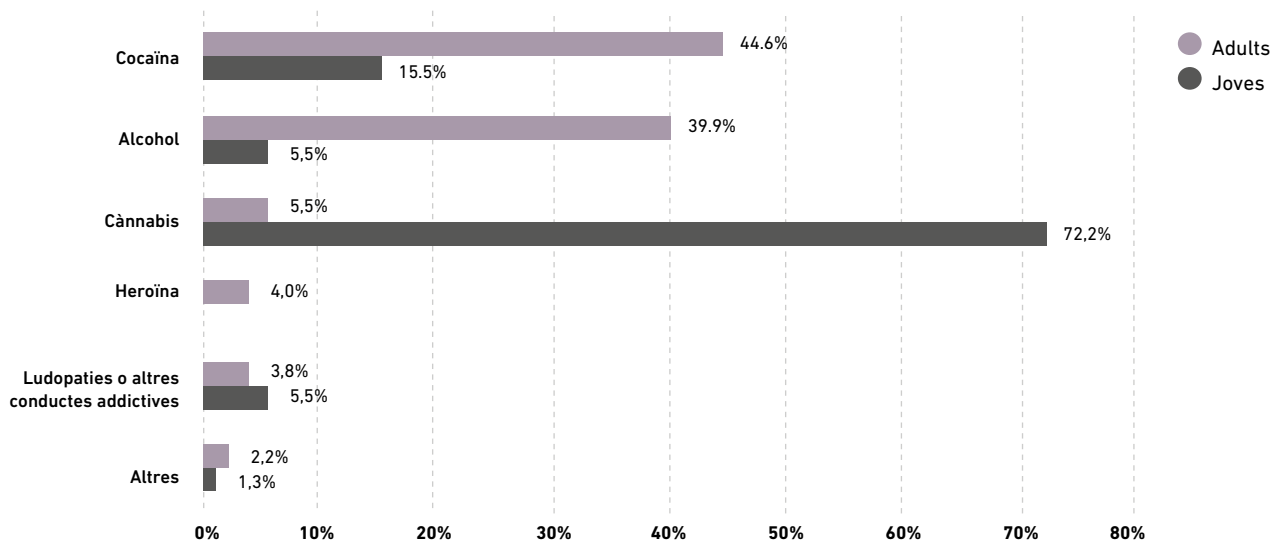
amb persones en tractament al seu centre de Barcelona.⁵ En casos on la substància principal era la cocaïna o l'alcohol, un 63% han manifestat també addicció a les compres, un 27% addicció al joc, ja sigui al casino o a les apostes, un 25% a les pantalles, un 13% al sexe, un 11% a

⁵ BARRERO, *Observació epidemiològica d'addiccions sense substància*.

l'alimentació i un 7% als videojocs. Aquestes xifres preocupen a l'entitat perquè la coexistència d'addiccions agreuja la problemàtica i dificulta l'abordatge terapèutic.

«Hem vist joves que aposten a partits de bàsquet de l'NBA —que són apostes de nit a causa de la diferència horària— i que per aguantar, perquè l'endemà a les set del matí

Gràfic 4. Substància principal de consum entre persones en tractament per addicció, 2018

Font: Projecte Home.

El fet que els anuncis publicitaris vinguin les apostes esportives com una experiència complementària a veure un partit esportiu fa que es percebi com una activitat innòcua, quan no ho és

han d'anar a treballar o estudiar, consumeixen cocaïna. I això és un problema afegit», sosté Francesc Perendreu, qui explica que la meitat de ludopaties presencials, per exemple, tenen un problema associat amb l'alcohol.

Posar límits a la publicitat i al joc *online*

La publicitat d'aquesta modalitat de joc *online* és un ganxo per a molts joves com també ho són els jocs gratuïts al mòbil. El fet que els anuncis publicitaris vinguin les apostes esportives com una experiència complementària a veure un partit esportiu fa que es percebi com una activitat innòcua, quan no ho és. «La percepció de risc és molt baixa i sembla que gaudeixi d'acceptació social», argumenta Jiménez-Murcia. La publicitat i el màrqueting han venut les apostes esportives com una forma d'entreteniment i han atret així a jovent que són seguidors d'algun equip esportiu, tenen els seus ídols i veuen partits de futbol o de qualsevol altre esport. Segons un estudi fet el 2018 al Regne Unit per la Gambling Comission [Comissió de

Jocs], el regulador de la indústria de les apostes en aquell país, un 14% dels adolescents d'entre 11 i 16 anys havien apostat durant l'última setmana, comparat amb el 12% de l'any anterior.⁶ «És una activitat que, com que està tan acceptada socialment i molt vinculada a l'esport, fa que la gent molt jove, sense edat legal per jugar, estigui jugant», denuncia Susanna Jiménez-Murcia. «Està tan acceptat i tan relacionat amb l'esport que es pensa que és una activitat d'entreteniment i no un joc d'apostes com qualsevol altre», afegeix. El mateix informe de la Gambling Comission⁷ assenyala que 55.000 joves d'entre 11 i 16 anys —un 1,7%—, la majoria nois, són jugadors problemàtics, el que vol dir que poden desenvolupar una addicció i 70.000 són jugadors de risc. Es calcula que 450.000 adolescents entre els 11 i els 16 anys aposten regularment, és a dir, un de cada set. Les autoritats sanitàries i els mitjans del país anglosaxó ja ho anomenen «escàndol generacional».

6 GAMBLING COMMISSION. *Young people & gambling 2018*.

7 *Ibidem*.

També hi ha videojocs que inciten al joc. Són els nous *e-sports* on hi ha equips, competicions i els joves s'ajunten en poliesportius per animar els seus equips preferits i apostar. Un altre ganxo d'entrada són les aplicacions de jocs gratuïts com a element promocional. «Durant una xerrada en una escola un noi de 15 anys em va explicar que ell era jugador de pòquer i que havia guanyat tres milions en punts però que quan tingués 18 anys jugaria de debò i guanyaria tres milions d'euros», explica Francesc Perendreu, que també fa xerrades a escoles i a instituts per prevenir dels riscos de la ludopatia. «El joc gratuït genera futurs clients per a les empreses i futures addiccions», afegeix el president de ACEN-CAS. El CAC també considera que les aplicacions de joc gratuït poden ser la porta d'entrada al joc i les apostes i generar un hàbit que, en arribar a la majoria d'edat, podria comportar, entre altres efectes, una addicció al joc.

Fins al 2012 no es va començar a regular el joc *online* a l'Estat espanyol, i en cinc anys el nombre de jugadors actius s'ha incrementat més d'un 130%, segons dades de la Direcció

Fins al 2012 no es va començar a regular el joc online a l'Estat espanyol, i en cinc anys el nombre de jugadors actius s'ha incrementat més d'un 130%

General d'Ordenació del Joc, que depèn del Ministeri d'Hisenda. La llei prohibeix l'accés als menors però es calcula que un 10% dels adolescents ha jugat alguna vegada. El joc *online* mou més de 10.000 milions d'euros anuals a tot l'Estat espanyol —dades del 2016— i és una competència estatal que no està transferida a les autonomies. Els professionals de la salut demanen més control. «No hi ha cap control. O bé juguen en grup en una sala on no es controla l'edat o si ho fan *online* juguen amb la targeta de crèdit d'algun amic o germà de 18 anys i en suplanten la identitat», observa aquesta experta en addiccions. Per evitar pràctiques com aquesta, el govern espanyol ha activat durant el juliol del 2019 un nou servei d'alerta per evitar intents de suplantació d'identitat en els jocs d'atzar *online*. És l'anomenat «*phishing alert*»,⁸ dissenyat per evitar que puguin jugar els menors així com les persones que s'ho hagin autoprohibit. Aquest servei de la Direcció General d'Ordenació del Joc, depenent del Ministeri d'Hisenda, permetrà als ciutadans inscrits saber si algú in-

tenta registrar-se en un operador de joc utilitzant les seves dades d'identitat. Qualsevol persona pot inscriure's i rebrà una notificació quan es detecti que algú altre està intentant utilitzar les seves dades per registrar-se en un operador de joc. Aquest servei, però, no serà encara obligatori per part dels operadors de joc amb llicència estatal i en una primera fase només es contemplen adhesions voluntàries. El principal risc de frau en les plataformes de joc és la suplantació d'identitat, consentida o no, i sobretot en el cas de menors que utilitzen la identitat dels seus pares o de familiars o amics majors de 18 anys.

Però el joc *online* també és un risc per a aquelles persones que han sigut addictes al joc en el passat. És el cas del Pep —nom fals—, que es va iniciar en el joc amb només 17 anys. Primer jugava a les màquines escurabutxaques i d'aquí va passar al bingo, primer, i al casino, després. Es va jugar els seus diners i els de la seva família i, fins i tot, va delinquir per aconseguir-ne. «Em vaig convertir en una màquina de treure diners d'on no n'hi havia per poder jugar», admet. Després de

passar quatre mesos a la presó es va prohibir l'entrada a bingos i casinos però amb l'auge del joc *online* s'hi va tornar a enganxar. Jugava a la ruleta, al pòquer i al blackjack per internet. «Hi jugava moltes hores. És més addictiu perquè ho tens més a l'abast. No és com agafar el cotxe i anar al casino, on corres el risc de trobar-te algú conegut a la sortida. El joc *online* està a l'abast de tothom i és anònim. Hi pots jugar des de casa», explica el Pep sobre la seva addicció. Tenia una feina normal de comercial però quan acabava el seu horari laboral es transformava en jugador. «Podia estar jugant des de les tres de la tarda fins a les quatre de la matinada. Em pensava que era un jugador professional. Jugava sis o vuit partides simultànies amb gent que no coneixia». En una setmana podia guanyar 30.000 euros i al cap de dos dies, perdre'ls. Va arribar a acumular un deute d'entre 250.000 i 300.000 euros.

El joc *online* i les apostes esportives s'anuncien a la televisió i a la ràdio i esportistes i famosos ho promociionen. «No són conscients del dany que ocasionen als joves perquè tots tenen un *smartphone* al seu abast

8 DIRECCIÓN GENERAL DE ORDENACIÓN DEL JUEGO, «Phishing alert».

No obstant, un cop detectat el problema, la resposta al tractament dels addictes al joc *online* és bona i la taxa de recaiguda d'aquests ludòpates és més baixa que a la resta de jocs

i cada cop veig més joves que hi juguen», diu el Pep. En el mateix sentit s'expressa Jiménez-Murcia. «El tema de la regulació de la publicitat i el màrqueting en aquest àmbit és urgentíssim», diu. I proposa inspirar-se en la regulació del tabac. «Lluitem perquè així com no es pot fer publicitat del tabac, tampoc es pugui anunciar el joc», diu el Pep, qui fa xerrades a escoles i instituts per a explicar als joves les conseqüències i el risc del joc. A més, demana fer prevenció des de petits a les escoles tant pel que fa als riscos de l'ús de les pantalles, com del joc i les apostes esportives. «També els pediatres poden preguntar a la consulta sobre l'ús de les noves tecnologies com un aspecte més de la salut», diu Susanna Jiménez-Murcia. Per a Francesc Perendreu la recepta per combatre la ludopatia juvenil passa per més «educació», per prohibir la publicitat del joc i per una regulació global del joc a tot l'Estat espanyol. «Necessitem unificar criteris. Hi ha molt terreny encara per recórrer i ara ja és urgent», avisa.

No obstant, un cop detectat el problema, la resposta al tractament dels addictes al joc *online* és bona i la taxa

de recaiguda d'aquests ludòpates és més baixa que a la resta de jocs. «Responen millor perquè no abandonen. Molts també són esportistes i es prenen la frustració com un repte i són capaços de mantenir l'esforç», observa Jiménez-Murcia.

Un negoci que mou més de 10.000 milions d'euros

És un negoci a l'alça tot i que encara representa una part petita de tots els jocs d'atzar. Segons dades de la Direcció General d'Ordenació del Joc, el joc tradicional encara suposa un 94% de tot el negoci a l'Estat espanyol i el joc *online* només arriba al 6%. Però la tendència, tant en volum de negoci com de jugadors, és que va en augment. El sector del joc *online* ha mogut a l'Estat —en quantitats jugades— 4.634 milions d'euros només durant el primer trimestre del 2019, segons dades del primer informe trimestral sobre l'evolució del mercat del joc *online* elaborat per la Direcció General d'Ordenació del Joc.⁹ Només

durant el 2016 va superar els 10.000 milions d'euros. I la previsió és que continuarà creixent perquè cada any suma nous adeptes i cada cop més joves. ■

⁹ DIRECCIÓN GENERAL DE ORDENACIÓN DEL JUEGO. «Mercado de juego online estatal, primer informe trimestral 2019».

■ Bibliografia

BARRERO PERAL, Rocío. *Observació epidemiològica d'addiccions sense substància*. Barcelona: Projecte Home, 2019.

BONILLA, Lara. «El joc online, la moda que converteix els joves en ludòpates». A ARA, de 21 de gener del 2018.

CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. (CAC). «El CAC urgeix que la regulació del joc en línia inclogui la prohibició d'anuncis durant l'horari protegit» [en línia]. Barcelona, 11 d'octubre del 2018. Disponible a: <www.cac.cat>.

DIRECCIÓN GENERAL DE ORDENACIÓN DEL JUEGO. «Mercado de juego online estatal, primer informe trimestral 2019» [en línia]. Disponible a: <www.ordenacionjuego.es>.

DIRECCIÓN GENERAL DE ORDENACIÓN DEL JUEGO. «Servicio de phishing alert» [en línia]. Disponible a: <www.ordenacionjuego.es>.

GAMBLING COMMISSION. *Young people & gambling 2018. A research study among 11-16 years old in Great Britain* [en línia]. Novembre 2018. Disponible a: <www.gamblingcommission.gov.uk>.

HOSPITAL DE BELLVITGE. *Unitat de joc patològic de l'Hospital de Bellvitge*.

full de càlcul

Economia del coneixement i apropiació dels béns comuns: una exploració republicana

vista prèvia >

Al llarg de la seva història, el capitalisme ha anat mutant, tot adaptant-se a, i alhora transformant, la realitat social i política que l'ha envoltat. Després de les dues guerres mundials, les forces progressistes van aconseguir embridar i regular el capitalisme perquè funcionés, mal que bé, en benefici de les classes populars; des dels anys 1980, però, ens trobem immersos en una era de canvis tecnològics profunds, que el capitalisme salvatge intenta aprofitar per imposar de nou la seva llei. Com es pot impedir que els privilegis d'uns pocs s'imposin als drets de la majoria? Com és pot garantir que els béns comuns responguin al benestar de la gent i no siguin privatitzats, tot generant desigualtat?

Marc Bosch

Polítòleg, investigador i consultor en estudis urbans

@Mboschm

La gran contradicció de la geografia econòmica urbana del final del segle XX i principis del XXI té a veure amb la revitalització de les ciutats. La substitució de la indústria tradicional pels serveis avançats i les indústries culturals i cognitives d'una banda, i l'abaratiment radical dels costos de comunicació de l'altra ens havia de dur a l'apogeu del treball des de casa i l'abandonament definitiu dels centres urbans. Un passeig per les principals ciutats europees o nord-americanes ens demostra que no és així. L'activitat econòmica i social ha crescut, i amb ella els preus dels lloguers i una nova divisió social entre el que el geògraf Allen Scott (1938) anomena elit cognitiva —treballadors amb un gran capital humà que desenvolupen funcions amb una forta càrrega intel·lectual, alt valor afegit i treballant amb una gran autonomia— i la nova classe servil, formada per repartidors de menjar, cambrers, cuidadors i en definitiva totes les ocupacions destinades a fer la vida fàcil a l'elit.¹

En aquest article exploro aquests canvis econòmics, socials i urbans,

especialment els efectes de la concentració geogràfica d'activitat econòmica i social. En l'article, defenso que aquesta aglomeració és clau per a la creació de valor econòmic i que aquest ho fa, sobretot, en forma d'externalitats i béns comuns creats per la concentració d'interaccions.² Això planteja un problema a nivell normatiu: qui té dret a apropiarse d'aquest valor i en quines circumstàncies? Seguint la teoria jurídica de Carol Rose (1941), considero que existeix un dret del «públic no-organitzat» a gaudir d'aquests béns per davant dels interessos privats.³ Així, fent una analogia amb el pensament de Henry George, en el marc de l'economia del coneixement aquests béns comuns i externalitats actuen com els recursos naturals actuaven en l'economia del segle XIX descrita per George, on la seva apropiació i concentració en mans d'uns pocs reforça la creació de desigualtats socials.⁴ Per això, defenso la necessitat de trobar mecanismes per a garantir l'accés de tothom a aquests recursos i per a compensar

la societat quan se'n fa un ús amb ànim de lucre privat, especialment quan genera externalitats negatives que repercuteixen en la resta de la població d'una ciutat o que exclou altres persones del seu ús. Aquesta compensació aniria orientada a corregir les desigualtats socials dins dels sistemes urbans i entre territoris urbans i no urbans. En l'article ens centrarem en el primer tipus de desigualtats.

Nova economia: noves ciutats i nous territoris

Scott explica com les diferents transformacions del capitalisme van associades a formes urbanes diferents.⁵ Per exemple, l'economia industrial del segle XIX ens va donar Manchester, amb centres urbans plens de fàbriques i grans suburbis on s'apilava la classe obrera. Les grans ciutats del que avui es coneix com el «rust belt» [cinturó de l'òxid] són filles del capitalisme fordista i han declinat amb ell —pensem en Detroit als EUA. En aquestes ciutats, els centres queden reduïts al

2 BATHOLT, MALMBERG, i MASKELL, «Clusters and knowledge»; SCOTT, *The constitution of the city*.

3 ROSE, «The comedy of the commons».

4 GEORGE, *Progress and poverty*.

5 SCOTT, *Social economy of the metropolis*.

1 SCOTT, *Social economy of the metropolis*.

L'economia cultural-cognitiva ens ha donat ciutats on els centres es revitalitzen econòmicament, antics barris de classe treballadora es gentrifiquen i, en general, es tendeix a una major barreja d'usos

Districte Central de Negocis, mentre que l'activitat econòmica productiva i d'oci —fàbriques, centres comercials, cinemes...— i les zones residencials —urbanitzacions clarament segregades per classe— es traslladaven a suburbis interminables. Finalment, l'economia cultural-cognitiva o del coneixement ens ha donat Los Angeles o Singapur, on els centres es revitalitzen econòmicament, antics barris de classe treballadora es gentrifiquen i, en general, es tendeix a una major barreja d'usos. A nivell social, veiem com la dicotomia entre el treball de coll blau i coll blanc canvia per a convertir-se en una estructura social molt —més— dividida entre una elit del coneixement i una classe que presta serveis bàsics al primer grup o als seus negocis, coincidint a grans trets amb el que hom anomena «precariat» i moltes vegades tan capaç a nivell de coneixements com la mateixa elit.⁶

Val a dir que aquest procés no és ni automàtic ni aïllat del seu context, tant geogràfic com polític —és evident que les ciutats no s'arrasen i es construeixen de bell nou amb

cada canvi de paradigma econòmic—, sinó que es construeixen formes híbrides on economia i ciutat s'influencien mútuament en allò que Scott anomena el nexa del sòl urbà.⁷ Segons Scott i el geògraf urbà Michael Storper, «aquest fenomen emergeix com l'expressió extensiva de l'aglomeració i [...] està conformat pel comportament d'empreses buscant espais de producció i famílies buscant llars. Aquests comportaments estan estructurats, típicament, per mecanismes de mercat que generen preus del sòl i n'arbitren els usos i que sostenen patrons concrets d'assignació d'espais».⁸

D'altra banda, la concentració d'activitat econòmica a les ciutats «buida» les zones més enllà de les metròpolis. Autors tan diferents com l'economista John Friedman, la sociòloga Saskia Sassen (1947) o el sociòleg Manuel Castells (1942) assenyalen que les distàncies físiques s'escurcen —o desapareixen— i la geografia mundial es converteix en un espai de fluxos d'informació, capital, béns

i persones entre les grans ciutats.⁹

L'economista i geògraf Hans Westlund ho porta un pas més enllà i apunta que l'espai rural, tal com el coneixem, pot desaparèixer i convertir-se en un buit entre ciutats-regió formades per nuclis urbans i àrees periurbanes convertides en prestadors de serveis pels habitants de les metròpolis.¹⁰ Sense fer un diagnòstic tan apocalíptic, és cert que de moment la producció industrial tradicional perd força, especialment a nivell europeu i nord-americà, i l'economia que pot crear més valor afegit es concentra a les ciutats. En els següents paràgrafs presento com i per què aquesta economia és dependent de les grans aglomeracions de persones i activitat.

Aglomeració, externalitats i béns comuns: creació i apropiació de valor en l'economia del coneixement

Tornem a la paradoxa que apuntava al principi: per què el retorn als centres urbans quan la producció de serveis i

9 FRIEDMANN, «The world city hypothesis»; SASSEN, *The global city*; CASTELLS, *The rise of the network society*; TAYLOR i DERUDDER, *World City network*; SCOTT, *Social economy of the metropolis*.

10 WESTLUND, «Urban-rural relations in the post-urban world».

6 STANDING. *The precariat*.

7 SCOTT, *The urban land nexus and the state*.

8 SCOTT i STORPER, «The nature of cities», [traducció de l'autor, ídem totes les posteriors].

L'espai rural, tal com el coneixem, pot desaparèixer i convertir-se en un buit entre ciutats-regió formades per nuclis urbans i àrees periurbanes convertides en prestadors de serveis pels habitants de les metròpolis

béns d'alt contingut cognitiu està cada cop menys lligada al lloc físic? Essencialment, l'economia cultural-cognitiva necessita la proximitat física per a funcionar i alhora promoure's entre els seus participants. La innovació depèn tant de la capacitat d'atraure idees de l'exterior com dels contactes i relacions de l'entorn immediat.¹¹ Aquestes relacions i intercanvis, doncs, es converteixen en un recurs obert per al funcionament d'aquestes indústries que crea la comunitat en pes sense una organització formal, dit d'una altra manera, béns comuns.

Quan parlem de béns comuns, ens cal començar per la definició economicista que en va fer Garrett Hardin (1915-2003): béns oberts a qualsevol consumidor, però que poden ser esgotats si hom en consumeix en excés. L'autor partia de l'exemple dels camps de pastura comunals, que interpretava que quan no es dividien en parcel·les, cada pastor tindria l'incentiu de fer pasturar el seu ramat més enllà del que li correspondria i, així, acabaria

inevitablement esgotat.¹² Malgrat aquesta interpretació, l'anàlisi empíric d'Elinor Ostrom demostra que no té per què ser així: una comunitat pot gestionar amb èxit un comú, fins i tot sense una autoritat central, si crea un sistema de gestió reconegut per tots els seus membres.¹³ Amb tot, l'estudi «tradicional» dels béns comuns es circumscriu a comunitats petites, sovint de caire rural. Què passa a la ciutat, on les comunitats són més grans i les relacions menys properes? Més enllà de petites comunitats a nivell de barri o, fins i tot, d'illa de cases que gestionen recursos com un hort urbà o una cooperativa d'habitatge,¹⁴ la literatura sobre comuns urbans defensa que un grup gran i no-organitzat format per persones que no es coneixen entre elles pot crear béns comuns.¹⁵ Malgrat això, aquesta mateixa literatura tendeix a assenyalar que la ciutadania pot crear béns comuns però no protegir-los sense

una autoritat central que pugui organitzar els potencials usuaris.¹⁶ Això implica una decisió política sobre qui té i qui no té dret a fer-ne ús, i de quina manera. Abans d'afrontar-la, faré un breu resum sobre les formes que prenen aquests béns comuns i el rol que prenen en l'economia urbana postfordista.

Allen Scott reconeix diversos tipus de béns comuns a nivell urbà: externalitats positives derivades del nombre i intensitat de relacions; béns públics produïts pel govern; i béns mixtos, de titularitat privada però sense barreres pel seu ús.¹⁷ Del primer, ja n'hem parlat abans: xarxes de relacions, coneixences, idees que neixen de la conversa... També formen part d'aquest grup la possibilitat de trobar una força de treball preparada i patrimoni immaterial, com són les pràctiques compartides o les tradicions i corrents artístics.¹⁸ El segon i tercer tipus també són interessants pel cas que ens ocu-

11 BOSCHMA, «Proximity and innovation»; BATHOLT, MALMBERG i MASKELL, «Clusters and knowledge».

12 HARDIN, «The tragedy of the commons».

13 OSTROM, *Governing the commons*.

14 EIZENBERG, «Actually existing commons»; NOTERMAN, «Beyond tragedy».

15 HURON, «Working with strangers in saturated space».

16 OSTROM, *Governing the commons*; FOSTER, «Collective action and the urban commons».

17 SCOTT, *The constitution of the city*.

18 KLOOSTERMAN, «The urban commons and cultural industries».

Els béns comuns i les externalitats, a l'economia cognitiva, prenen el paper que la terra i els recursos naturals jugaven a l'economia industrial

pa. La literatura sobre indústries culturals reconeix un rol a l'espai físic on es desenvolupa l'activitat creativa i defensa que determinats tipus d'espai urbà són més propicis a aquesta activitat econòmica que d'altres.¹⁹ Aquesta proclivitat ve tant de les característiques de l'espai en si com de les activitats que s'hi generen, de tal manera que tornem a trobar un impacte de l'acció col·lectiva, encara que sigui no-organitzada.

Ja hem parlat prou de com es creen aquests béns; la pregunta és, com es consumeixen? Evidentment, la pròpia indústria del coneixement és una gran consumidora, alhora que productora, d'aquestes externalitats, d'on treu idees per a millorar els seus productes i ser més eficient. Alhora, però, hi ha una sèrie de sectors econòmics que també en treuen profit: restaurants i establiments similars, comerços, espais d'entreteniment i, especialment immobiliàries. Tots aquests sectors treuen profit del valor generat de manera autònoma per altres actors del sistema. Fent una comparació

amb la filosofia de Henry George,²⁰ els béns comuns i les externalitats prenen, a l'economia cognitiva, el paper que la terra i els recursos naturals jugaven a l'economia industrial. De la mateixa manera, l'acumulació d'aquests recursos planteja uns reptes normatius molt similars als que va plantejar aquest autor sobre la possessió de la terra: desigualtats i externalitats negatives.

Qüestions normatives

Hem assenyalat que hi ha un procés de creació de béns comuns per part de la ciutadania que serveix, en gran part, de fonament al sistema econòmic desenvolupat al voltant del coneixement. Aquests béns tenen poques barreres d'entrada, si és que en tenen cap i, per tant, el seu ús representa un benefici net per a les empreses que ho fan servir. Amb tot, considero que hi ha un cas normatiu molt clar per a regular l'ús dels béns comuns per part del sector privat o bé per a buscar un sistema que permeti gravar-ne el seu ús. A grans trets,

aquest cas parteix de dos arguments: el dret universal a gaudir dels béns comuns, i els efectes de l'acumulació de capital a nivell d'imposició d'externalitat negatives i de la reducció de la llibertat ciutadana. En les següents línies, doncs, explicaré aquests arguments per a justificar una organització de l'economia més justa i equitativa.

El geògraf marxista David Harvey (1935) assenyala una tensió constant entre el caràcter compartit dels béns comuns i els intents de privatitzar-los. Segons aquest autor, aquests béns són fruit de la relació entre les activitats humanes i els espais i béns públics per a posar-los fora de la lògica de mercat i valorar-los pel seu ús. Així, Harvey reinterpreta el concepte de «tragèdia dels comuns» que va il·lustrar Hardin,²¹ posant l'accent no en el seu caràcter comú sinó en els esforços d'apropriació que en fan alguns usuaris. Revisant la metàfora del propi Hardin, no és que hom tingui via lliure per deixar pasturar els seus ramats al camp comú, és que algunes persones

19 DURMAZ, «Analyzing the quality of place».

20 GEORGE, *Progress and poverty*.

21 HARDIN, «The tragedy of the commons».

L'estat té un paper a jugar en la defensa dels béns comuns, especialment a nivell urbà on les comunitats són massa grans per a gestionar-se sense una autoritat central

volen aprofitar-se'n a costa dels altres. Harvey també coincideix amb Elinor Ostrom que l'estat té un paper a jugar en la defensa dels béns comuns, especialment a nivell urbà on les comunitats són massa grans per a gestionar-se sense una autoritat central.²²

Des d'una perspectiva més liberal, la jurista Carol Rose defensa el reconeixement quasi ininterromput en la jurisprudència nord-americana d'un dret al públic «no-organitzat» a gaudir dels béns comuns. Aquest dret parteix de la idea que el benestar social és major quan aquests espais són oberts, i menor quan els manté un privat pel seu propi ús. A més, defensa que l'augment de l'ús no esgota sinó que fa augmentar el valor d'aquests béns. Per exemple, un camí dins d'una finca tancada és molt menys útil socialment que un camí que permet qualsevol persona anar d'un lloc a un altre. Més suport, doncs, que el problema de la pèrdua dels béns comuns ve dels esforços per a privatitzar-los més que no

per l'ús descontrolat del públic.²³ Seguint aquesta argumentació Sheila Foster i Christian Iacone defensen que tota la ciutat és un recurs comú per als seus habitants i que la privatització d'aquest recurs es deu a una degradació regulativa que deixa l'interès general desprotegit davant l'interès privat. Aquests autors defensen un dret limitat a la propietat privada, entenent que aquesta figura respon a una funció social determinada, la qual cosa ens porta a parlar dels efectes a nivell social de l'apropiació de béns comuns i l'acumulació de riquesa en general.²⁴ D'aquesta manera, veiem com els béns comuns poden servir com a instrument per a tirar endavant projectes de tot tipus: empresarials, culturals, associatius, polítics... Des d'una perspectiva republicana, aquests béns poden servir com a base material per a exercir la llibertat ciutadana. Si bé la tradició republicana democràtica sol prendre com a base la redistribució dels recursos i la riquesa —tradicionalment el sòl—, no cal fer un gran

esforç conceptual per traslladar-ho als comuns en tant que fonts de recursos obertes.²⁵ Com hem vist, la iteració del capitalisme en la que ens trobem avui en dia dona molt pes a recursos intangibles com idees o coneixement, que sovint surten de les interaccions entre persones de manera espontània i que són de lliure apropiació. D'altra banda, el sòl continua sent un recurs escàs i molt necessari a la ciutat i, com veurem, el conflicte sobre la seva privatització i acumulació continua ben viu.

Més enllà que es tracta d'una conducta de *free-rider*²⁶ moralment condemnable, tal com va assenyalar Fay Lewis el 1914 —vegeu la il·lustració 1— acaparar recursos naturals —o béns comuns en el cas que ens ocupa— per a enriquir-se té uns efectes considerables a nivell social, relacionats amb un empobriment de la llibertat personal, la democràcia, i la cohesió social. Aplicant la concepció

22 HARVEY, *Rebel cities*; OSTROM, *Governing the commons*.

23 ROSE, «The comedy of the commons».

24 FOSTER i IACONE, «The city as a commons».

25 DOMÈNECH i RAVENTÓS, «Property and republican freedom».

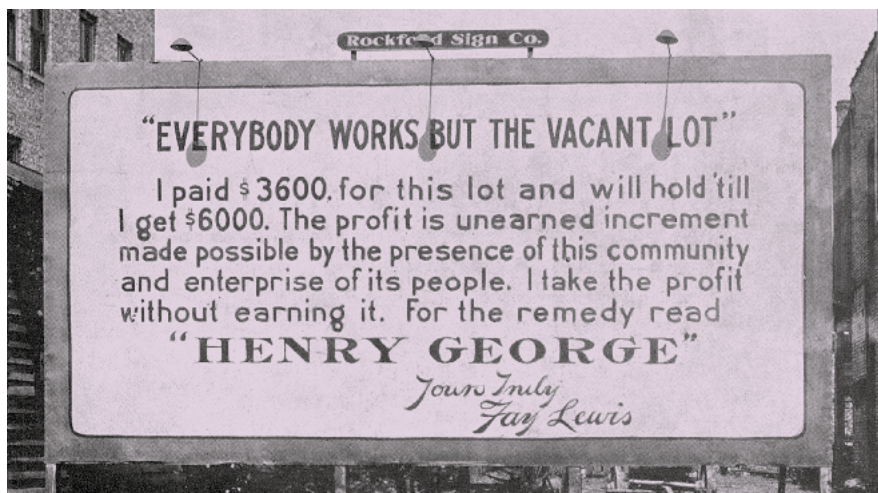
26 Terme anglès que descriu la persona que participa dels beneficis d'un producte o servei sense, en canvi, participar dels seus costos. Es pot traduir per «polissó» o «aprofitat».

Aplicant la concepció republicana de la llibertat, podem esperar que l'apropiació en poques mans dels recursos compartits comporti la pèrdua dels drets democràtics de la ciutadania sobre la ciutat

republicana de la llibertat a la qual em referia abans, podem esperar que l'apropiació en poques mans dels recursos compartits porti a la pèrdua dels drets democràtics de la ciutadania sobre la ciutat. Si tornem al solar buit de Fay Lewis que es mostra a la figura 1, hem vist com l'increment d'activitat humana i comercial fa augmentar el valor del sòl, els preus dels lloguers i els beneficis dels propietaris, que no dubten a desallotjar els inquilins dels seus pisos si no poden fer front a les pujades del lloguer. Així, la ciutadania perd poder de decisió sobre com i on vol viure, o si vol obrir un negoci a una zona determinada de la ciutat o a una altra per motius que no tenen res a veure amb la utilitat pública. Pel que fa als béns comuns intangibles, quan es privatitzen mitjançant els instruments de propietat intel·lectual o es banalitzen pel seu ús excessiu deixen de ser un instrument obert sobre el qual hom pot basar idees de negoci, activisme o lleure sinó un actiu més per a l'enriquiment d'uns pocs.²⁷

27 Explicació de la Figura 1: «Tothom treballa tret del solar buit. He pagat 3.600 dòlars per aquest solar i el mantindré fins que en tregui 6.000. El benefici és un increment que no m'he guanyat jo i que el fa possible la presència d'aquesta comunitat i la feina de la seva gent. Em quedo el benefici sense haver-me'l guanyat. Pel remei, llegiu Henry George. Cordialment, Fay Lewis».

Figura 1. Performance de Fay Lewis

Font: New York Public Library, 1914.

Conclusions: una gestió republicana dels béns comuns urbans per a la justícia social, la igualtat d'oportunitats i la llibertat

Aquest article no tracta sobre el potencial dels béns comuns per a construir un futur post-capitalista, ni vol oferir una visió ideal d'un món de petites comunitats autogestionades al voltant d'un recurs compartit. Senzillament, he volgut mostrar el paper dels béns comuns, tant tangibles com intangi-

bles, en una nova economia centrada en les ciutats i la indústria del coneixement. Hem vist com són un recurs en el qual s'hi poden basar tot tipus de projectes i, per tant, un instrument útil per a garantir la llibertat republicana. Seguint aquesta argumentació, veiem com la seva acumulació genera una dinàmica de desigualtats econòmiques i polítiques. També hem vist com el capitalisme basat en el coneixement depèn i, alhora, afavoreix les grans aglomeracions de persones,

El capitalisme basat en el coneixement depèn i, alhora, afavoreix les grans aglomeracions de persones, tot tendint a «buidar» els espais rurals i a crear una forta divisió social entre l'elit i el precariat

tot tendint a «buidar» els espais rurals i a crear una forta divisió social entre l'elit i el precariat.

Així doncs, com hauria de respondre una economia política republicana a aquests reptes? Primer de tot, cal garantir l'accés obert als béns comuns culturals i intangibles. Cal, per tant, garantir l'accés als recursos de domini públic i posar límit a les seves privatitzacions. Això implica, doncs, donar suport públic als diferents repositoris de recursos que existeixen —pensem en Wikimèdia Commons o els diferents repositoris de codi informàtic— i, si cal, crear-ne de públics. A nivell físic, cal treballar per garantir l'accés als diferents recursos compartits de la ciutat, especialment aquells que queden en posicions ambigües pel que fa als seus drets de propietat —els espais híbrids que identifica Allen Scott, com per exemple jardins oberts de propietat privada, solars buits reaprofitats... Lligat a tot això, es fa imprescindible treballar per a evitar o trencar els monopolis que es construeixen sobre aquests recursos: grans empreses tecnològiques que devoren iniciatives més petites —empresarials o socials—, grans te-

nidors de sòl o habitatge... que, com denunciava Louis Brandeis (1856-1941) —i sap qualsevol persona que hagi jugat algun cop al Monopoly—, tendeixen a créixer, causant encara més desigualtats econòmiques i polítiques i limitant el progrés vinculat a la competència.²⁸ Les qüestions relacionades amb l'equilibri territorial s'escapen dels límits d'aquest article, però en qualsevol cas, cal treballar per redistribuir el valor creat a través de l'ús dels béns comuns, per tal de compensar els territoris que el «nou» capitalisme ha deixat enrere.

La resposta als reptes que planteja el nou capitalisme no és senzilla, i en aquest article només he esbossat unes possibles línies de treball per a superar-los. Tot i això, no són un problema tan nou que faci que calgui reinventar tota la teoria política i social: en certa manera, hem tornat a fenòmens socials que es remunten a principis del segle XX i abans: la concentració de recursos oberts en poques mans, la monopolització de l'economia... Per això, i com he intentat demostrar en aquest article, és més urgent que mai tornar als

clàssics i rellegir-los per a, a partir de les seves antigues reflexions, formular noves solucions. ■

28 BRANDEIS i LEWIS, *The curse of bigness*.

■ Bibliografia

BATHELT, Harald; MALMBERG, Anders; i MASKELL, Peter. «Clusters and knowledge: Local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation» [en línia]. A *Progress in Human Geography* 28, núm. 1, p. 31-56, 2004. Disponible a: <www.doi.org>.

BOSCHMA, Ron. «Proximity and innovation: A critical assessment» [en línia]. A *Regional Studies* 39, núm. 1, p. 61-74, 2005. Disponible a: <www.doi.org>.

BRANDEIS, Louis Dembitz; i LEWIS, Clarence Martin. *The Curse of bigness: Miscellaneous papers of Louis D. Brandeis*. Nova York: Viking Press, 1934.

CASTELLS, Manuel. *The rise of the network society*. Malden (MA): Blackwell Pub, 1996.

DOMÈNECH, Antoni, i RAVENTÓS, Daniel. «Property and republican freedom: An institutional approach to basic income» [en línia]. A *Basic Income Studies* 2, núm. 2, 2008. Disponible a: <www.doi.org>.

DURMAZ, S. Bahar. «Analyzing the quality of place: Creative clusters in Soho and Beyoğlu» [en línia]. A *Journal of Urban Design*, 20, núm. 1, p. 93-124, 2015. Disponible a: <www.doi.org>.

EIZENBERG, Efrat. «Actually existing commons: Three moments of space of community gardens in New York City» [en línia]. A *Antipode* 44, núm. 3, p. 764-782, 2012. Disponible a: <www.doi.org>.

FOSTER, Sheila R. «Collective Action and the Urban Commons». A *Notre Dame Law Review*, núm. 87, p. 57-134, 2012.

FOSTER, Sheila R., i IAIONE, Christian. «The city as a commons». A *Yale Law and Policy Review* 34, núm. 2, p. 281-342, 2015.

FRIEDMANN, John. «The World city hypothesis» [en línia]. A *Development and Change* 17, núm. 1, p. 69-83, 1986. Disponible a: <www.doi.org>.

GEORGE, Henry. *Progress and poverty*. Nova York: Cosimo Classics, 2005.

HARDIN, Garrett. «The tragedy of the commons» [en línia]. A *Science* 162, núm. 3859, p. 1243-1248. Disponible a: <www.doi.org>.

HARVEY, David. *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. Londres: Verso, 2013.

HURON, Amanda. «Working with strangers in saturated space: Reclaiming and maintaining the urban commons» [en línia]. A *Antipode* 47, núm. 4, p. 963-979, 2015. Disponible a: <www.doi.org>.

KLOOSTERMAN, Robert C. «The urban commons and cultural industries: An exploration of the institutional embeddedness of architectural design in the Netherlands». A SALET, William (ed). *The Routledge Handbook of Institutions in Action*. Nova York: Routledge, 2016.

NOTERMAN, Elsa. «Beyond tragedy: Differential commoning in a manufactured housing cooperative» [en línia]. A *Antipode*, 48, núm. 2, p. 433-452. Disponible a: <www.doi.org>.

OSTROM, Elinor. *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

ROSE, Carol. «The comedy of the commons: custom, commerce, and inherently public property». A *The University of Chicago Law Review* 53, núm. 3, p. 711-781, 1986.

SASSEN, Saskia. *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press, 2001.

SCOTT, Allen John. *Social economy of the metropolis: Cognitive-cultural capitalism and the global resurgence of cities*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

SCOTT, Allen John. *The constitution of the city: Economy, society, and urbanization in the capitalist era*. Cham: Palgrave Macmillan, 2017.

SCOTT, Allen John. *The urban land nexus and the state*. Londres: Pion, 1980.

SCOTT, Allen John, i STORPER, Michael. «The nature of cities: The scope and limits of urban theory» [en línia]. A *International Journal of Urban and Regional Research* 39, núm. 1, p. 1-15, 2015. Disponible a: <www.doi.org>.

STANDING, Guy. *The precariat: The new dangerous class*. Londres/Nova York: Bloomsbury Academic, 2014.

TAYLOR, Peter, i DERUDDER, Ben. *World city network*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2015.

WESTLUND, Hans. «Urban-rural relations in the post-urban world», A HASS, Tigran i WESTLUND, Hans (eds). *In the post-urban world emergent transformation of cities and region in the innovative global economy*. Abington: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018.

arxiu

Les polítiques progressistes de la Generalitat republicana

[vista prèvia >](#)

La Catalunya republicana va ser un far de progrés social durant les primeres dècades del segle XX. Les polítiques liderades pels governs encapçalats per Esquerra Republicana van revolucionar àmbits clau de la societat catalana oferint drets, serveis i benestar. Una feina que només la força de les armes del feixisme va poder aixafar.

Núria Gavarró i Rodríguez

Directora de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià

direccio.atarradellas@poblet.cat

Quan es proclama la República al 1931, Catalunya era el país més industrialitzat de l'Estat espanyol i tenia un potent moviment obrer i reivindicatiu al camp, liderat pels rabassaires. En aquest context de progrés, la política catalana tingué una enorme voluntat reformista i això es va traduir en l'obra legislativa que va dur a terme el Parlament de Catalunya en què aprovà una sèrie de lleis i decrets que encara avui en dia sorprenen per la seva gran modernitat.

Tot i que la seva capacitat per legislar es trobés limitada al marc estatutari, el Parlament català, durant els anys de la Segona República, va elevar a categoria de llei bona part de les propostes que havien format el corpus doctrinari republicà des de feia dècades. A nivell social, l'objectiu era assolir el model republicà: igualtat d'oportunitats per a tothom; honestetat i transparència en la gestió dels afers públics; defensa de la llengua i cultura; esforç i desig de la feina ben feta; i cultura de la solidaritat i la pau. A nivell polític, l'objectiu se centrà en aconseguir tres fites concretes: primer l'establiment de la Generalitat i l'obtenció de l'Estatut d'Autonomia, en segon lloc l'assoliment de la transferència dels poders executius

reconeguts per l'Estatut, i en darrer terme, la reforma agrària representada per la famosa Llei de Contractes de Conreu.¹

Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) és la responsable principal d'aquest progrés legislatiu. Gràcies a la majoria parlamentària que ostentava, va poder aplicar al corpus jurídic que conformen les lleis d'aquesta primera legislatura, la vocació progressista i transformadora de la seva cultura republicana. En el seu ideari hi havia la creació d'una societat amb valors cívics consolidats com a garantia del creixement de la societat catalana.

Les xifres parlen per si soles del treball fet en menys de cinc anys de gestió republicana: es creen 5.000 places de mestres; es distribueixen 23.000 hectàrees de terra cultivable entre gairebé 70.000 camperols; l'educació laica consolida la convivència a les aules de nens i nenes; les dones voten per primera vegada a les eleccions i als referèndums; la llibertat de religió i de culte és garantida legalment i s'acaba amb els privilegis de l'Església

catòlica; i el matrimoni civil i el divorci són emparats per llei.

I tot això malgrat que, com que l'Estat no va transferir totes les competències previstes en l'Estatut a la cambra catalana, aquesta no va poder legislar en diverses matèries; entre elles, diverses àrees socials. Si hagués tingut aquestes competències l'obra de govern segurament encara hagués estat més espectacular. Així mateix encara s'hagués pogut avançar més si bona part de les lleis que es tenien preparades no s'haguessin aturat a les comissions o als debats al saló de sessions a causa de les interrupcions de la vida parlamentària pels Fets d'Octubre de 1934 o l'esclat de la Guerra Civil al 1936.

Pocs mesos abans del cop d'estat feixista, el Parlament va reprendre la tasca legislativa amb una activitat notable, sobretot en el si de les comissions, però no va disposar de temps per fer gaire cosa més. Amb el començament de la guerra van quedar sobre la taula un seguit de lleis per a la seva aprovació, com per exemple: la Llei de la censura cinematogràfica de protecció a la infància; el carnet d'identitat dactiloscòpic, a partir dels

¹ JACKSON, *Catalunya republicana i revolucionària: 1931-1939*.

Catalunya tenia una escolarització pèssima i notables taxes d'absentisme; consegüentment, patia alts nivells d'analfabetisme i una manca important de materials i llibres escolars

14 anys i en català, castellà, francès i anglès; la Llei sobre l'autoritat paterna; la Llei sobre tutela i curadoria; i la Llei electoral, que permetria la concurrència a les eleccions de les dones, la votació d'un diputat per 40.000 habitants amb un mínim de 14 diputats per circumscripció i el sistema de representació per llistes.

La majoria de les lleis aprovades durant aquesta etapa, per l'orientació política i social que tenien, per la seva fermesa pel que fa a resoldre els problemes a què es refereixen, i per la seva claredat, mereixen ser qualificades com a modèliques, i farien honor a qualsevol Parlament.² Nosaltres ens centrarem en l'anàlisi concreta de tres de les mesures adoptades durant aquest període.

La creació de l'Escola Normal

En el moment de la proclamació de la República, malgrat que l'escola era una de les poques referències culturals per a la majoria de la població, i més en àmbits com la ruralitat o el món obrer, Catalunya tenia una

escolarització pèssima i notables taxes d'absentisme; consegüentment, patia alts nivells d'analfabetisme i una manca important de materials i llibres escolars. Les autoritats republicanes impulsaren una legislació per tal de garantir l'educació bàsica i gratuïta per a tota la població ja que tenien clar que per a construir un país modern, democràtic i socialment just calia garantir que tots els infants anessin a l'escola. La ciutadania havia d'assumir la democràcia i els seus drets i deures per tal de consolidar l'esperançadora etapa que obria la República i la restauració de l'autogovern de Catalunya.

La Generalitat republicana es va proposar reformar l'escola i el magisteri com a eina de transformació social, de consolidació dels drets nacionals i de normalització de la llengua i la cultura catalanes. L'escola havia de formar homes i dones solidaris i democràtics, que deixessin de ser súbdits per passar a esdevenir ciutadans i així garantir la igualtat de totes les persones. Per això era necessària una escola unificada, una escola per a tots i totes, sense privilegis per a cap classe social. Els trets bàsics de la política educativa republicana són: escola laica, tolerant i respectuosa; unificada —tota

l'organització docent sense separació de sexe—; i formació del professorat —reforma de la formació inicial i millora de la formació permanent. Es trenca així amb la política escolar de la monarquia borbònica, que desatenia l'escola pública.

Tot i que la Generalitat mai no obtingué de l'Estat els recursos econòmics i materials per portar una veritable política pròpia en educació, des d'abril de 1931 a juliol de 1936 es produí un salt qualitatiu en l'escola i el món de l'ensenyament, i la clau rau en el fet que tant les iniciatives governamentals com l'actuació del professorat van anar de bracet. Catalunya s'amarà dels corrents pedagògics renovadors i científics, i molts sectors del magisteri van prendre consciència de la dimensió política i social de la seva feina: se sentiren orgullosos del treball que portaven a terme a l'escola, que era l'eina per transformar la societat perquè caminés cap a la democràcia i la justícia social.

El primer pas en aquest context de renovació de l'ensenyament es produí el 10 d'octubre de 1931 en què la Generalitat va presentar el seu propi projecte: l'Escola Normal de la Generalitat,

² POBLET, *Història de l'Esquerra Republicana a Catalunya*.

Catalunya s'amarà dels corrents pedagògics renovadors i científics, i molts sectors del magisteri van prendre consciència de la dimensió política i social de la seva feina

la institució pedagògica encarregada de formar el personal del magisteri que hauria d'exercir en l'escola pública i privada a Catalunya.

Tot i que el projecte d'Estatut català proposava que el Govern tingués les competències exclusives d'ensenyament, en l'aprovació final, el setembre de 1932, després de ser retallat per les Corts espanyoles, s'establí que la Generalitat de Catalunya podria crear i sostenir els centres d'ensenyament en tots els graus i ordres que cregués oportuns, sempre d'acord amb allò que es disposava en l'article 50 de la Constitució espanyola,³ i ho havia de fer amb els

recursos de la Hisenda de la Generalitat. En aquestes circumstàncies el Govern català decidí constituir l'Escola Normal a Barcelona en comptes de crear una xarxa d'escoles. Així s'assegurava poder escollir directament el professorat i organitzar el seu programa de formació, que tindria un marcat caràcter renovador i científic.

L'Escola Normal es va posar en marxa sense recursos assignats, per això es va reclamar al Departament de Finances que habilités un crèdit extraordinari de cent mil pessetes per tal de poder realitzar les despeses necessàries dins de l'exercici en curs.⁴ Establia, en un primer apartat, organitzar els serveis de perfeccionament dels mestres, els serveis de seccions especials —per a nens amb diverses classes de dificultats— i crear, transitòriament, un servei complementari per als mestres que fins llavors haguessin sortit de les Escoles Normals de l'Estat. En el segon apartat, estructurava la durada dels estudis en quatre anys —tres de formació bàsicament teòrica i un de

pràctica. Tots els estudiants havien de presentar un informe de caràcter curricular, formulat pel mestre o professor que hagués contribuït més directament a la seva formació i on també s'avaluava la conducta i la moralitat dels aspirants.⁵

L'Escola Normal va quedar instal·lada, provisionalment, als locals de la Universitat Industrial —carrer d'Urgell— i en els que el Consell de Cultura determinés. Al llarg de la seva existència hi van passar una bona part dels millors pedagogs i professors de la Catalunya republicana: el físic August Pi i Sunyer (1879-1965), el filòsof Jaume Serra i Húnter (1878-1943), el filòsof Joaquim Xiarau (1895-1946), el periodista Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch (1867-1956), entre d'altres. Era una garantia important amb vista a assegurar l'alta qualitat de l'ensenyament que s'hi havia d'impartir i que havia de permetre als futurs mestres poder donar un pas cap a la formació universitària.⁶

3 «Constitución Española. Boletín Oficial del Estado, 9 de diciembre de 1931».

Artículo 50: "Las regiones autónomas podrán organizar la enseñanza en sus lenguas respectivas, de acuerdo con las facultades que se concedan en sus Estatutos. Es obligatorio el estudio de la lengua castellana, y ésta se usará también como instrumento de enseñanza en todos los centros de instrucción primaria y secundaria de las regiones autónomas. El Estado podrá mantener o crear en ellas instituciones docentes de todos los grados en el idioma oficial de la República.

El Estado ejercerá la suprema inspección en todo el territorio nacional para asegurar el cumplimiento de las disposiciones contenidas en este Artículo y en los dos anteriores.

El Estado atenderá a la expansión cultural de España estableciendo delegaciones y centros de estudio y enseñanza en el extranjero y preferentemente en los países hispanoamericanos."

4 BONAMUSA, *Generalitat de Catalunya: obra de govern 1931-1939*.

5 *Ibidem*.

6 *Ibidem*.

L'ensenyament mixt va ser una realitat a les Escoles Normals ja els primers mesos de la República

L'ensenyament mixt va ser una realitat a les Escoles Normals ja els primers mesos de la República, però va costar molt més d'aplicar-ho a les escoles de primer ensenyament, ja que el debat pedagògic entorn a aquest tema va venir carregat de tensió, tant a dins del Parlament com entre l'opinió pública. Hi havia dues opinions enfrontades: els defensors de la coeducació estaven representats pels diputats i votants de les esquerres. Els seus detractors s'articulaven al voltant dels defensors de l'Església, representats en la seva majoria per diputats i votants de les dretes. El conseller Josep Tarradellas (1899-1988) d'ERC, el 28 de setembre de 1936, signà el decret que establia el règim de coeducació com a norma general en totes les escoles i en tota mena de graus de l'ensenyament.⁷ Tot i així la seva aplicació general a l'escola no seria una realitat fins ben avançada la Guerra Civil.

Tot aquest procés de modernització de l'escola i de renovació pedagò-

gica impulsat des de la Generalitat de Catalunya va anar acompanyat d'un augment de les partides presupostàries dedicades a l'ensenyament i de diversos programes com ara el Pla de construccions escolars, la promulgació del Pla professional, o un nou Pla d'estudis.

També es recuperaren les Escoles d'Estiu: trobades voluntàries de mestres, espais de formació, d'intercanvi d'experiències i de debat de política educativa; una experiència de formació permanent, que suposà un salt qualitatiu en el magisteri. Les institucions públiques —ajuntaments, diputacions— i privades —l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana— afavoriren la participació en aquestes trobades mitjançant la concessió de beques als mestres. I com que el contacte amb la natura també es considerava un element educador, durant els anys republicans es van ampliar els serveis complementaris a l'escola, com cantines, colònies escolars, banys de mar... tot parant una especial atenció als alumnes amb necessitats educatives especials. Amb el suport d'ajuntaments i d'institucions es facilità als nens i nenes

amb necessitats físiques especials l'oportunitat d'enfortir el cos amb estades a la mar o a la muntanya.

Les pràctiques pedagògiques renovadores, que s'havien estat difonent i practicant abans de la República, a partir d'iniciatives privades, ara, amb el suport polític del govern republicà agafen embranzida i aconsegueixen implantar un nou estil d'ensenyament i una nova manera de fer dels mestres; es consolida així l'ensenyament obligatori i gratuït per a tots els nois i noies.

Llei de contractes de conreu

Tot i que la conflictivitat a Catalunya, a diferència de la resta de l'Estat espanyol, era molt més atenuada perquè la tinença de la terra estava força més repartida i no existia un dens proletariat agrari, això no vol dir que la situació dels camperols catalans fos idíl·lica com pretenien fer veure els terratinents aixoplugats en l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, patrocinat per la Lliga Catalana.⁸ En aquest sentit, la Llei de

⁷ DIVERSOS AUTORS, *Crònica diària de la Generalitat de Catalunya*, primera part.

⁸ CAMPS, *El Parlament de Catalunya: 1932-1936*.

El procés de modernització de l'escola i de renovació pedagògica impulsat des de la Generalitat de Catalunya va anar acompanyat d'un augment de les partides pressupostàries dedicades a l'ensenyament

contractes de conreu donava resposta a les reivindicacions dels pagesos, els rabassaires, que demanaven una revisió dels contractes abusius, i als mals usos que encara persistien en el camp català.

Amb l'adveniment de la República, el Govern va haver de portar a terme les promeses fetes d'atendre les protestes i les reclamacions dels camperols amb efecte retroactiu. Calia tallar els abusos del passat, que pesaven massa damunt les espatlles de la gent del camp.⁹ El moviment rabassaire va estendre's amb força pel Camp de Tarragona, el Penedès, el Bages i el Vallès per reclamar que es garantís per llei l'accés a la propietat de la terra que treballaven els propis rabassaires, mitjançant el pagament als propietaris d'uns preus de traspàs prèviament taxats pel govern.

El primer pas del Parlament català entorn a aquest tema fou la promulgació de la Llei de contractes de conreu, aprovada el juny de 1933, com una llei provisional i base de la posterior Llei de contractes de

conreu. La llei introduïa reformes que beneficiaven els conreadors. Representava un avenç en la regulació d'un dret nou, el dret d'adquisició, mitjançant el qual es facilitava al pagès l'accés a la propietat de la terra. La llei també oferia millores en els contractes. I és precisament pel fet que afectava el vell principi de la propietat absoluta i intangible, que la reacció dels propietaris rurals va ser tan violenta, una reacció que se sumava a l'estat d'irritació entre els regionalistes produït pels esdeveniments polítics que havien acompanyat els primers anys de l'etapa republicana.¹⁰

El debat de la Llei de contractes de conreu va començar el 29 de novembre de 1933. Ben aviat va tenir l'oposició absoluta de la Lliga, fins a l'extrem que el diputat lligaire Joan Ventosa i Calvell (1879-1959) va demanar que la llei fos retirada. En la sessió del 12 de desembre va començar la deliberació dels articles, continuà el 19, però ja no es va reprendre fins l'1 de febrer del 1934. En aquells dies, la Lliga ja havia

marxat de la cambra catalana, com a mostra de protesta per la tramitació de la llei. El 27 de febrer fou tractat el dret d'adquisició, la gran novetat de la llei, i el 21 de març fou aprovada per 56 vots a favor i cap en contra. El Parlament català la va aprovar definitivament l'abril de 1934, ja en ple Bienni Negre quan a l'Estat governaven les dretes, i això va enrarir encara més el clima polític.

En un estira-i-arrotonsa el Tribunal de Garanties Constitucionals (TGC) va suspendre la llei, però el govern de la Generalitat, en l'escenificació d'un acte de resistència autonòmica, no va acceptar la seva anul·lació i el 12 de juny la va tornar a aprovar, sense tocar ni un punt ni una coma.

Novament el govern central va anul·lar-la, però va obrir la porta a la negociació. La possibilitat d'un acord al voltant de la Llei de contractes de conreu entre la Generalitat i el govern central, encara que suposés suavitzar els seus punts més polèmics, va irritar els propietaris, que, a partir de l'Institut Agrícola de Sant Isidre van pressionar perquè la Lliga Catalana, aliada amb la majoria conservadora a les Corts espanyoles,

10 PI i SUNYER, *La República y la guerra: memorias de un político catalán*.

9 Ibídem.

Es donava el xoc entre dues concepcions polítiques oposades: la de tendència regressiva que predominava a Madrid durant l'anomenat Bienni Negre, i la més democràtica predominant a Catalunya

presentés un recurs d'inconstitucionalitat, el qual va ser aprovat pel TGC que va declarar la Generalitat incompetent per legislar en matèria social agrària.

Finalment, el 12 de setembre de 1934, la Generalitat va tornar a aprovar la Llei de contractes de conreu, però modificada en els seus aspectes executius. Quedaven clares les grans diferències polítiques i socials tant entre el govern de la Generalitat i el govern central, com entre les dretes i les esquerres catalanistes.

El 2 d'octubre el president del consell de ministres, Ricardo Samper (1881-1938), va presentar la llei a les Corts. Es produí un agre debat a la cambra que provocà la caiguda del mateix Samper. Sis dies més tard es produïrien els Fets d'Octubre i uns esdeveniments que són prou coneguts. La conseqüència va ser que el govern espanyol va suspendre l'autonomia catalana i el president de la Generalitat Lluís Companys (1882-1940) i els membres del seu govern foren empresonats i jutjats pel Tribunal de Garanties, que els va condemnar a 30 anys de presó.

La tibantor entre el govern català i el govern de la República espanyola en tot aquest afer provenia, bàsicament, de les migrades facultats atribuïdes a la Generalitat en virtut de l'Estatut d'autonomia en vigor, facultats que, a més, eren interpretades des de Madrid d'una manera restrictiva, sobretot d'ençà que les esquerres havien estat apartades del govern espanyol i, més encara, des que la Llei de contractes de conreu fou anul·lada pel TGC. El traspàs de serveis i competències avançava molt lentament; tant és així, que el de serveis de contribució territorial, radiodifusió i museus i biblioteques causà topades i divergències suplementàries en els moments més àlgids de la discussió de la llei. L'equilibri en la relació entre Barcelona i Madrid era inestable.¹¹

Però, a més dels antagonismes inherents a les relacions entre una nació sotmesa i l'Estat que l'opri-meix, es donava el xoc entre dues concepcions polítiques oposades: la de tendència altra vegada regressiva en drets que predominava a Madrid

durant el Bienni Negre, i la més democràtica predominant a Catalunya, on es legislava per avançar, de forma decidida, cap a la democràcia i la justícia social.¹²

La Reforma eugènica de l'avortament

A principis del segle XX l'avortament era un tema tabú, il·legal i un greu problema social a Catalunya, ja que hi havia altes taxes de mortalitat entre les dones degut a aquesta pràctica, i moltes desgràcies familiars associades a aquest fet. Els primers debats científics que haurien d'abordar la qüestió es fixarien en el concepte d'eugenèsia.¹³

El decret de la Reforma eugènica de l'avortament fou aprovat el 25 de desembre de 1936, i publicat el 9 de gener de 1937 al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya i portava

12 CUCURULL, *Catalunya, republicana i autònoma: 1931-1936*.

13 L'eugenèsia és la disciplina mèdica que estudia els factors socialment controlables que han d'afavorir el perfeccionament de l'espècie humana. Als anys 1930 la idea era ben vista per les esquerres d'arreu d'Europa però posteriorment caigué en desgràcia per la seva associació als crims nazis.

11 PITARCH, *L'Estructura del Parlament de Catalunya i les seves funcions polítiques (1932-1939)*.

Catalunya es posava a l'avantguarda europea en la legislació sobre l'avortament: no només el contemplava quan la salut de la mare estigués en perill, sinó que protegia la decisió lliure de la dona

la rúbrica del conseller primer de la Generalitat de Catalunya, Josep Tarradellas (1899-1988) d'ERC, i dels consellers de Sanitat i Assistència Social, Pere Herrera (1909-1969), de la CNT, i el de Justícia, Rafael Vidiella (1890-1982), de la UGT i el PSUC.¹⁴ Tres signatures que donaren imatge de consens i també la màxima solemnitat a un decret polèmic, que representà una de les majors conquestes revolucionàries en sanitat d'aquella època.

Aquest decret s'emmarca en les mesures de reforma sanitària que la Generalitat havia posat en marxa des de la proclamació de la Segona República, i no es referia només a l'avortament sinó que formava part d'un pla més ambiciós que havia d'incloure els contraceptius i l'atenció obstetricoginecològica. La seva aprovació forma part de tot en l'història de legislació progressista en matèria civil que havia portat a terme el Parlament català des de la seva constitució el 1932 i que tenia com a exemples, l'entrada en vigor de la Llei de majoria i habilitació d'edat, que establia la majoria d'edat

als 21 anys (1934); de la Llei sobre la capacitat jurídica de la dona i dels cònjuges (1934),¹⁵ i de la Llei de successió intestada¹⁶ (1936).

Amb l'aprovació d'aquest decret, Catalunya es posava a l'avantguarda europea en la legislació sobre l'avortament, ja que no només contemplava l'avortament quan la salut de la mare estigués en perill per motius terapèutics, supòsit que ja incloïen les lleis aprovades a l'URSS o Finlàndia anys abans: sinó que es tractava de la primera llei sobre aquest tema, a Europa, que protegia la decisió lliure de la dona i acceptava les raons ètiques o sentimentals que pogués tenir. Una llei molt avançada, superior a moltes actuals.

La seva entrada en vigor es va accelerar a causa de l'inici de la Guerra Civil. La Conselleria de Sanitat i

¹⁵ La Llei sobre la capacitat jurídica de la dona i dels cònjuges (1934) legisla per una igualació de drets entre homes i dones tant dins com fora del matrimoni i estableix que «la dona té la mateixa capacitat civil que l'home». Catalunya fou l'únic territori de l'Estat espanyol en legislar per la igualtat i apoderar jurídicament a les dones.

¹⁶ La Llei de successió intestada (1936) va col·locar, en l'ordre successori intestat, al cònjuge després dels descendents i els ascendents i al davant dels altres col·laterals de cinquè i sisè grau.

Assistència Social va fer una croada per combatre nombroses malalties: venèries, tuberculosi, lepra, paludisme, ràbia, varicel·la, reuma, càncer... juntament amb una sèrie de mesures per millorar la higiene general i, sobretot, la infantil. El 1937 a la Maternitat de Les Corts de Barcelona va entrar en funcionament la primera «escola de maternitat conscient», i la Generalitat fins i tot tenia en ment la creació d'un Institut de Ciències Sexuals.

El decret autoritzava la interrupció de l'embaràs durant els tres primers mesos en el següents supòsits: a) per motius terapèutics —malaltia física o mental de la mare que contraindiqués el part—; b) per motivacions eugèniques —defectes que poguessin transmetre's—; c) per factors neomalthusians —desig conscient de la mare de limitació voluntària de la natalitat—; o, finalment, d) per raons sentimentals o ètiques —maternitat no desitjada per causes amoroses o sentimentals. En aquest últim supòsit els avortaments s'efectuaven a petició de la interessada, i ningú de la seva família podia presentar després cap reclamació sobre la intervenció. A partir dels

14 DOGC, Any V, Vol. I, núm. 9.

L'aprovació d'aquestes lleis innovadores és tota una declaració d'intencions de la voluntat de posar fi al règim absolutista conservador i latifundista agrari vigent fins al moment, i d'avançar cap a una societat més igualitària

tres mesos d'embaràs només es podia autoritzar l'avortament per causes terapèutiques i només per aquest motiu es donava permís a la dona a avortar més d'un cop a l'any, precisament per evitar que l'avortament es convertís en un mètode anticonceptiu.

L'avortament s'havia de realitzar en centres sanitaris dependents de la Generalitat de Catalunya amb un equipament adequat, i després de l'examen mèdico-psicològic de la sol·licitant com a mesura per evitar els avortaments clandestins que posaven en perill la vida de la mare. En el decret no només hi constaven quins són els organismes, centres i facultatius que tenien la capacitat legal per realitzar els avortaments sinó que establia també les sancions previstes en cas que aquests es portessin a terme en centres no autoritzats. La Conselleria de Sanitat havia de nomenar un comissari autoritzat en cada hospital, per tal d'inspeccionar, controlar i fiscalitzar el servei.

El caràcter eugènic del decret es basava en el fet que perseguia l'interès científic encarat a les generacions futures. També era una

forma de proporcionar al poble un mètode científic eficaç per controlar la seva natalitat. Amb aquest decret la maternitat passava a ser un fruit conscient dels sentiments de la dona, que podia satisfer el seu anhel de llibertat convertida ja en mestresa del seu cos. L'embaràs ja no era conseqüència de l'egoisme sexual masculí.

Però, malgrat els esforços de la direcció general de Sanitat i Assistència Social perquè el nou servei fos conegut, la incidència social del nou avortament legal a Catalunya va ser molt escassa, la majoria de dones no van arribar a assabentar-se mai d'aquest nou servei i es va seguir amb la seva pràctica clandestina. Si el context de la Guerra Civil i revolució va facilitar l'aprovació del decret, paradoxalment també va ser el principal obstacle per fer-lo efectiu.¹⁷

En conclusió, les lleis aprovades al Parlament de Catalunya durant la Segona República responen a la voluntat republicana de crear una societat més justa, en la qual tots els

ciutadans i ciutadanes tinguessin les mateixes oportunitats, les mateixes condicions d'accés a la cultura i el coneixement, i a una vida digna fomentada en el treball, entès aquest com la seva aportació al progrés col·lectiu. Durant l'etapa republicana es vol anar més enllà en l'afany de fer participar la ciutadania en la gestió dels béns públics per tal de disminuir les desigualtats i la manca de cultura, clau de volta del sistema conservador imperant fins llavors. L'aprovació de lleis innovadores, com les que hem repassat a l'article, és tota una declaració d'intencions de la voluntat de posar fi al règim absolutista conservador i latifundista agrari vigent fins al moment, i d'avançar cap a una societat més igualitària. De ben segur que si les propostes reformistes de la República s'haguessin consolidat, la situació política i social actual del nostre país seria molt diferent, però això ja és una altra història. ■

¹⁷ NASH, Rojas. *Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*.

■ Bibliografia

DIVERSOS AUTORS. *Crònica diària de la Generalitat de Catalunya, primera part*. Barcelona: Edicions Dau, 2008.

DIARI OFICIAL GENERALITAT DE CATALUNYA, Any V, Vol. I, núm. 9, 09-01-1937.

CASSASSAS, Jordi (coord). *La Segona República a Catalunya: la llavor de la llibertat*. Barcelona: Ara llibres, 2015.

BONAMUSA, Francesc (coord). *Generalitat de Catalunya: obra de govern 1931-1939*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència, 2006.

CAMPS, Joaquim de. *El Parlament de Catalunya: 1932-1936*. Barcelona: Edicions 62, 1976.

CONSTITUCIÓN ESPAÑOLA. «Boletín Oficial del Estado, Publicat a 9 de desembre de 1931». Disponible a: <www.boe.es>.

CUCURULL, Fèlix. *Catalunya, republicana i autònoma: 1931-1936*. Barcelona: La Magrana, Institut Municipal d'Història (Ajuntament de Barcelona), 1984.

JACKSON, Gabriel. *Catalunya republicana i revolucionària: 1931-1939*. Barcelona: Grijalbo, 1982.

NASH, Mary. *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Madrid: Taurus, 1999.

PI i SUNYER, Carles. *La República y la guerra: memorias de un político catalán*. México: Oasis, 1975.

PITARCH, Ismael. *L'Estructura del Parlament de Catalunya i les seves funcions polítiques (1932-1939)*. Barcelona: Curial, 1977.

POBLET, Josep M. *Història de l'Esquerra Republicana a Catalunya*. Barcelona: Dopesa, 1976.

UCELAY DA CAL, Enric. *La Catalunya populista: imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: La Magrana, 1982.

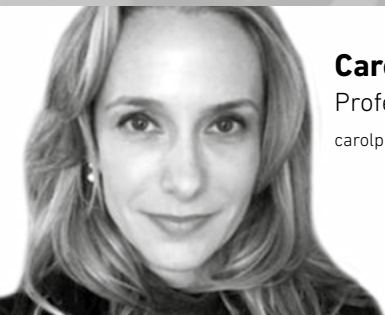

explorador

Guerres híbrides al Brasil i la guerra jurídica per derrocar la democràcia

vista prèvia >

L'arribada de l'esquerra al poder sempre comporta incomoditat per part de l'establishment que ha dominat la vida político-social d'un país. A l'Amèrica Llatina, durant l'última dècada, diversos partits d'esquerreres van assolir la presidència amb un programa clarament progressista i disposat a plantar cara a les desigualtats socials. La majoria d'aquests governs, però, han caigut arran de casos de corrupció, una corrupció destapada, o inventada, des del propi poder de l'Estat en convivència amb el poder judicial i les elits econòmiques. El cas de Lula da Silva n'és l'exemple més paradigmàtic.

Carol Proner

Professora de Dret Internacional Públic de la Universidade Federal do Rio de Janeiro

carolproner@uol.com.br

Traducció: Àngel Ferrero

Nota introductòria: Aquest article ha estat escrit i editat poc abans de l'alliberament de Lula da Silva, que va tenir lloc el 8 de novembre del 2019.

El procés de persecució judicial contra l'expresident Luis Inácio «Lula» da Silva (1945) al Brasil s'ha entès com una forma exitosa de guerra jurídica, o *lawfare*, destinat a permetre silenciosament i legítima la transformació de projectes polítics i econòmics fora del control de la participació democràtica.

L'ús de la guerra jurídica, el *lawfare*, com a part de les guerres híbrides,¹ a partir dels termes definits per l'analista polític Andrew Korybko,² ha estat la forma emprada per les anomenades revolucions de colors, que van aparèixer en l'espai de l'antiga Unió Soviètica, com per exemple la revolució taronja a Ucraïna durant el 2004, i guanyà

1 Concepte per definir una nova tipologia de guerres centrades en la desestabilització de l'enemic per diferents mitjans, no només el militar. Un exemple clar d'aquesta tipologia és la guerra entre Rússia i Ucraïna a Crimea.

2 KORYBKO, *Guerras híbridas das revoluções coloridas aos golpes*.

elements estratègics als països de l'Orient Mitjà per rotar sistemes de govern no-alineats —les primaveres àrabs—, amb l'objectiu d'aconseguir un canvi de sistemes polítics considerats no democràtics per aconseguir governs proclius a un eix geopolític proestatunidenc.

A diversos països d'Amèrica Llatina recentment s'han registrat noves formes de l'ús del sistema de justícia, concretament per part de sectors del poder judicial, cooptats per interessos internacionals, per legitimar els processos de combat a la corrupció de sectors progressistes i democràtics, així com de líders i moviments polítics que lluiten pels drets socials i civils.

El cas del Brasil és bastant complet en aquest sentit, i després de quatre anys d'ençà la destitució il·legal de l'expresidenta Dilma Rousseff (1947) per un procés d'*impeachment* sense responsabilitat el 2016, que podem qualificar com a cop d'estat,³ el país està completament transformat. Ho està pel que fa a les seves regles bàsiques en les relacions entre allò

públic-estatal i allò privat, havent-se experimentat un gir cap a reformes neoliberals postdemocràtiques i un profund procés de desnacionalització, un gir que va començar amb la presidència del successor de Dilma, Michel Témer (1940). Aquest gir mai hagués estat possible en clau democràtica sense el cop d'estat contra el govern de Dilma.

És possible afirmar que al Brasil s'ha experimentat una nova forma de cop d'estat: un cop jurídic-parlamentari-empresarial-mediàtic, que no es diagnosticà des del principi. A l'inici dels càrrecs penals contra Lula, mentre es portava a terme l'*impeachment* contra l'expresidenta Dilma Rousseff, les causes de tots dos processos no eren clares, i encara menys es tractava d'una guerra àmplia amb motius i estratègies híbrides.

Al contrari, el que preponderava era la confiança en les intencions dels jutges i fiscals anticorrupció, quelcom saludable i desitjable per a la consolidació de qualsevol democràcia.

Mentre creixia la repulsa pública a partir del fet que els mitjans de

3 PRONER, «A resistència ao golpe de 2016».

Hi ha una gran ironia en tota aquesta història. Al Brasil, els dos governants que més suport van donar a la lluita contra la corrupció i a favor dels sistemes de transparència en la gestió pública van ser els expresidents Lula i Dilma

comunicació erosionaven en gran mesura les biografies dels acusats convertint les investigacions en casos escandalosos de corrupció sistèmica, els acusats dels processos, confiant en les garanties jurídiques, tractaren de construir les seves defenses sobre els paràmetres del degut procés legal. En aquest punt tenim una clau important: ja que es produïa un estat d'excepció, o almenys, com ho defineix el jurista brasiler Pedro Serrano,⁴ ja es produïen mesures excepcionals dins de la democràcia. Aquests procediments ni tan sols van respectar la presumpció d'innocència, i van ser denunciats com una estratagema pel Papa Francesc (1936), en l'homilia de maig del 2015.

Hi ha una gran ironia en tota aquesta història. Al Brasil, els dos governants que més suport van donar a la lluita contra la corrupció i a favor dels sistemes de transparència en la gestió pública van ser els expresidents Lula i Dilma. Sota els seus governs es va construir el marc legal i garant de l'autonomia de la

policia federal i del Servei de la Fiscalia —Ministeri Públic amb amplis poders— perquè poguessin treballar amb tot rigor. Però són precisament els dos mandataris, i les seves gestions de govern, els principals blancs d'aquestes investigacions en processos legals simulats, fets *ad hoc* per soscavar el seu llegat polític i la credibilitat dels seus projectes governamentals.

El present article està dedicat a aprofundir en la comprensió sobre com ocorre el *lawfare* en el context d'aquestes estratègies, debatent inicialment l'origen de l'estratègia contra els «humanitaristes» del dret internacional i, més tard, el gir dels propis crítics cap a l'ús instrumental de la llei amb finalitats polítiques, com a arma complementària a les guerres híbrides.

És important comprendre que el que succeeix al Brasil i a altres llocs d'Amèrica Llatina, l'ús instrumental de la llei i el sistema de justícia, té com a meta permetre un nou arrencament geoestratègic i el sorgiment de models de justícia i de govern autoritaris i neofeixistes.

La crítica al *lawfare* per part de les grans potències contra el dret internacional humanitari

El dret pot convertir-se en una arma de moltes maneres, però la més fàcil d'elles és acusar a algú de cometre crims de guerra. Així comença l'article de David Luban (1949), professor de dret i filosofia de la Georgetown University, amb el propòsit de debatre la crítica del *lawfare* associat al pensament del filòsof jurídic alemany Carl Schmitt (1888-1985).⁵

John Yoo (1967), un famós advocat coreà-americà especialitzat en dret humanitari i autor de *War By Other Means* sobre el paper dels EUA a la «guerra contra el terror», ha estat acusat de ser un expert en l'ús del *lawfare* en el sentit schmittià, o en el sentit de Clausewitz: «La guerra és la continuació de la política per altres mitjans».⁶

És important fer una advertència inicial: el concepte de *lawfare* al qual

⁵ Carl Schmitt, va ser un dels ideòlegs del règim nacional-socialista alemany i membre del partit nazi.

⁶ Carl von Clausewitz (1780-1831), va ser un general prussià i un dels majors estrategues militars occidentals. La seva obra *Vom Kriege* [De la Guerra] és encara avui un text estudiat en acadèmies militars.

⁴ SERRANO, *Autoritarismo e golpes na América Latina*.

L'ús instrumental de la llei i el sistema de justícia, té com a meta permetre un nou arranjament geoestràtegic i el sorgiment de models de justícia i de govern autoritaris i neofeixistes

estem acostumats, ni que sigui un tema nou, va ser popularitzat pel general estatunidenc Charles J. Dunlap (1950) com a mètode de guerra no convencional pel qual s'utilitza la llei com un mitjà per aconseguir un objectiu militar.⁷ Dunlap senyala que el *lawfare* pot operar positivament, oferint diversos exemples de casos en els quals s'utilitzà el dret de manera militar-legal per reemplaçar hipòtesis reals de conflictes armats o guerres tradicionals.

Però abans que tingués el seu significat «positiu», l'expressió *lawfare* ha estat emprada en un altre sentit, bastant diferent del que actualment està en auge. El significat de *lawfare* és complex i és important entendre que en el seu origen es fonamenta en l'aversió de les grans potències amb el que consideren «l'ús del dret contra els seus objectius i interessos geopolítics».

Òbviament, el sentit de la paraula està relacionat amb quelcom furtiu, subreptici, un sentit de traïció o perfídia, vinculat a la idea que l'acció

de covardia, que aprofita la bona fe de qui serà enganyat. Luban es refereix als «lawriors»⁸ com una corruptela pejorativa de lawyers [advocats] que practiquen aquesta tècnica basada en fer acusacions sense fonament contra els seus enemics utilitzant el Dret Internacional Humanitari (DIH), ideat inicialment per recriminar les conductes de les grans potències.

En aquest sentit, aquells que no creuen en la neutralitat legal, reverteixen l'objectiu i ataquen aquells que fan servir el dret legítim —guanyat en l'acumulació de convencions humanitàries— per a suposats propòsits de politització i atac a la conducta militar —*ius in bello*.

Per dir-ho d'una altra manera, hi hauria un abús del DIH i del dret penal internacional amb finalitats polítiques per a afavorir un bàndol. Això sona absurd, però és important comprendre el sentit: qui són els crítics del *lawfare* i de l'ús polític furtiu del DIH? Són exactament els seus principals difusors, o aquells

que vulgaritzen aquesta forma de comprensió, i són especialment dos països: els EUA —durant l'administració Bush, entenent que la vella Europa i organitzacions com el CICR buscaven debilitar l'estratègia de la «guerra contra el terror»— i Israel —a partir de l'informe Goldstone sobre Israel i els crims de guerra a la Franja de Gaza.⁹ Els «lawriors» polititzen per a aquests estats el dret humanitari per visibilitzar l'avantatge militar d'algú.¹⁰

Quina és la trampa d'aquest raonament? Aquests crítics del primer significat pejoratiu del *lawfare* tractaven de distreure l'atenció sobre l'essència dels reclams legals sobre els motius de la guerra, el sentit ètic/legal/humanitari que sosté el DIH des de la Batalla de Solferino del 1859, construint una immensa xarxa de protecció per acumulació humanitària civilitzatòria de límits al dret de la guerra.

7 DUNLAP, «Law and military interventions: Pre-serving humanitarian values in 21st conflicts».

8 Nota del traductor: contracció de *law* [llei], i *warriors* [guerrers].

9 RTVE, «La ONU avala el informe que acusa a Israel y Hamás de crímenes de guerra».

10 Vegi's «The lawfare project». Disponible a: <www.thelawfareproject.org>.

Les maniobres jurídico-legals passen a substituir a la guerra tradicional amb la finalitat d'assolir objectius de política exterior o de seguretat nacional

Conversió de la crítica al *lawfare* en oportunitat instrumental

La crítica al *lawfare* en aquest primer sentit, com a tàctica insidiosa suposadament utilitzada per frenar els interessos bèl·lics de les grans potències, es convertí en cert moment en una oportunitat per a elles. El *lawfare* de sentit «positiu», com l'ha definit Dunlap, està sent ara estudiat per estratègies militars com un mitjà per fer la guerra. I l'exemple més clar per comprendre aquest ús estratègic són les intervencions falsament humanitàries o amb caràcter d'ingerència humanitària —ONU, Consell de Seguretat o Missions de Pau— que, en un sentit profund, amaguen en el fons objectius econòmics i territorials.

Aquesta tendència contemporània comporta novetats molt sofisticades que es van percebre com de gran utilitat militar. Les maniobres jurídico-legals passen a substituir a la guerra tradicional amb la finalitat d'assolir objectius de política exterior o de seguretat nacional, basada en càlculs econòmics del *ius in bello*, de causar danys a un adversari polític sense recórrer a la força. L'estratègia consisteix

a utilitzar processos judicials per crear impediments als adversaris polítics per mitjà de la pràctica de l'anomenat *Strategic Lawsuit Against Public Participation* (SLAPP) [Demanda estratègica contra la participació pública].¹¹

L'anomenat *lawfare* com a tècnica de guerra jurídica fou precisament descrit per Dunlap, com s'ha referit abans, com un mètode de guerra no convencional pel qual la llei s'empra com un mitjà per assolir un objectiu militar. L'èxit del mecanisme és evident perquè utilitza la legitimitat de la llei i dels actors del sistema de justícia —la llei, la jurisprudència, la legitimitat dels jutges, fiscals, policia com a posseïdors de la violència legítima/tribunals— per procedir a la persecució política de l'enemic per la via judicial.

El combat a la corrupció com a estratègia d'atac

L'eficiència del *lawfare* també radica en una característica de la política contemporània: l'aliança de sec-

tors del sistema de justícia amb els mitjans de comunicació hegemònics potenciant la difusió d'idees i la cooptació de l'opinió pública. I aquí és on la tècnica de manipulació del Dret s'alia amb un dels elements d'allò que podríem anomenar neofeixisme: el treball de mobilització de les masses i de politització extrema de la societat en favor de respostes autoritàries front als problemes socials.¹²

En aquest sentit, podem detectar un ús populista de la lluita contra la «corrupció sistèmica» i de l'ús de categories principals del dret internacional, dels crims transnacionals i, fins i tot, del dret internacional humanitari (DIH) amb l'objectiu d'aconseguir l'eliminació del rival polític a qualsevol preu.

La lluita contra la corrupció, emmarcada ara com el mal del segle XXI,

¹² Un clar exemple d'aquesta aliança i sistema de retroalimentació ha sortit a la llum al Brasil amb les revelacions de *The Intercept Brasil* sobre la relació entre els fiscals i els sectors polítics de la ultradreta de la societat brasilera, amb l'objectiu d'encoratjar la campanya anticorrupció i mesures excepcionals d'investigació criminal. L'aliança política també ha estat evident amb la participació dels sectors econòmics en la remuneració de les conferències i conferències dels propis inspectors als sectors privats en suport a l'operació Lava Jato.

¹¹ PRING. «Strategic Lawsuits Against Public Participation».

L'eficiència del *lawfare* també radica en una característica de la política contemporània: l'aliança de sectors del sistema de justícia amb els mitjans de comunicació hegemònics potenciant la difusió d'idees i la cooptació de l'opinió pública

es formula de manera abstracta, servint perfectament a l'argument «populista qualitatiu» del que parla Umberto Eco (1932-2016) quan descriu l'*Ur-Feixisme* en 14 principis, un d'ells com «un populisme qualitatiu en oposició als parlaments, podrits i corromputs». Plantejat així, qui podria estar en contra de la lluita contra la corrupció?¹³

El discurs aglutinador subjacent en l'aplicació del *lawfare* és el combat de l'anomenada «corrupció sistèmica». En aquest punt, el progressisme llatinoamericà necessita aprofundir en una reflexió fonamental, atès que l'argument abstracte de la corrupció ha estat utilitzat també per l'esquerra de forma descontextualitzada i despolititzada, reforçant l'estratègia de judicialització de la política pròpia del *lawfare*.

Sabem que el discurs anticorruptió generalista és extremadament atractiu i popular a l'hora de cercar vots, però el resultat pot ser el reforçament de l'argument autopunitiu i

descontextualitzat del combat a la «corrupció sistèmica» dintre de la pròpia esquerra. Més enllà dels errors en la gestió pública de qualsevol partit, que han de ser combatuts i corregits sistemàticament, pel bé de qualsevol democràcia és evident que els veritables objectius en aquest combat selectiu i en aquesta mena de guerra jurídica són altres, seleccionats amb molta cura.

A ningú se li escapa a aquestes alçades que el discurs aglutinador subjacent en l'aplicació del *lawfare* és el combat de l'anomenada «corrupció sistèmica del progressisme llatinoamericà». Així, les guerres jurídiques han tingut una preferència pel combat contra les experiències progressistes de govern, els seus partits i els seus líders. Aquest atac selectiu a les esquerres s'acompanya, invariablement, de l'elogi de la gestió privada, asèptica i professional de la dreta en detriment del paquidèrmic sector públic intervencionista i estatalista de les esquerres. Com a discurs de fons es reprenen les tradicionals banderes del neoliberalisme de la dècada dels 1980: ineficàcia de la maquinària pública, malbaratament de l'estat, enriquiment de líders, però

amb un refinament d'època: la forma de combatre a l'esquerra en el segle XXI és molt més sofisticada i la corrupció es tracta com un mal transnacional, equivalent al tràfic de drogues o el terrorisme internacional.

Per totes les raons exposades, és impossible entendre la megaoperació Lava Jato —coneguda com a «*Car Wash*» [rentat de cotxe]—, que ocorre al Brasil, de manera aïllada al context geopolític i geoeconòmic ensenyat pel general Dunlap al llibre *Unrestricted Warfare*, que desenvolupa la concepció de la guerra no restringida o d'ampli abast. Les evidències de l'existència d'un acord estratègic continental són abundants: des de la relació privilegiada dels fiscals de la República brasilera —especialment Rodrigo Janot (1956)— amb Kenneth A. Blanco, de la Divisió Penal del Departament de Justícia dels EUA, fins a les recurrents visites del jutge instructor de la causa, Sérgio Moro (1972) als EUA, a més de recents i escandaloses revelacions de contractes de Petrobras amb òrgans públics i privats d'aquell país.

El cas de Lula, al Brasil, considerat per Noam Chomsky (1928) el

¹³ Discurs original realitzat a l'abril del 1995 per a una conferència a la Columbia University per celebrar l'alliberament d'Europa.

No és difícil comprendre que les operacions de combat contra la corrupció esdevinguin al marge de la llei

pres polític més important del món, conté els elements complets del que significa una guerra total contra la imatge i el llegat d'un home públic i un símbol polític en els motllos de l'adversari ideal. I la persecució està lluny d'haver-se acabat. A més del cas Triplex,¹⁴ que motivà el rebuig de la comunitat de juristes per la democràcia per l'enfrontament entre Lula i el jutge Sérgio Moro,¹⁵ hi ha altres sis accions penals acusant-lo de delictes de corrupció i emblanquiment de diners, totes elles mancades de proves.

És important identificar els mecanismes d'aquesta megaoperació de combat a la corrupció sistèmica que s'està aplicant al Brasil. Per una banda, s'amplia el poder de determinats agents de la Policia Federal, del Poder Judicial i del Ministeri Públic Federal. Per l'altra, diversos magistrats amb competència ampliada per perseguir i divulgar els resultats parcials del procés, juntament amb els mitjans de comunicació, produ-

eixen una mena «d'espectacularització» dels casos davant l'opinió pública. Tot plegat mentre es viola el dret dels acusats a la presumpció d'innocència, atès que, evidentment, l'escàndol mediàtic és, a la pràctica, una forma eficaç d'anticipar la culpabilitat i la condemna.

La mateixa metodologia també ocorre en altres països de la regió. A l'Argentina, entre el 2 de novembre del 2017 i el 6 de març del 2018, l'expresidenta Cristina Fernández de Kirchner (1953) va rebre tres processaments judicials, dos per presumptes delictes de corrupció i un per interferir-se presumptament en la investigació de l'atemptat contra la Asociación Mutual Israelita Argentina (AMIA), succeït a Buenos Aires el 1994. A l'Equador, el 3 de juliol del 2018 un tribunal del país va dictar una ordre de presó i captura internacional contra l'expresident Rafael Correa (1963). Prèviament, el 14 de desembre del 2017, era condemnat a sis anys de presó el vicepresident Jorge Glas (1969), acusat de corrupció. I el 17 de juny del 2018 era capturat a Madrid, per sol·licitud de l'Equador, Pablo Romero, que va formar part de l'equip de govern de Correa.

Com és cada cop més evident, la guerra jurídica es consolida com una estratègia central que combina mitjans i mètodes de combat jurídic per fer possible els plans regionals de disputa econòmica i política, valent-se de la producció de la inestabilitat que només un suposat implacable combat contra la corrupció és capaç de produir.

El resultat és el reflux dels governs progressistes, assetjats, defensar-se de les acusacions per mitjà de fràgils lleis estatals en un moment en el qual l'atac prové del poderós enquadrament del combat contra la corrupció com un mal major un crim de contorns transnacionals, d'apel·lació universalista humanitària, com veurem més endavant.

Hi ha, per tant, una diferència dramàtica en la mena d'armament d'aquesta guerra profundament asimètrica. Per una banda, la defensa dels acusats busca recórrer a l'arsenal del garantisme liberal de la legislació per fer valer, entre d'altres, el *due process of law*: els principis de contradictorietat, el dret a la defensa i a un jutge imparcial, i la presumpció d'innocència, entre d'altres. Per

14 Presumpte cas de corrupció en el qual s'acusa al president Lula de concedir favors a canvi d'un apartament triplex.

15 PRONER, *Comments on a notorious verdict. The trial of Lula* PRONER, *Brasil. La verdad vencerá*.

La judicialització de la política deixa en evidència la col·laboració del sistema de justícia amb els mitjans de comunicació, violant la presumpció d'innocència i contribuint a l'avanç de polítiques neoconservadores

l'altra, amb l'argot supranacional manllevat dels crims més greus contra la humanitat, l'atac ve en forma de pre-judici, a través de mitjans hegemònics, que acusen els exgovernos progressistes d'haver comès crims típics d'una organització criminal que amenaça a la democràcia a tot el planeta.

A un costat hi ha el pres, a l'altre, els seus acusadors, jutges, opinió pública, excepció jurídica, criminalització i sanció. Els justiciers d'aquesta mena d'atrocitats són tractats com herois per salvar la democràcia contaminada per pràctiques corrosives.

Tres elements d'eficiència del lawfare al Brasil

Partint de l'esmentat argument major —la lluita contra la corrupció sistèmica elevada a la categoria de crim que amenaça les democràcies, que amenaça la humanitat— no és difícil comprendre que les operacions de combat contra la corrupció esdevinguin al marge de la llei o, com s'ha dit a la sentència contra Lula, fonamentades en una llei ampliada, que recrea l'infame principi,

in dubio pro societatis, i que justifica la violació de garanties jurídiques, drets civils i llibertats individuals. A la pràctica, fins i tot sense proves, es necessari responsabilitzar algú per la seva corrupció i mala política.

És possible senyalar almenys tres aspectes fonamentals per tal que el *lawfare* tingui èxit:

1) En primer lloc, l'existència d'un Poder Judicial fort davant la resta de poders de l'estat per actuar amb autonomia i prevalença, valent-se del mantell d'institucionalitat i legalitat propis del poder responsable de l'administració de la justícia. El llenguatge tècnic i l'argument que es combat un mal major ajuden a consolidar el prestigi del poder judicial que, en el cas del Brasil, presenta aquests processos com la seva actuació més destacada davant la fallida de legitimitat tant del poder executiu després d'un cop blanc —l'*impeachment* contra Dilma Rousseff, el 2016— com del poder legislatiu, qüestionat per la seva corrupció.

2) En segon lloc, l'autonomia de la fiscalia, del Ministeri Públic i del sis-

tema d'acusació, que situen aquests òrgans com lliures de qualsevol control i que, fonamentat en el combat al mal major, és a dir la corrupció, atribueix als seus agents la missió heroica de fiscalitzar els mals de la democràcia. Com més consolidada està l'autonomia d'aquest poder i el suport popular al Ministeri Públic investigador-acusador, més àmplia i eficient serà la guerra jurídica.

3) Finalment, els processos mediàtics de manipulació de l'opinió pública. La judicialització de la política deixa en evidència la col·laboració del sistema de justícia amb els mitjans de comunicació, violant la presumpció d'innocència i contribuint a l'avanç de polítiques neoconservadores. De missatges subtils a campanyes internacionals, els grans mitjans de comunicació entonen un suposat discurs contra la corrupció per assegurar el suport, o almenys l'apatia, davant d'operacions de combat a la corrupció impulsades des del *lawfare*.

Considerant tot l'anterior, es tornen habituals les pràctiques de criminalització anticipada de l'adversari, la difamació, la divulgació de notícies

No és una novetat afirmar que els poders hegemònics han après a adaptar els discursos humanitaris als seus interessos

falses i el pre-judici a través de l'exposició mediàtica que desestabilitza l'acusat fins al punt de «l'execració pública». Com en una guerra, avancen cap a l'enemic produint la seva persecució, la destrucció de la seva imatge i la seva inhabilitació política. La gran arma estratègica està en la combinació d'accions aparentment legals amb l'àmplia cobertura mediàtica per pressionar l'acusat i el seu entorn, fent-lo fràgil i vulnerable.

I podem anar més enllà per entendre la profunditat de l'estratègia. No és una novetat afirmar que els poders hegemònics han après a adaptar els discursos humanitaris als seus interessos. I és curiós que, per a l'eficaz combat a la corrupció sistèmica, els operadors hagin percebut els avantatges de l'ús d'un principi que deriva del dret internacional humanitari, emprat al llarg de la humanitat per a l'eficaz combat dels crims de lesa humanitat, com el genocidi. Es tracta del principi de l'extraterritorialitat o de la jurisdicció universal, el principi que va permetre que l'exdictador xilè Augusto Pinochet (1915-2006) fos perseguit arran de la petició d'extradició del jutge Baltasar Garzón (1955). Aquest principi, que hauria de

ser utilitzat per a crims de màxima gravetat, s'adapta perfectament a l'ús instrumental d'un suposat combat contra la corrupció transnacional, corrompent el sentit de la pròpia corrupció, entesa aleshores com un crim simbòlicament molt greu, dels que lesionen la humanitat.

Combinat amb aquest pretext de la corrupció que lesiona la humanitat, hi trobem també una altra analogia: la de la lluita contra el terrorisme. Com se sap, la guerra contra el terrorisme —impulsada després de l'11 de setembre del 2001— va permetre la interpretació ampliada del dret aplicat als conflictes armats per a, gradualment, fer desaparèixer la diferència entre dret penal intern i dret internacional humanitari, creant una nova categoria d'enemic: el potencial terrorista. El terrorisme passa a ser un mal que amenaça a tota la humanitat, en qualsevol moment i en qualsevol lloc. Sobre aquesta matriu, el concepte de corrupció, com un mal sistèmic, supranacional, es vincula al de terrorisme, ja que el criminal corrupte, potencialment membre d'una organització criminal, és capaç de moure diners a través del sistema financer transnacional. Aquesta

comparació conceptual facilita enormement l'estratègia ideològica de cristal·litzar el consens sobre la corrupció com un crim major, d'extensió internacional, pròpia de les màfies, de les organitzacions criminals.

Profundització neoliberal i neofeixista

El fet que existeixin elements comuns o que es repeteixin no vol dir que sigui fàcil definir amb claredat els blancs en cada situació. Però no hi ha cap dubte que, en cada cas, un dels objectius del *lawfare* és la restauració del neoliberalisme o la seva profundització per la via judicial. I això té molt a veure amb la idea d'Estat post-democràtic o sistemes democràtics operant dintre dels límits cada cop més estrets —les democràcies de baixa intensitat que defineix el sociòleg Boaventura de Sousa Santos (1940)—, veient la seva funcionalitat per a la concentració del poder.

En aquest sentit, els sistemes que operen la judicialització de la política i promouen l'erosió de partits progressistes d'esquerra

Un dels objectius del *lawfare* és la restauració del neoliberalisme o la seva profundització per la via judicial. I això té molt a veure amb la idea d'Estat post-democràtic

o centre-esquerra són, com a tals, extremadament eficients per fer prosperar l'oposició política que, per atendre les demandes d'hiperconcentració de la riquesa i acumulació de la renda, corresponen al fenomen del neofeixisme que prospera a tota la regió.

El cas brasiler, un cop més, sembla ser el més complet en totes les dimensions, incloent la de percebre la guerra jurídica com una eina «legal» que atorga supra-poders a favor d'un nou ordre. Cap moment de la història del país, ni tan sols la dictadura militar del 1964, serà comparable amb el que promet ser el govern neofeixista de Jair Bolsonaro (1955) pel que fa al desmantellament de l'agenda sobirana nacional i la destrucció de drets. La ultradreta va vèncer a les eleccions i pretén instal·lar en el Ministeri de Justícia l'aparell de l'Operació Lava Jato per criminalitzar partits polítics i arrestar líders i quadres de l'esquerra política i dels moviments socials. La primera mesura de Bolsonaro va ser nomenar com a ministre Sérgio Mora, el jutge que es va dedicar a perseguir Lula. Més enllà dels fets concrets en països específics, el que podem

percebre, comprnent el *lawfare* com una eina dels neofeixismes, són les característiques estructurals que fàcilment es revelen en l'argumentació que hem realitzat. En especial l'element de commoció popular —corrupció sistèmica, rebuig a la política i als polítics, feblesa del parlament davant el poder judicial, pretesament incorruptible— treballant quelcom que el feixisme té com a element estructural: cooptar les bases populars i aconseguir la politització de la societat en un sentit autoritari.

Els neofeixismes contemporanis, com a fruit de la crisi del marc liberal i dels consensos democràtics, també sorgeixen per la derrota dels partits de dreta, forçant les elits a pactar amb els candidats de la ultradreta, evitant l'ascens de l'esquerra o, en ocasions, destruint governs no alineats. Per a la burgesia liberal, el pacte amb el neofeixisme és el preu a pagar per la derrota del progressisme, facilitant enormement l'execució de cops parlamentaris-mediàtics-judicials, la criminalització de les lluites socials i democràtiques, la repressió de les manifestacions i de les lluites pels drets socials i civils.

Reaccions possibles

La millor forma de reaccionar davant la construcció d'aquest edifici punitiu de la judicialització de la política que, necessàriament, també afecta les organitzacions de la societat civil i els moviments socials, serà conèixer bé els seus mecanismes i estratègies per poder denunciar-les.

En el cas del Brasil, hem tingut la casualitat de conèixer els detalls per les denúncies de *The Intercept*, que han provocat la pèrdua de legitimitat de l'operació Lava Jato, però si no fos per aquestes revelacions i proves dels crims funcionals dels jutges i fiscals, seria molt difícil comprovar els fets en contra de l'opinió publicada.

Cal acceptar-ho: els demòcrates, perquè confiïem en la llei i la justícia, hem fet fortes i atorgat autonomia a les elits judicials del nostre país. Lamentablement, ens ha portat molt de temps adonar-nos que ja estava en marxa un pla de desestabilització que implicava l'ús dels sectors del sistema de justícia.

Ara és fonamental, per exemple, entendre com es realitzaren els acords

La criminalització de l'esquerra, dels partits i de les lluites pels drets, juntament amb la corrupció del sistema de justícia està portant a una regressió institucional i democràtica insostenible a curt termini

d'assumpció de responsabilitat per processos de corrupció firmats entre empreses estatals i empreses nacionals i el Departament de Justícia dels EUA. El rol que ha tingut l'FBI i la CIA en aquestes maniobres. Es fa necessari entendre el paper que juga l'acadèmia de formació dels quadres judicials llatinoamericans en els cursos oferts per organismes internacionals, per ONG i *think tanks* i per l'acadèmia estatunidenca. Serà definitiu parar atenció a les denúncies fetes per WikiLeaks i Julian Assange (1971) sobre les relacions secretes entre funcionaris llatinoamericans i el servei d'intel·ligència dels EUA, o d'altres països connectats als interessos econòmics d'empreses de gas, energia elèctrica, petroli, construcció civil, aviació, tots els sectors que estan sent destruïts per les operacions de combat a la corrupció.

Cal entendre el paper específic d'alguns agents en aquest procés. El cas emblemàtic és el del jutge Sérgio Moro, encarregat del cas Lula, que migrà de la magistratura a la funció de ministre de Justícia del govern Bolsonaro amb la missió d'implementar una agenda de reformes legislatives àmpliament repressives

contra la població pobre del país, contra els moviments socials i afavorint el sistema d'excepció inaugurat per l'operació Lava Jato.

Però hi ha signes positius a la vista. El recent reconeixement de Lula com a perseguit polític per part de l'Ajuntament de París, distinció únicament donada a 17 personalitats al llarg de la història com ara Nelson Mandela (1918-2013) o el Dalai Lama, mostra que la resistència internacional està donant resultats.

L'estatus de perseguit polític atorgat per l'Ajuntament de París també és essencial perquè, internament, juntament amb les instàncies legals superiors, es consolidi la idea que la permanència de Lula com a pres polític és inacceptable i deshonra la justícia brasilera. És crucial que la Cort Suprema Federal entengui que l'arrest ja es percep a tot el món com una estafa enorme i sense disfressa. Els detalls legals del cas, alguns citats en la justificació de l'honor concedit per la ciutadania de París, són estudiats per acadèmics francesos com un exemple de *lawfare*, de la guerra híbrida que produí un cop jurídic-mediàtic-parlamentari contra

Dilma i l'encarcerament anticipat de Lula, impedint-li competir en les eleccions del 2018 quan encapçalava totes les enquestes. Amb aquesta doble estratègia es feu possible un pla per a la interrupció de les forces productives autònomes del país, un paquet de reformes neoliberals, i les etapes sincròniques de desnacionalització de les companyies d'energia i de matèries primes, el que soccava el projecte de desenvolupament autònom i independent, posant en perill el futur del país.

El resultat d'aquests quatre anys obscurs és devastador, però la situació viscuda al Brasil no és cap anomalia, sinó que forma part d'un pla pervers que obeeix a una estratègia regional. Hondures, l'Equador, l'Argentina, Paraguai, Perú... tots aquests països que tenen davant seu greus crisis político-socials que, independentment del seu model, han estat causades per l'ús polític del sistema judicial i el seu ús per promoure processos anticorrupció. Quan una ciutat com París atribueix a Lula un estatus d'aquesta magnitud, alhora que reconeix el treball que ha fet per reduir les desigualtats socials i econòmiques des de la

presidència, és un gran avenç i ajuda enormement no només a l'alliberament de l'expresident, que no és una finalitat en si mateixa, sinó que col·labora amb les lluites de tot un país per alliberar-se de la immensa trampa institucional i política de la qual és víctima.

Com s'ha esmentat ja, revelar la perversitat i el caràcter corrupte dels propòsits del *lawfare* i diferenciar-los de la lluita sana contra la corrupció és un compromís de qualsevol democràta. Com avaluen molts analistes, no és exagerat reconèixer que la guerra jurídica s'ha convertit en un dels majors perills per a la democràcia del món, i no només per a Amèrica Llatina. La criminalització de l'esquerra, dels partits i de les lluites pels drets, juntament amb la corrupció del sistema de justícia està portant a una regressió institucional i democràtica insostenible a curt termini. ■

■ Bibliografia

DUNLAP, Colonel. «**Law and military interventions: Preserving humanitarian values in 21st Conflicts**» [en línia]. Disponible a: <www.people.duke.edu>.

ECO, Umberto. «**El fascismo eterno**» [en línia]. Disponible a: <www.operamundi.uol.com.br>.

KORYBK0, Andrew. *Guerras híbridas das revoluções coloridas aos golpes*. São Paulo: Editora Expressão Popular, 2018.

PRING, George W. «**Strategic Lawsuits Against Public Participation**» [en línia]. Disponible a: <www.digitalcommons.pace.edu>.

PRONER, Carol (et al). «**A resistência ao golpe de 2016**». Disponible a: <www.biblioteca.clasco.edu>.

PRONER, Carol (et al). *Brasil. La verdad vencerá*. Buenos Aires: CLACSO, 2018.

PRONER, Carol (et al). *Comments on a notorious verdict. The trial of Lula* [en línia]. Disponible a: <www.clasco.org>.

RTVE. «**La ONU avala el informe que acusa a Israel y Hamás de crímenes de guerra**». A RTVE, de 16 de setembre del 2019.

SERRANO, Pedro Estevam Alves Pinto. *Autoritarismo e golpes na América Latina*. São Paulo: Alameda, 2016.

THE LAWFARE PROJECT. «**The lawfare project**» [en línia]. Disponible a: <www.thelawfareproject.org>.

finestra

Julia Dhar

“Com estar en desacord de manera productiva i trobar el terreny comú”

Conferència realitzada al TED@BCG de Toronto, octubre del 2018.

Fotografia: TED Talk

Traducció: Jordi Vilanova

Julia Dhar és una economista especialitzada en l'estudi de la conducta. Ha assessorat diferents governs, com el de Nova Zelanda i al Regne Unit, i treballa a l'assessoria Boston Consulting Group, on lidera el projecte BeSmart. En aquest rol, aplica la seva experiència en el camp de l'economia conductual al servei de clients del sector públic i privat.

Hi ha dies en què sembla que l'únic en què estem d'acord és que no podem estar d'acord en res. El discurs públic es trenca. I ho sentim a tot arreu —els tertulians a la televisió es criden, entrem a la xarxa per trobar-hi comunitat i connexió, i acabem sortint-ne amb un sentiment d'enuig i alienació. A la vida quotidiana, probablement perquè tothom està cridant, tenim tanta por de participar en discussions que acabem per no participar en absolut. El menyspreu ha substituït la conversa.

La meva missió a la vida és ajudar a estar en desacord de manera productiva. Trobar formes de fer sortir la veritat a la llum, de donar vida a noves idees. Crec —espero— que hi hagi un model de desacord estructurat que sigui mútuament respectuós i que assumeixi un desig genuí de persuadir i de ser persuadit. I per descobrir-ho, deixeu-me que torni enrere una mica.

Quan tenia deu anys, m'encantava discutir. Em temptava la possibilitat de convèncer algú del teu punt de vista, només amb el poder de les teves paraules. I cosa poc sorprenent, als meus pares i als meus professors, no els hi agradava tant.

I de la mateixa manera que van decidir que als quatre anys, a la Julia podia beneficiar-li la gimnàstica per a cremar energies, van decidir que també em podria anar bé formar part d'un equip de debat. És a dir, en certa manera, fer-me anar a discutir a un lloc on ells no hi eren.

Per als no iniciats, les premisses del debat formal són realment senzilles: es planteja una gran idea —defensar la desobediència civil, promoure el lliure comerç— i un grup de persones argumenta a favor de la idea, i una altra en contra. El meu primer debat a l'auditori cavernós del Canberra Girls Grammar School va ser una espècie de cúmul de totes les pitjors pífies que veus als telenotícies. Em va semblar més fàcil atacar a la persona que presentava l'argument, més que no pas la substància mateixa de les idees. Quan aquesta mateixa persona va desafiar les meves idees, em vaig sentir fatal, em vaig sentir humiliada i avergonyida. I em va semblar que la resposta més sofisticada era la de ser el més extremada que pogués. I malgrat aquesta entrada tan trontollant al món del debat, em va encantar. Vaig veure-hi possibilitats, i durant molts

El debat és una manera d'organitzar converses sobre com és, com podria ser, o com hauria de ser el món

anys vaig treballar-hi intensament, arribant a ser molt hàbil en la tècnica de debat. Vaig guanyar tres vegades el Campionat Mundial de Debats Escolars. Sí, ja ho sé, és ara que descobriu que això existeix.

Però no va ser fins que vaig començar a fer de preparadora de persones que participen a debats, gent persuasiva de primer nivell, que ho vaig clissar. La manera d'arribar a la gent és trobar un terreny comú. Es tracta de separar les idees de la identitat i de romandre genuïnament oberts a la persuasió. El debat és una manera d'organitzar converses sobre com és, com podria ser, o com hauria de ser el món. O per dir-ho d'altra manera, m'agradaria oferir-vos la meua guia, basada en l'experiència i posada a prova, de com parlar amb la vostra cosina de política al proper dinar en família; reorganitzar la manera en què el vostre equip pot debatre noves propostes; pensar en com canviem el nostre discurs públic.

Així doncs, com a punt de partida: el debat requereix que enfrontem la idea conflictiva, directament i respectuosa, cara a cara. El fonament del debat és la refutació. La idea que

tu fas un plantejament i jo proporciono una resposta, i tu contestes a la meua resposta. Sense refutació, no és debat, només és pontificar. I jo al començament creia que els oradors més reeixits, els més persuasius, devien ser uns genis que es posicionaven als extrems. Havien de tenir alguna habilitat màgica per fer que la polarització fos tolerable. I vaig trigar molt a esbrinar que és ben bé el contrari. Aquells que són més productius en el desacord comencen per cercar el terreny comú, per molt estret que sigui aquest. Identifiquen allò en què tots podem estar d'acord, i seguir a partir d'aquí: el dret a l'educació, la igualtat entre totes les persones, la importància de tenir comunitats més segures. El que estan fent és invitar-nos a allò que els psicòlegs anomenen realitat compartida. I la realitat compartida és l'antídot als fets alternatius.

El conflicte encara hi és, per descomptat. Per això és un debat. La realitat compartida només ens dona una plataforma per començar a parlar-ne. Però el truc del debat és que acabes fent-ho directament, cara a cara, d'una banda a l'altra de la taula. I la recerca demostra que la realitat

importa de veritat. La professora Juliana Schroeder de la University of California, a Berkeley, i els seus col·legues tenen resultats d'una recerca que suggereixen que escoltar la veu d'algú mentre fan un argument controvertit humanitza, literalment. Fa més fàcil la interacció amb el que ha de dir l'altre.

Així que deixeu de banda el teclat i comenceu la conversa. I si volem ampliar aquesta idea una mica, res no ens impedeix prémer el botó de pausa a la tirallonga de conferències magistrals, la seqüència de taules rodones molt corteses, i la substitució de tot això per un debat estructurat. Totes les nostres conferències podrien tenir, com eix central, un debat sobre les idees més grans i controvertides d'un tema. A cadascuna de les nostres reunions d'equip setmanals podríem dedicar deu minuts a un debat sobre una proposta per canviar la manera de treballar de l'equip. Com a idea innovadora, aquesta és prou senzilla i és gratuïta. Es podria començar demà mateix.

I un cop ficats en aquesta realitat compartida, el debat també requereix que separem les idees de

Una de les raons per les quals és tan difícil d'estar en desacord de manera productiva és que ens amarrem a les nostres idees. Comencem a creure que les posseïm i que, per extensió, ens posseeixen

la identitat de la persona que les discuteix. En el debat formal, no hi ha tema si no és controvertit: si hauríem d'augmentar l'edat de vot, si hauríem de prohibir el joc... Però els que participen al debat no trien el seu bàndol. Per això no té sentit fer el que va fer la Julia de deu anys. Atacar la identitat de la persona que fa l'argument és irrellevant, ja que no l'han triat. La teva única estratègia guanyadora és comprometre's amb la millor versió, més clara i menys personal, de la idea.

I pot semblar impossible o ingenu imaginar que es pogués aplicar aquesta idea fora de l'auditori de l'institut. Passem massa temps rebutjant idees sobre la base de si ens definim com a demòcrates o republicans.¹ Rebutgem propostes perquè provenen d'una oficina central, o bé d'una regió que ens sembla que no és com la nostra. Però, sí és possible. Quan treballo amb equips, on tracten de proposar la propera gran idea, o de resoldre un problema realment complex, començo demanant-los a tots que presentin idees de manera anònima.

Així doncs, a títol il·lustratiu, fa dos anys estava treballant amb diverses agències governamentals per generar noves solucions per reduir l'atur de llarga durada, un d'aquests problemes de política pública molt ben estudiats, realment maleïts i que ho empastifen tot. Així doncs, exactament tal com he descrit al principi, es van captar solucions potencials de tot arreu. Les vam agregar, per a cadascuna d'elles es va elaborar una plantilla idèntica. En aquest moment, totes semblen iguals, no tenen identitat separada. I aleshores, per descomptat, es discuteixen, es recullen, es refinen, es finalitzen. I al final d'aquell procés, es presenten més de vint de les noves idees als ministres responsables per a la seva consideració. Però els artífexs de més de la meitat d'aquestes noves idees, eren persones que havien tingut greus dificultats perquè cap assessor governamental els escoltés. O gent que, per la seva identitat, no aconsegueix que el prenguin seriosament: la gent que respon als telèfons, els assistents que gestionen l'agenda, o representants d'agències que no sempre s'hi ha confiat.

Imagineu-vos si els nostres mitjans de comunicació fessin el mateix. Us ho podeu imaginar? Un segment setmanal de telenotícies amb una gran proposta de política sobre la taula sense declarar-la ni d'esquerreres ni de dretes. O bé una sèrie d'opinions a favor o en contra d'una gran idea, però sense que us diguin on treballen els autors. Les nostres converses públiques, fins i tot els nostres desacords privats, es poden transformar debatent les idees, en lloc de discutir-ne la identitat. I després, el que ens permet fer el debat com a éssers humans és obrir-nos a nosaltres mateixos, obrir-nos de veritat a la possibilitat que ens puguem equivocar. La humilitat de la incertesa.

Una de les raons per les quals és tan difícil d'estar en desacord de manera productiva és que ens amarrem a les nostres idees. Comencem a creure que les posseïm i que, per extensió, ens posseeixen. Però finalment, si debats prou temps canviaràs de bàndol, discutiràs a favor i en contra de l'expansió de l'Estat del benestar. A favor i en contra del sufragi obligatori. I aquest exercici dispara una mena de canvi cognitiu. Comencen a evaporar-se les sospites que teniu de

¹ L'autora es refereix als dos principals partits dels EUA.

Una vegada comences a pensar en el que et caldria per canviar d'opinió, comences a preguntar-te per què estaves tan segur, al començament, de la teva posició

les persones que tenen creences que no són les vostres. Perquè arribes a veure't en el seu lloc. I a mesura que et vas ficant a la seva pell, acceptes la humilitat de la incertesa. La possibilitat d'equivocar-te. I és precisament aquesta humilitat que ens fa millors a l'hora de prendre decisions.

El neurocientífic i psicòleg Mark Leary (1954), conjuntament amb els seus col·legues a la Duke University, han esbrinat que les persones que són capaces de practicar —i es tracta d'una habilitat— el que en diuen els investigadors «la humilitat intel·lectual», són més capaces d'avaluar un ampli ventall de proves, són més objectives quan ho fan, i adopten posicions menys defensives quan s'enfronten a proves conflictives. Totes les qualitats que esperem dels nostres caps, companys de feina, companys de debat, responsables de la presa de decisions, totes aquelles virtuts que ens agrada pensar que posseïm nosaltres mateixos. Així doncs, a mesura que abracem aquesta humilitat de la incertesa, hauríem de fer-nos, tots plegats, una pregunta. Els nostres moderadors de debats, els presentadors als telenotícies, també haurien de preguntar als nostres represen-

tants electes i candidats a càrrecs públics: «En què ha canviat d'opinió, i per què?» «Davant de quina incertesa sent humilitat?». I per cert, tot això no és una fantasia sobre com podrien funcionar la vida i les converses públiques. Hi ha precedents.

El 1969, l'estimat presentador nord-americà de televisió infantil Mister Rogers (1928-2003), tenia una audiència davant del subcomitè de comunicacions del Congrés dels EUA, presidit per un —aparentment— rondinaire John Pastore (1907-2000). Mister Rogers hi era per plantejar una mena de cas de debat clàssic, una proposta realment atrevida: un augment del finançament federal per a la radiodifusió pública. I al principi, el senador Pastore, com a cap disciplinari de la comissió, no en vol saber res. Tot plegat va estar a punt d'acabar molt malament per a Mister Rogers. Però, pacientment i de forma molt raonable, Rogers va explicar per què ens interessava la programació infantil de bona qualitat, els tipus de programes de televisió que parlaven dels problemes que experimentaven les famílies normals i corrents. Fins i tot quan ens costava, Rogers ens convidava a una realitat compartida.

I a l'altra banda de la taula, el senador Pastore escoltava, mostrava complicitat i obria la seva ment, en veu alta, en públic, i que queda constància. El senador li diu a Mister Rogers: «Sap una cosa, se suposa que soc un paio bastant insensible, i aquest és el primer cop en dos dies que se m'ha posat la pell de gallina». I després, més tard, afegeix: «sembla que acaba de guanyar-se els 20 milions de dòlars». Necessitem molts més Mister Rogers. Persones amb habilitats, tècniques de debat i persuasió. Però a l'altra banda d'aquesta taula, necessitem molts, molts, molts més senadors Pastore. I la màgia del debat és que et permet, alhora, ser Mister Rogers i el senador Pastore.

Quan treballo amb els equips de debat de què parlàvem abans, els demano en un principi que es comprometin prèviament a la possibilitat d'equivocar-se. Que m'expliquin a mi i als altres què els caldria per canviar d'opinió. I és una qüestió d'actitud, no d'exercici. Una vegada comences a pensar en el que et caldria per canviar d'opinió, comences a preguntar-te per què estaves tan segur, al començament, de la teva posició. La pràctica del debat ens ofereix

**Els principis del debat poden transformar la forma
en què parlem entre nosaltres; ens ensenyen a deixar
de parlar i a començar a escoltar**

moltes coses pel que fa a estar en
desacord de manera productiva.
I hem de portar-ho a les nostres
feines, a les nostres conferències,
a les nostres reunions al consistori.
Els principis del debat poden trans-
formar la forma en què parlem entre
nosaltres; ens ensenyen a deixar de
parlar i començar a escoltar. A deixar
de rebutjar i començar a persuadir.
A deixar de tancar-nos en banda i co-
mençar a obrir les nostres ments.

Moltíssimes gràcies. ■

clàssic

Sojourner Truth
Activista abolicionista
(1797-1883)

«Que no sóc una dona?»

Sojourner Truth (1797-1883) està considerada per l'Smithsonian Institution com una de les cent personalitats nord-americanes més importants de tots els temps. De petita, en morir el seu pare, va ser venuda com a esclava en els EUA anteriors a la Guerra Civil. Durant el seu esclavatge va patir maltractaments i violacions. Truth va ser la primera dona de color que va guanyar un cas als tribunals contra un home blanc, per recuperar un dels seus fills que havien estat venuts de forma il·legal després que l'Estat de Nova York hagués aprovat l'abolició de l'esclavitud. Truth va ser una activista abolicionista i defensora dels drets de les dones i de la població afroamericana. Aquest discurs, pronunciat a la Convenció sobre els Drets de la Dona d'Ohio —celebrada a Akron el 1851— és considerat un dels textos fundacionals del feminisme afroamericà.

Bé, fills meus, allà on hi ha tant d'enrenou, és que alguna cosa hi passa. Crec que entre els negres del sud i les dones al nord, tots enraonant sobre drets, els homes blancs tindran problemes ben aviat. Però, de què va tota aquesta remor?

Els homes diuen que les dones necessiten que se les ajudi a pujar als carruatges, i a vorejar les rases dels carrers, i a tenir els millors seients a tot arreu. A mi ningú no m'ajuda mai a pujar els carros o a passar els bassals fangosos, ni em cedeix el millor lloc! I no soc dona? Mireu-me! Mireu el meu braç! He llaurat i he plantat, i he arreplegat la collita als graners, i cap home no m'ha superat. I no soc dona? Puc treballar tant com un home, i menjar tant com un home —quan puc aconseguir menjar—, i puc aguantar el fuet també! I no soc una dona? He parit tretze fills i a la majoria els he vist venuts com esclaus, i quan vaig clamar per la meva pena de mare, ningú més que Jesús em va escoltar! I no soc una dona? Llavors parlen d'aquesta cosa que hi ha al cap; com en diuen?

[algú del públic xiuxiueja, «intel·lecte»]

Això, estimat. I què té a veure amb els drets de les dones o amb els drets dels negres? Si la meva tassa no conté més que mig litre, i la teva conté un litre sencer, no sereu tan miserables com per no omplir-me la meva mitja mesura, oi?

Després hi ha aquell petit home que va vestit de negre,¹ que diu que les dones no poden tenir tants drets com els homes, perquè Crist no era una dona! D'on vingué el vostre Crist? D'on vingué el vostre Crist? De Déu i d'una dona! L'home no va tenir cap relació amb Ell!

Si la primera dona que feu Déu va ser prou forta per posar el món cap per avall ella sola, les dones juntes haurien de poder girar-lo i tornar a posar-lo dret! I ara que elles demanen poder-ho fer, més val que els homes les deixin.

Agraïda que m'hàgiu escoltat, i ara la vella Sojourner no té res més a dir. ■

¹ Es refereix a un sacerdot.

tribut Mary Wollstonecraft Shelley

Anna Moner

Artista i escriptora

@Anna_Moner

Gairebé no es pot moure, té paralizada la cama esquerra, i fa dies que li resulta difícil parlar. Allarga el braç i amb les puntes dels dits frega la coberta de l'*Adonais*.¹ El tacte rugós del llibre de poemes la reconforta; entre les seues pàgines conserva una valuosa relíquia anatómica: el cor sec del seu marit.

Han passat 29 anys des que va morir ofegat a la mar Lígur, i 35, des d'aquella nit de juny que ella va somiar per primera vegada la criatura elaborada amb fragments de cadàvers d'ajusticiats. Un insuportable mal de cap li afecta els sentits i li impedeix recompondre mentalment el somriure angelical i la mirada sal-

vatge del seu estimat. No s'inquieta, però, poc després d'enviudar va decidir colgar la pena junt amb les restes del poeta sota la làpida de la seua tomba, al cementiri protestant de Roma. Tanmateix, recorda amb una nitidesa quasi física l'instant en què el monstre va emergir al mig de la penombra de la seua cambra, a Vil·la Diodati, i la va mirar als ulls.

Ara ja no s'alça del llit. L'ambient de l'habitació li sembla cada dia més fosc i asfixiant i prova de centrar la memòria en un dels episodis més satisfactoris de la seua vida. Aleshores li venen al cap un munt d'imatges agradables: Diodati, la magnífica vil·la que havia llogat Byron,² les converses sobre els experiments amb electricitat de Galvani, els recitals de poesia i les lectures de contes de fantasmes que hi feien cada vespre davant d'un bon foc i envoltats de canelobres, els gralls dels corbs i de

¹ *Adonais*, és una elegia escrita per Percy Bysshe Shelley en motiu de la mort del poeta John Keats al 1821. Aquesta és una obra de les més reconegudes i aplaudides de l'autor.

² Lord Byron (1788-1824) va ser un aristòcrata i poeta britànic, i va convertir-se en una de les figures més destacades del moviment romàntic. Va prendre part a la guerra per la independència de Grècia on és considerat un heroi nacional. Va morir als 36 anys durant aquell conflicte bèl·lic.

Sempre hi ha una primera vegada. La ciència-ficció també té la seva. Frankenstein és la primera novel·la d'un gènere que ha captivat milions de lectors arreu del món, i Mary Shelley n'és la seva primera escriptora

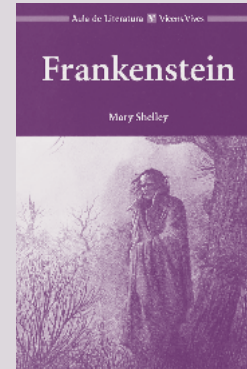
les garses que formaven part de l'exòtica col·lecció d'animals del seu amfitrió, les nuvolades cendroses que s'arraïmaven als cims del massís del Mont Blanc...

El primer metge que va consultar va errar el diagnòstic. Va atribuir les cefalees, el dolor d'esquena i la tremolor de canells que li impedié menjar, caminar i escriure als nervis, i es va limitar a receptar-li oli de fetge de bacallà i repòs. Sent el regust amarg d'aquesta apòzema enganxat a les genives i malda per reconduir els pensaments. Imatges llunyanes que llisquen per la seua ment amb la fugacitat d'un llamp. «L'ésser fabricat amb trossos de morts va tornar a la vida una nit de tempesta», pensa. I somriu quan rememora el repte que va llançar Byron als seus hostes aquell plujós crepuscle de juny del 1816, l'any sense estiu: «Per què no escrivim cadascun de nosaltres una història de por, un relat nou i terrorífic?».

«Ho vaig fer!», diu entre dents. No havia oblidat les experiències viscudes a la casa familiar de Skinner Street, als afores de Londres, durant les visites que els filòsofs,

metges i poetes més rellevants del moment feien al seu pare quan era una xiqueta. Reunions d'erudits que li van permetre assistir a demostracions científiques basades en la teoria de l'electricitat de Luigi Galvani i escoltar les notícies sobre els darrers experiments de Benjamin Franklin i sobre la dissecció pública de Charles Byrne, un gegant irlandès de dos metres trenta-un centímetres d'alçada.

Sap que no queda res del passat rebel i amoral, que s'ha convertit en una escriptora considerada i resolutiva. Calia soterrar els escàndols de joventut i assegurar un futur digne al seu únic fill viu. «La mort de Percy al golf de La Spezia ho va capgirar tot!», es lamenta. «Ara ja no importa!», sentència. Fa cinc mesos que ha complit 53 anys i el doctor Bright li ha diagnosticat un tumor cerebral. Unes lleus convulsions la recorren de dalt a baix i, abans de perdre la consciència per sempre, li sembla que la colossal silueta del monstre d'ulls de color safrà se li acosta, es col·loca al capçal del llit i murmura amb veu cavernosa el nom de la seua creadora, el seu nom: «Mary Shelley».

Frankenstein
Mary Shelley

Vicens Vives
Barcelona, 2006

Shelley era filla del filòsof William Godwin (1756-1836) i de la filòsofa i escriptora Mary Wollstonecraft (1759-1797). Casada amb el poeta Percy Bysshe Shelley (1792-1822), va dedicar la seva vida a l'escriptura. Malgrat que la seva obra més coneguda és el mític Frankenstein, va escriure moltes altres obres que han començat a sortir a la llum molt temps després de la seva mort, fent justícia a una carrera literària d'una gran qualitat. Shelley va morir jove a causa d'un tumor cerebral, un final narrat en forma de relat en aquestes pàgines. ■

filmoteca

La ciutat cremada

Santi Lapeira

Cineasta

@santilapeira

La ciutat cremada, dirigida per Antoni Ribas, és la més emblemàtica de les pel·lícules catalanes de la Transició. De l'anomenat desastre de Cuba a la Setmana Tràgica, el film se centra en la vida d'una família burgesa de Barcelona, que es converteix en el marc idoni per a narrar els conflictes polítics i socials a Catalunya, del període que va des de 1899 a 1909. Un film que es va guanyar el reconeixement internacional al Festival de Montreal i que forma part del nostre imaginari cinematogràfic.

El director Antoni Ribas (1935-2007) va abandonar un projecte sobre la fundació de Futbol Club Barcelona per a escriure conjuntament amb Miquel Sanz, i dirigir ell mateix, un fresc històric amb un marcat accent polític amb aires viscontinians, que es va convertir en la primera pel·lícula a utilitzar el que ara anomenem *crowdfunding*. En el seu cas, es tractava de comptepartícpis que aportaven entre 100.000 i 300.000 pessetes de l'època, que van servir per a sufragar els més de 40 milions de pessetes del pressupost de la pel·lícula. Josep Maria Forn a través de la seva productora Teide P.C. i

Ferran Repiso amb Leo Films, es van ocupar de la producció.

Ribas va tenir l'habilitat d'emocionar, amb un drama que reivindica la política i la llengua d'un país alhora que rendeix un homenatge a l'internacionalisme amb una escena rodada totalment en esperanto i en unir a la vegada el seu relat, amb els desitjos de llibertat i democràcia dels espectadors d'aquells temps. Una gran ovació acostumava a acompanyar la projecció, justament quan el personatge de Francesc Cambó (1876-1947) —interpretat per Adolfo Marsillach— expressa al rei Alfons XIII (1886-1941) —portat a la gran pantalla per Ivo Antonov— els desitjos autonomistes del poble català, reproducció fidel de l'entrevista que el polític català va mantenir durant la visita del rei a Barcelona al 1904.

A *La Ciutat Cremada* el públic tenia l'ocasió de veure actors i actrius com Xavier Elorriaga, Ángela Molina, Pau Garsaball, Jeaninne Mestre, Adolfo Marsillach; tots ells conformaven la família Palau de la ficció, combinats amb encertats cameos de polítics i personatges populars de la societat civil, fent breus aparicions a la pel·lícula. A la seva estrena, el setembre de 1976,

hi van assistir tots els que apareixien i també els protagonistes de l'actualitat política del moment. Entre ells: Joan Benet (1920-2006), Joan Reventós (1927-2004), Jordi Carbonell (1924-2016), Montserrat Roig (1946-1991), Marina Rosell (1954), Miquel Porter Moix (1930-2004), Jordi Pujol (1930), Jordi Solé-Tura (1930-2009), Andreu Abelló (1906-1993) i molts d'altres.

Però no tan sols van ser els encerts de la seva realització —cal esmentar la magnífica banda sonora de Valls Goriña i una fotografia gairebé noucentista de Teo Escamilla— els que van convertir *La ciutat cremada* en un film de referència per al cinema català. Les dificultats per completar la producció i la lluita titànica de Ribas per portar endavant el projecte, van fer molt coneguda la pel·lícula, que es va trobar al final del trajecte amb les restes de la influent censura franquista. Aquesta persistència de Ribas contra els elements, que van caracteritzar la seva carrera, li van servir per a consolidar-la i projectar-la internacionalment. *La ciutat cremada* va estar retinguda per la censura durant alguns mesos abans que s'autoritzés la seva exhibició pública. En la primera projecció a Barcelona, a la que també hi va assistir

una dotació de la policia, es va prohibir la lectura d'un manifest d'adhesió a l'estrena de la pel·lícula.

Algunes projeccions posteriors tampoc van estar exemptes de polèmica, com la seva estrena a Palma, on la distribuïdora es va negar a exhibir la versió original catalana. Aquest fet va provocar que Ribas viatgés amb una còpia sota el braç fins al cinema de Palma, la nit de l'estrena. Allà, i com si es tractés d'un vodevil, també hi va anar un caporal i dos guàrdies de la policia nacional, que hi acudia per a garantir l'ordre públic. Aquest caporal va ser qui va acabar consultant als assistents quina versió preferien veure. Va guanyar majoritàriament la part del públic que desitjava veure la versió catalana i els pocs que votaren veure-la en castellà van sortir de la sala, sense enfadar-se, i aplaudits pels altres espectadors, van recollir a la taquilla l'import de les seves entrades.

Probablement Ribas tenia fixada a la retina l'elegant i a la vegada vigorosa forma en què narrava Luchino Visconti (1906-1976) la història de *El Gattopardo*, on el personatge creat per Giuseppe Tomasi di Lampedusa (1896-1957), anomenat Tancredi,

La ciutat cremada

Antoni Ribas

1976

pronuncia la frase: «Si volem que tot quedi com està, tot ha de canviar». Frase que la història s'entesta en fer-nos repetir; però el cinema i Antoni Ribas, que portava el cinema a la sang, tenen més a veure amb la revolució que amb la còmoda complaença i el *dolce far niente*. Antoni Ribas i el cinema eren, i són: acció! ■

llibreria

El referèndum inevitable.
Del judici endavant
Carles Mundó

Pòrtic
Barcelona, 2019

Qui va ser Conseller de Justícia del govern Puigdemont-Junqueras, recentment condemnat per desobediència en el judici de l'1-0, exposa una visió del camí recorregut i d'uns fets que marcaran la nostra història. Carles Mundó fa una diagnosi de l'estat de la qüestió i, així mateix, planteja les condicions necessàries per a un projecte polític sobiranista guanyador. En temps de desorientació, aquest és un llibre que permet mirar el futur amb optimisme, donant valor a la part del camí que ja s'ha recorregut.

El primer procés contra Catalunya.
Repressió i resistència després
del 6 d'octubre de 1934
Pere Bosch i Cuenca

Eumo - Barcelona, 2019

El 6 d'octubre de 1934, en un gest extrem contra la involució conservadora del règim republicà, el president Lluís Companys proclama l'Estat Català de la República Federal Espanyola. La conseqüència és una repressió desproporcionada, que vol liquidar l'autogovern i els avenços socials conquerits a Catalunya. A partir de literatura històrica i memorialística, però sobretot basant-se en el que va publicar la premsa de l'època, Pere Bosch dona veu als protagonistes d'aquells fets, en un relat apassionant que ens evoca també episodis d'un octubre molt més recent.

De la poma a la pantalla. Amor, sexe i desig a l'època digital

Marta Roqueta-Fernández

Pagès

Lleida, 2019

Un llibre que explora què vol dir estimar, enamorar-se, desitjar i viure el sexe en una època en què els ordinadors, els mòbils i les tauletes influeixen com ens veiem a nosaltres mateixos i com interpretem la resta del món. Es tracta d'un manual per aprendre a estimar i a desitjar com vingui de gust, entenent tant els riscos com les oportunitats que ens ofereixen les tecnologies digitals. També d'adonar-nos que, sovint, allò que creiem nou té els seus orígens en maneres de relacionar-se ben antigues.

Del Congrés estant
Joan Olòriz Serra

Curbet

Girona, 2019

Joan Olòriz és un triple veterà: del món de l'ensenyament, del món sindical i del món de la política institucional. En aquest darrer aspecte, Olòriz ha format part, durant la legislatura 2016-19, del grup parlamentari d'ERC al Congrés espanyol. Un període en què Catalunya ha viscut un referèndum, la suspensió de l'autonomia i una onada de repressió insòlita des dels anys de la Transició. Olòriz resumeix, en aquest llibre, aquests tres anys de vertigen viscuts al front de Madrid.

#FakeYou. Fake news i desinformació
Simona Levi (ed.)

Raig Verd

Barcelona, 2019

Les notícies falses no són un fenomen nou: els governs, els partits polítics, els mitjans de comunicació i les grans corporacions sempre n'han fet ús interessat. No és sospitos, doncs, que per combatre-les es criminalitzin les noves tecnologies? Dirigit per Simona Levi, aquest volum col·lectiu planteja que el que es necessita per lluitar contra les notícies falses és més i millor democràcia, i menys tecnofòbia i criminalització de les llibertats; més rendició de comptes i verificació, i menys impunitat, paternalisme desinformat i monopoli dels mitjans i dels recursos informatius. ■

eines

**ACONSEGUIU
ELS NÚMEROS ANTERIORS**

eines@irla.cat

eines³¹

ELS DRETS CIVILS SOTA AMENÇA

Ana's Francisco

"Una decisió segons to aquell en qui qualsevol, perquè és l'únic d'execució dels seus drets i l'únic a tot arreu"

Una entrevista amb Enric Prangas

ABRIL 2018

**ELS DRETS
CIVILS SOTA
AMENÇA**

eines³²

DISSIDÈNCIES SEXUALS

Jordi Sansó

"Es comença a entendre que la diversitat d'orientació sexual és present a tots els àmbits de la vida"

Una entrevista amb Carles Pujol

SETEMBRE 2018

**DISSIDÈNCIES
SEXUALS**

eines³³

L'EDUCACIÓ: PILAR DEL BÉ COMÚ

Anna Tarradellas

"T'he donat més llibres de cançons, cançons dels autors i dels que s'han escrit"

Una entrevista amb Enric Prangas

DESEMBRE 2018

**L'EDUCACIÓ:
PILAR DEL
BÉ COMÚ**

eines³⁴

PRESENT I FUTUR DEL PROJECTE EUROPEU

Peter A. Kraus

"El projecte és molt important i no s'ha de perdre de vista la part més humana del projecte"

Una entrevista amb Enric Prangas

MAIG 2019

**PRESENT I FUTUR
DEL PROJECTE
EUROPEU**

eines³⁵

LA NOVIOLÈNCIA COM A INSTRUMENT D'EMANCIPACIÓ

Mari Olivella

"L'educació no violenta és fonamental en la societat i l'educació és fonamental en la societat"

Una entrevista amb Enric Prangas

SETEMBRE 2019

**LA NOVIOLÈNCIA
COM A
INSTRUMENT
D'EMANCIPACIÓ**

eines³⁶

PORTAL

L'esport: un taller de la virtut cívica

Raül Romeva

CONNEXIONS

En defensa d'un esport humanista

Guillem Turró Ortega

**L'esport des de
la perspectiva de gènere**

Pedrona Serra Payeras

Esport i solidaritat

Marc Sanjaume-Calvet

**L'Activitat Fisicoesportiva
com a recurs educatiu generador
de convivència**

Merche Ríos Hernández

NAVEGADOR

Portugal, 1969.

Futbol contra la dictadura

Ramon Usall

FÒRUM

Núria Picas:

"L'esport és un element integrador.

**Quan et penges un dorsal tots
i totes som iguals"**

Una conversa amb Anna Caula

VARIABLES

Un casino al telèfon mòbil:

l'epidèmia del joc *online*

Lara Bonilla Moya

FULL DE CàLCUL

Economia del coneixement

**i apropiació dels béns comuns:
una exploració republicana**

Marc Bosch

ARXIU

**Les polítiques progressistes
de la Generalitat republicana**

Núria Gavarró i Rodríguez

EXPLORADOR

Guerres híbrides al Brasil

**i la guerra jurídica per derrocar
la democràcia**

Carol Proner

FINESTRA

**"Com estar en desacord
de manera productiva
i trobar el terreny comú"**

Julia Dhar

CLÀSSIC

«Que no sóc una dona?»

Sojourner Truth

TRIBUT

Mary Wollstonecraft Shelley

Anna Moner

FILMOTECA

La ciutat cremada

Santi Lapeira

LLIBRERIA

